

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Kayseri University Journal of Social Sciences

Dedicated to Mehmet Akif Ersoy,
The Poet of our National Anthem
Vol 3 Number 2 December 2021

KAYUJSS

İstiklal Marşımızın Sairi
Mehmet AKİF ERSOY'ya İthafen
Cilt 3 Sayı 2 Aralık 2021

KAYÜSODER

İSTIKLAL SAİRİ
**MEHMET
AKİF ERSOY**
1873-1936

sosder@kayseri.edu.tr

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Kayseri University Institute of Graduate Education

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Dergisi

KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Cilt: 3

Sayı:2

Aralık

2021

İmtiyaz Sahibi / License Owner

Kayseri Üniversitesi adına Rektör

Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA

Editör / Editor

Prof. Dr. Hatice ERKEKOĞLU

Kayseri Üniversitesi

Yardımcı Editör / Co-Editor

Dr. Öğr. Üyesi Ebru SÖNMEZ KARAPINAR
Kayseri Üniversitesi

Yayın Sorumlusu / Broadcast Manager

Dr. Öğr. Üyesi Ayhan DURAK
Kayseri Üniversitesi

Dergi Sekreteryası / Journal Secretary

Arş. Gör. Ayşegül BOZDOĞAN

Kayseri Üniversitesi

Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Kayseri Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından yayımlanan hakemli, disiplinlerarası akademik bir dergidir. Dergide yayımlanan yazıların, her türlü bilimsel, imlâ ve hukukî sorumlulukları yazarlarına aittir. Derginin amaç, kapsam ve diğer tüm ayrıntılar derginin resmî web sitesinde mevcuttur (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kayusosder>).

Kayseri University Journal of Social Sciences is a scientific, interdisciplinary and academic journal published by Kayseri University Institute of Graduate Education. All scientific, spelling and legal responsibilities of the articles published in the journal belong to the authors. Please check the Journal's website for aim, scope and other full details <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kayusosder>.

Dergimiz Asos ve Google Akademik tarafından indekslenmektedir.

Our journal is indexed by Google Scholar and Asos

Dergimiz TR Dizin tarafından izlenmektedir.

Our journal is monitored by TR Index.

Yayın Kurulu/Editorial Board:

Unvan, Ad-Soyad <i>Title, Name-Surname</i>	Üniversite-Kurum <i>University-Institution</i>	Ülke <i>Country</i>
Prof. Dr. Adem Üzümcü	Kafkas Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ahmet Yörük	Kadir Has Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ali Deran	Tarsus Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Anvarbek Mokeev	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi	Kırgızistan
Prof. Dr. Bayram Zafer Erdoğan	Anadolu Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Cengiz Tomar	Ahmet Yesevi Üniversitesi	Kazakistan
Prof. Dr. Cihan Çobanoğlu	University of South Florida	ABD
Prof. Dr. Derviş Boztosun	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Doğan Gürsoy	Washington State University	ABD
Prof. Dr. Ebru Aykan	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Fevzi Okumuş	University of Central Florida	ABD
Prof. Dr. Hakkı Büyükbaş	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Hüdaverdi Bircan	Cumhuriyet Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. İrfan Yazıcıoğlu	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Kemal Birdir	Mersin Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Lütfullah Cebeci	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Sarıışık	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Michael Baker	Strathclyde University	Birleşik Krallık
Prof. Dr. Michael Basil	University of Lethbridge	Kanada
Prof. Dr. Muhsin Halis	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mustafa Orçan	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi	Kırgızistan
Prof. Dr. Muzaffer Uysal	University of Massachusetts Amherst	ABD
Prof. Dr. Ömer Şanlıoğlu	Erciyes Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ömer Torlak	İstanbul Ticaret Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Philip Kitchen	Salford University	Birleşik Krallık
Prof. Dr. Salih Kuşluvan	İstanbul Medeniyet Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Sameer Deshpande	University of Griffith	Avustralya
Prof. Dr. Semra Aksoylu	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Seyhan Çil Koçyiğit	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Tuncay Çelik	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Vefa Taşdelen	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi	Kırgızistan
Prof. Dr. Yunus Yoldaş	Erciyes Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Yüksel Ekinci	University of Portsmouth	Birleşik Krallık
Doç. Dr. Mehmet Dalkılıç	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Neslihan Demirel	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Oğuz Öcal	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Özgür Demirtaş	Kayseri Üniversitesi	Türkiye

Yayın Kurulu listesi unvana göre alfabetik olarak sıralanmıştır. /
Editorial board members are listed by academic titles and alphabetically by the first names

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Dergisi
İletişim Bilgileri / Contact information

	sosder@kayseri.edu.tr
	+90 352 432 38 38
	+90 352 504 38 37
	https://dergipark.org.tr/tr/pub/kayusosder_https://enstitu.kayseri.edu.tr/HM/Hizli-Menu/26
	Kayseri Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mevlana Mah. 15 Temmuz Yerleşkesi No: 6, 38030 Kayseri Türkiye

Bu Sayının Alan Editörleri
Field Editors of This Issue

Cilt: 3 Sayı:2 Aralık 2021

	Unvan, Ad-Soyad <i>Title, Name-Surname</i>	Alan <i>Field</i>
1	<i>Prof. Dr. Ömer ŞANLIOĞLU</i>	<i>İİBF Alan Editörü</i>
2	<i>Dr. Öğr. Üyesi Fatih BALCI</i>	<i>Edebiyat Alan Editörü</i>

Bu Sayının Hakemleri/Blind Referees of This Issue

Cilt: 3 Sayı:2 Aralık 2021

	<i>Unvan, Ad-Soyad</i> <i>Title, Name-Surname</i>	<i>Üniversite-Kurum</i> <i>University-Institution</i>
1	<i>Prof. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ</i>	<i>Kayseri Üniversitesi/Kayseri</i>
2	<i>Prof. Dr. Mustafa ÇELEBİ</i>	<i>Erciyes Üniversitesi/Kayseri</i>
3	<i>Doç. Dr. Abdulvahap AKINCI</i>	<i>Kocaeli Üniversitesi/Kocaeli</i>
4	<i>Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR</i>	<i>Artvin Çoruh Üniversitesi/Artvin</i>
5	<i>Doç. Dr. Nurcan YÜCEL</i>	<i>Fırat Üniversitesi/Elazığ</i>
6	<i>Doç. Dr. Yasemin HARMANCI</i>	<i>Kayseri Üniversitesi/Kayseri</i>
7	<i>Dr. Öğr. Üyesi Elif KOCAGÖZ</i>	<i>Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi/Kahramanmaraş</i>
8	<i>Dr. Öğr. Üyesi H. Nur BAŞYAZICIOĞLU</i>	<i>Erciyes Üniversitesi/ Kayseri</i>
9	<i>Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ÖZTÜRK</i>	<i>Artvin Çoruh Üniversitesi/Artvin</i>
10	<i>Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ERTEM</i>	<i>Bozok Üniversitesi/Yozgat</i>
11	<i>Dr. Öğr. Üyesi Mehtap BAŞARIR</i>	<i>Kayseri Üniversitesi/Kayseri</i>
12	<i>Dr. Öğr. Üyesi Melek ERSOY KARAÇUHA</i>	<i>Sinop Üniversitesi/Sinop</i>
13	<i>Dr. Öğr. Üyesi Nazlı Gülüm MUTLU</i>	<i>Bingöl Üniversitesi/Bingöl</i>
14	<i>Dr. Öğr. Üyesi Rıdvan YİĞİT</i>	<i>Kayseri Üniversitesi/Kayseri</i>
15	<i>Dr. Cengiz EKEN</i>	<i>T.C. Milli Eğitim Bakanlığı</i>

Hakem listesi unvana ve alfabetik olarak da ada göre sıralanmıştır. /
Blind referees are listed by academic titles and alphabetically by the first names.

İçindekiler / Contents

Makale Sıra No Paper Number	Makale Başlığı Paper Title	University- Institution	Makale Türü Paper Type	Sayfalar Pages
1	Marka değerinin güçlendirilmesinde bir duygusal pazarlama stratejisi olarak hikâye anlatımı: Türkiye’den uygulama örnekleri <i>Storytelling as an emotional marketing strategy for strengthening brand equity: Application examples from Turkey</i> <i>Nilgün KÖKSALAN</i>	Trakya Üniversitesi Trakya University	Araştırma Research	1-17
2	Dünya edebiyatında Cengiz Han karakteri <i>The artistic image of Genghis Khan in world literature</i> <i>Lamiya NASİROVA</i>	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/ Azerbaijan National Academy of Sciences	Araştırma Research	18-28
3	Kamu üniversitelerinde iş sağlığı ve güvenliği uygulama rehberi içerik analizi <i>Content analysis of the occupational health and safety practice guide in public universities</i> <i>Ramazan KAYABAŞI</i> <i>Hatice ÖZDEMİR</i> <i>İbrahim CÜNDÜBEYOĞLU</i>	Kayseri Üniversitesi Kayseri University	Araştırma Research	29-45
4	Necip Tosun’un öykülerinde öteki <i>The other in Necip Tosun's stories</i> <i>Sümeyye ÖZDEMİR</i>	Giresun Üniversitesi Giresun University	Araştırma Research	46-55
5	Liberal muhafazakârlıktan muhafazakâr demokralığa: Türkiye’de yeni muhafazakârlık <i>From liberal conservatism to conservative democracy: Neoconservatism in Turkey</i> <i>Deniz ALCA</i>	Karabük Üniversitesi Karabük University	Araştırma Research	56-77

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Dergisi

KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	Araştırma Makalesi	Yıl	2021	ss.	1-17
Gönderi Tarihi	18.05.2021	Cilt	3	DOI	10.51177/kayusosder.939059
Kabul Tarihi	13.07.2021	Sayı	2		
Online Yayın Tarihi	31.12.2021	Ay	Aralık		

Marka değerinin güçlendirilmesinde bir duygusal pazarlama stratejisi olarak hikâye anlatımı: Türkiye’den uygulama örnekleri*^Δ

**Storytelling as an emotional marketing strategy for strengthening brand equity:
Application examples from Turkey**

Nilgün KÖKSALAN¹

Öz

Pazarlama disiplininde son dönemlerde duygu temelli araştırmalar önemli bir çalışma alanı olarak dikkat çekmektedir. Duyguların özellikle tüketim davranışı üzerindeki etkisi hem araştırmacıların hem uygulayıcıların bu konuya olan ilgi ve alakasını artırmış durumdadır. Duyguların tüketim davranışındaki rolünün anlaşılabilmesi adına gerek psikoloji gerek pazarlama disiplinlerinden birçok çalışmanın alana katkı sunduğu görülmektedir.

Duygusal pazarlama, tüketicilerin ikna süreçlerinde duyguların gücünden yararlanan bir strateji sunmaktadır. Marka değerinin güçlendirilmesi açısından da önem arz eden duygusal pazarlamanın bir diğer önemi de duyguların tüketici zihin ve kalbinde kalıcılığı artırma özelliğinden faydalanmasından kaynaklanmaktadır. Bu noktada hikâye anlatımı, duygusal içerikli mesajların iletilmesine yardımcı olurken, aynı zamanda tüketicinin markaya yönelik algılarını da şekillendirmektedir.

Bu çalışmada, marka değerinin güçlendirilmesinde bir duygusal pazarlama stratejisi olarak hikâye anlatımı konusunun irdelenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda, çalışmada öncelikle, marka, marka değeri ve boyutları ele alınmıştır. Ardından, duygusal pazarlama ve hikâye anlatımı kavramlarına yer verilmiş; son olarak Türkiye’den uygulama örnekleri verilmiştir. Araştırmada dört markaya ait seçili reklam filmlerindeki hikâye unsurları ve youtube izleyici yorumları üzerinden reklam filminin izleyicide harekete geçirdiği duygular incelenmiştir. Söz konusu reklam filmlerine ilişkin yorumlar incelendiğinde; mutluluk, özlem, sevgi ve merhamet gibi duyguların öne çıktığı görülmüş ve izleyici yorumları üzerinden hikâye anlatımıyla harekete geçirilen duyguların marka değerine yönelik etkisi değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Duygusal Pazarlama, Hikâye Anlatımı, Marka Değeri.

Abstract

Emotion based research has been drawing attention as an important field of study in the marketing discipline recently. The effect of emotions on consumption behavior has increased the interest of both researchers and practitioners in this issue. In order to understand the role of emotions in consumption behavior, it is seen that many studies from many disciplines such as psychology and marketing contribute to the field.

Emotional marketing offers a strategy that harnesses the power of emotions on persuasion process of consumers. Another importance of emotional marketing which is also important in terms of strengthening brand

^ΔYazar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

*Etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalardandır.

¹Dr., Trakya Üniversitesi, Edirne Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, nilgunkoksalan@trakya.edu.tr

value, is that emotions benefit from the ability to increase permanence in the consumer mind and heart. At this point, while storytelling helps convey emotional messages, it also shapes the consumer perception of brand.

In this study, it is aimed to examine the issue of storytelling as an emotional marketing strategy in strengthening brand value. In this context, first of all, brand and brand equity and dimensions of brand equity are discussed. Then, the concepts of emotional marketing and storytelling are included and finally application examples from Turkey are given. In the research, the story elements in the selected commercials of the four brands and emotions that the commercial activates in the audience were examined through youtube audience comments. When the comments on the commercials are examined, it is seen that emotions such as happiness, longing, love and compassion came to the fore and the effect of emotions activated by storytelling through audience comments on brand equity has been evaluated.

Keywords: Brand Equity, Emotional Marketing, Storytelling.

1. Giriş

Günümüzde markalar; bir ürün/hizmeti diğer ürün/hizmete göre farklı kılmaya, ürün/hizmetin kolay hatırlanmasını sağlama, ilettiği mesajlarla duygu ve davranışları etkileme gibi özelliklerle hem tüketici hem işletmeler açısından önemli bir kavramdır. İşletmeler açısından bakıldığında pazar ortamında güçlü bir marka kimliği bir yandan ürünü yasal bir koruma altına alırken diğer yandan pazarda rekabet avantajının elde edilmesine destek olmaktadır. Tüketiciler açısından bakıldığında ise markalar satın alma kararlarında hem ürünü daha kolay tanımlama fırsatı hem sembolik faydalar sunmaktadır.

Markanın başarılı bir şekilde oluşturulması ve marka değerinin geleceğe artarak taşınmasının en başta tüketicilerin etkilenmesi, marka ile ilgili bir farkındalık kazanması ve bu farkındalığın uzun dönemde kalite ve fiyat gibi bileşenlerle birlikte bir müşteri sadakatine dönüşmesi ile doğrudan bağlantılı olduğu söylenebilir. Bu noktada, işletmelerin her geçen gün farklı ve inovatif çözümler aracılığıyla marka değerini sağlamlaştırmaya çalıştığını ifade etmek mümkündür. Bu stratejiler içerisinde özellikle duygu faktörü son dönemlerde öne çıkan bir unsur olarak göze çarpmaktadır.

Duygular, pazarlama biliminde tüketicilerin ürün ve hizmetler hakkındaki değerlendirmelerini ve çeşitli yargılarını etkileyebilmesi açısından önemlidir. Özellikle günümüzde “satın alma ve tüketim deneyiminin yorumlanması aşamasında tüketiciler ve markalar açısından” duygular önemli bir unsur olarak görülmektedir (Tosun vd., 2019, s. 1831). Bu bağlamda son dönemde duygusal pazarlama yaklaşımı dikkat çekmektedir. Pazarlama anlayışında “bir paradigma değişimi” olarak da adlandırılan duygusal pazarlama; “geleneksel pazarlama kavramı içerisinde işletme ve tüketici arasında duygusal bağın önemine odaklanan yeni bir kavramdır” ve bu anlayışın temelinde “tüketici satın alma ve tüketim kararlarının rasyonelden ziyade duygusal tutumlara dayandığı” görüşü hakimdir (Rytel, 2010, s. 31). Söz konusu tutumların oluşturulması, yönlendirilmesi ve değiştirilmesi aşamasında duygusal unsurların öne çıkarılması açısından son dönemde hikâye anlatımının farklı bir yöntem olarak göze çarptığını ifade etmek mümkündür.

Hikâye anlatımı markalar açısından tüketici ve işletme arasında duygusal bağın oluşturulmasında önemli bir enstrümandır. İmajlar ve mesajların hikâyeler aracılığıyla iletilmesi hedef kitlede bir hafıza oluşumuna katkı sunmaktadır. İyi hikâyeler bir yandan hafızada kalırken diğer yandan duygusal olarak tüketicileri etkilemektedir. Markanın hatırlanmasını kolaylaştıran hikâyeler, aynı zamanda tüketicilerdeki marka farkındalığını artırarak marka değerini de güçlendirebilmektedir.

Bu çalışmada, marka değerinin güçlendirilmesinde bir duygusal pazarlama stratejisi olarak hikâye anlatımı irdelenmiştir. Bu bağlamda, ilk olarak marka, marka değeri ve marka değerinin boyutları açıklanmıştır. Ardından duygusal pazarlama ve hikâye anlatımı konusuna yer verilmiş ve son olarak Türkiye’den uygulama örnekleriyle marka değerinin güçlendirilmesinde bir duygusal pazarlama stratejisi olarak hikâye anlatımı ele alınmıştır.

2. Marka, marka değeri ve marka değerinin boyutları

Marka değeri, en genel ifadesiyle tüketicilerin pazar ortamında markaya ilişkin zihninde yer eden düşüncelerin gerek kelimelerine gerek davranışlarına yansımaları hali olarak ifade edilebilir. Markanın uyguladığı pazarlama faaliyetlerine pazar ortamında verilen cevabın niteliği markanın tüketici nezdinde pozitif/negatif değerini belirleyen bir unsur olarak düşünülmektedir. Bu bölümde öncelikle; marka ve marka değeri kavramları, ardından marka değeri boyutlarına yer verilmiştir.

2.1. Marka ve marka değeri kavramları

Dünden bugüne pazarlama anlayışında birçok değişim ve dönüşüm yaşanmış ve yaşanmaya devam etmektedir. Özellikle zorlu rekabet ortamının da etkisiyle pazarlama alanı bugünün tüketicisinin dikkatini çekme ve zaman içerisinde pazar ortamında bir yer edinme hedefiyle dinamik bir yenilik arayışı içerisinde hareket etmektedir. Bu bağlamda işletmelerin önemli stratejik araçlarından birisi olarak marka ve marka değeri konusu üzerine gayretlerin yoğunlaştığını ifade etmek mümkündür. Bu durumun temel nedenlerine bakıldığında ürün ve hizmet boyutunda sahip olunan bir ismin ve bir itibarın işletmeye getirebileceği ekstra avantajlarla ortaya çıkan artı faydalar görülmektedir. En başta, güçlü bir marka işletmeye diğer işletmeler karşısında rekabet üstünlüğü sağlayabilme potansiyeline sahiptir. Bir diğer önemli husus da markanın tüketiciler açısından hafızada uyandırdığı çeşitli sembolik çağrışımlar ve “markanın müşteri tercihini ve sadakatini yakalayabilme gücüdür” (Kotler & Armstrong, 2004, s. 291).

Marka kavramına ilişkin alan yazında birçok tanım bulunmaktadır. Bir tanıma göre marka, “bir teşebbüsün mal ve hizmetini, bir başka teşebbüsün mal ve hizmetinden ayırt etmeyi sağlamak koşuluyla harf, logo, şekil olabilen her türlü işaretler” (Pınar, 2005, s. 45). Diğer bir tanımda ise, “mal ve hizmetlerin kimliğini belirleyen, ürünün rakiplerden ayırt edilmesini sağlayan, pazarlama ve reklam yönetim uygulamalarının odak noktası olarak tüketicilerle iletişim kurulmasını kolaylaştıran, ürünü farklılaştıran isim, sembol, simge veya bunların birleşimi” olarak ifade edilmektedir (Aktuğlu, 2004, s. 16).

Marka değeri kavramının 1990’lı yıllar itibariyle pazarlama yönetiminde önemli bir alan olarak ortaya çıktığı bilinmektedir (Walgren vd., 1995, s. 26). Marka değeri, “güçlü bir marka isminin ve sembolünün, ürün ve tüketiciye kattığı ilave değer” şeklinde tanımlanmaktadır (Alkibay, 2005, s. 86). Alan yazında marka değeri kavramının finansal ve tüketici temelli olmak üzere iki yönlü açıklandığı ve belirlendiği görülmektedir (Simon & Sullivan, 1993; Aaker, 2009). Finansal yöntemler, “fiyat primleri, lisans bedelleri gibi sayısal değerler üzerinden markanın parasal değerini saptama” üzerinde dururken; tüketici temelli marka değeri “tüketici davranışları ve algılamalarına” odaklanmaktadır (Marangoz, 2007, s. 461; Walgren vd., 1995, s. 26).

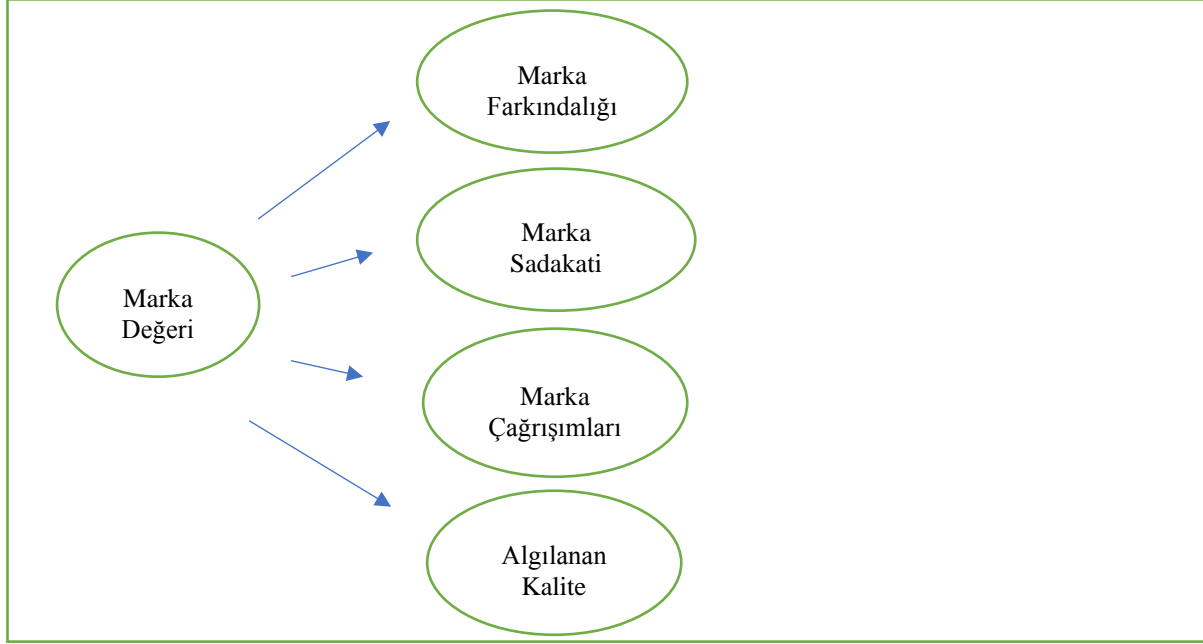
Marka değeri, pazar ortamında “fiyat üstünlüğü, marka ismi, müşteri tercihi, yenileme maliyeti” gibi çeşitli faydalar sağlamaktadır (Aaker, 2009, s. 40). Aynı zamanda marka değeri üretici işletmeler açısından “yeni ürün geliştirme, ürünleri pazarlara sunma ve markayı rakip işletmelerin saldırılarından koruma” gibi olanaklar sunmaktadır (Lassar vd., 1995, s. 11). Bu durum işletmelerin marka ve marka değeri yaratma hususundaki çabalarını tetikleyen bir unsur olarak dikkat çekmektedir. Diğer taraftan marka değerinin işletmeler açısından önemi bu kavramın akademik alanda çalışılmasında da etkili olmuştur. “Disiplinler arası bir kavram” olarak özellikle pazarlama ve finans uzmanları tarafından marka değeri üzerine çeşitli araştırmaların yapıldığını ifade etmek mümkündür (Özguven, 2010, s. 147).

2.2. Marka değerinin boyutları

Marka değeri çok boyutlu bir kavram özelliği taşımaktadır ve marka değerinin oluşumunda çeşitli değişkenler rol oynamaktadır. Marka değeri boyutları olarak ifade edilen bu değişkenler sırasıyla marka farkındalığı, algılanan kalite, marka çağrışımı ve marka sadakati şeklindedir. Şekil 1’de marka değeri boyutları şu şekilde yer almaktadır:

Şekil 1

Marka Değeri Boyutları

Kaynak: Aaker D. A. (2009). *Marka değeri yönetimi.* (Çev. E. Orfanlı). MediaCat. (Orijinal çalışma 1991’de yayımlandı). s. 36.

Marka farkındalığı, “bir markanın adının, logosunun, ambalajının, karakterinin, sunduğu faydaların, biçimsel ve içeriksel işlevlerin kategori gereksinimi ile birleşimi” olarak ifade edilmektedir (Babür Tosun, 2014, s. 131). Marka farkındalığı ile ilgili olarak iki alt kavram bulunmaktadır. Bunlardan birincisi marka tanınırlığıdır ki “eski deneyimlerden oluşan aşinalığı” yansıtmaktadır; ikincisi ise hatırlanırılıktır ve bu kavram da “bir ürün kategorisinden bahsedildiğinde ortaya çıkan bir ihtiyaç karşısında tüketicinin aklına markanın gelmesi” durumudur (Aaker, 2012, ss. 24-25).

Algılanan kalite, tüketicinin bir ürünün genel mükemmelliği ve üstünlüğü hakkındaki değerlendirmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Lewis, 1936’dan aktaran (akt.) Zeithaml, 1988, s. 3). Algılanan kalite konusunda temel noktaları şu şekilde sıralamak mümkündür (Zeithaml, 1988, s. 4):

- Objektif veya gerçek kaliteden farklıdır.
- Bir ürünün spesifik özelliklerinden çok soyut özelliklerini kapsar.
- Belli durumlarda tutum benzeri bir değerlendirme şeklindedir.
- Tüketicinin aklındaki tüm markalardan oluşan bir küme içerisinde yaptığı bir değerlendirmedir.

Marka çağrışımları, nitelikler, yararlar ve tutumlar olmak üzere üç ana başlık altında değerlendirilmektedir. Nitelikler, ürünle ilgili olan (fiziksel vs.); ürünle ilgili olmayan (marka çağrışımları, fiyat, duygular vs.) şeklindedir. Yararlar, işlevsel (fizyolojik, güvenlik ihtiyaçlarına ilişkin); sembolik (sosyal kabul, kişisel ifade) ve deneysel (duygusal tatmin) değer ve anlamları içermektedir. Tutumlar ise tüketicinin markayı genel açıdan değerlendirmesi sonucunda yaptığı soyut değerlendirmelerdir (Keller, 1998, ss. 93-101).

Marka sadakati, en yalın ifadesiyle “bir markaya veya bir ürüne karşı oluşan psikolojik bağlantıdır” (Huber & O’Gorman, 2008, s. 148). Bir diğer tanımda ise, “tercih edilen ürünün gelecekte sürekli olarak müşterisi olmak ya da yeniden satın almaya son derece bağlı olmak” şeklinde ifade edilmektedir (Bloemer & Kasper, 1995, s. 313). “Markanın karlılığını ve pazar değerini artıran bir unsur

olarak” öne çıkan marka sadakati mevcut zorlu rekabet ortamında işletmeler açısından kritik önem taşımaktadır. (Ansari & Riasi, 2016, s. 16).

3. Duygusal pazarlama ve hikâye anlatımı

Pazarlama uygulayıcıları tüketicileri etkileyebilmek adına farklı stratejilerden yararlanmaktadır. Bu stratejiler içerisinde özellikle son yıllarda duyguların kullanımı dikkat çekmektedir. Pazarlama kampanyalarında kimi zaman eğlence ve mutluluk gibi olumlu; kimi zaman korku ve endişe gibi olumsuz duygusal tetikleyiciler kelimeler ve imajlar aracılığıyla tüketicinin kararlarını etkilemeye çalışılmaktadır. Bu bölümde, duygusal pazarlama ve hikâye anlatımı konuları ele alınmıştır.

3.1. Duygusal pazarlama

Son yıllarda tüketici satın alma davranışlarında klasik işlevsel taraflar kadar duygusal faktörler de önemli hale gelmiştir (Consoli, 2010, s. 1). Tüketiciler açısından gerek ürün ve hizmet değerlendirmelerinde gerek satın alma tercihlerinde duygusal ihtiyaçların artan etkisi pazarlama uygulayıcıları açısından pazarlamada duygu kavramını öne çıkaran bir unsur olmuştur.

Duygu, tanım olarak “bilişsel yönleri olan psikolojik bir uyarılmadır” ve “çeşitli hisler ve düşünceler, fiziksel ve sosyal davranışlarla ilişkili zihinsel ve fizyolojik bir durum” olarak ifade edilmektedir. (Consoli, 2010, s. 3). Duyguların pazarlama alanında yer bulmasıyla ortaya çıkan duygusal pazarlama ise, “pazarlama iletişiminde kullanılan ve doğrudan tüketicilerin duygusal durumlarına, ihtiyaçlarına, arzularına, inançlarına ve isteklerine hitap eden markalar ve şirketler oluşturma uygulamasına atıfta bulunan çok yeni bir terimdir” (Rostomyan, 2014, s. 120). Duygusal pazarlama temel olarak “pazar ortamında tüketici ile kurulan sosyo-duygusal ilişkinin geliştirilmesi ve desteklenmesine dayalı prensipleri olan bir anlayışı” ifade etmektedir (Rytel, 2009, s. 32). Duygusal pazarlama bağlamında pazarlama uygulayıcılarının cevap aradığı temel sorular:

- Satın alanların tutumları, davranışları, tercihleri ve duyguları nelerdir?
- Satın alma sırasında ve sonrasında duygularını ölçebilir miyiz?
- Tüketicilerin zihni süpermarketten veya bir e-ticaret sitesinde gezinirken reklam, promosyonla uyarıldığında ne tepki veriyor? şeklinde sıralanabilir (Consoli, 2010, s. 4).

Duygusal pazarlama anlayışının gelişiminde postmodernizmle birlikte ürün ve ürün markalarına yönelik sembollerin sahip olduğu anlamların artan öneminin etkili olduğunu ifade etmek mümkündür. Günümüz tüketicisi ürün/hizmet boyutunda rasyonel faydalar aramaktan ziyade sembolik anlamların merkezi ve hislerin, ilişkilerin ve duyguların kaynağı olan bir nesne aramaktadır (Consoli, 2010, s. 3). Bu bağlamda duygusal pazarlamanın temel araçlarından birisi haline gelen görsel, sözlü ve yazılı her türlü sembolün tüketicileri rasyonelden ziyade duygusal kararlara yönlendirdiğini ifade etmek mümkündür (Rytel, 2009, s. 37).

3.2. Hikâye anlatımı

İnsanlık tarihi boyunca hikâye anlatımı gerek mesajların gerek duyguların ve gerekse tecrübelerin iletiminde ve “etrafımızdaki dünyayı gezinmeye ve açıklamaya yardımcı olmak adına birikmiş bilgi ve bilgeliğin paylaşımında” önemli bir araç olarak yer almıştır (Mancuso & Shuth, 2014, s. 18). Yeni bir kavram ya da pratik olmamasına rağmen hikâye anlatımı son dönemlerde antropoloji, psikoloji veya nörobilim gibi sosyal bilimlere ait çeşitli disiplinlerde artan bir ilgiyle karşılanmaktadır (Mucundorfeanu, 2018, s. 44).

Geleneksel olarak hikâye anlatımı, olayları veya nesnelere daha ilginç ve akılda kalıcı kılmak için açıklayan bir iletişim şeklidir. Birçok araştırma hikâye ve hikâye anlatımının bireyler ve toplumlar üzerindeki çeşitli etkilerini incelemektedir. Bilişsel psikoloji uzmanları insanların hikâyeleri normal bir duruma göre 22 kez daha iyi hatırladığını ortaya koymuştur. Yine, nörobilimciler hikâyelerin insan beynindeki etkilerini analiz etmiş ve üç temel sonuç doğurduğunu tespit etmişlerdir (Sammer, 2015, ss. 27-34’ten akt. Mucundorfeanu, 2018, ss. 45-46):

Köksalan, N. (2021). Marka değerinin güçlendirilmesinde bir duygusal pazarlama stratejisi olarak hikâye anlatımı: Türkiye’den uygulama örnekleri.

- Hikâyeler beyinde konuşma, empati ve hatta acıdan sorumlu alanları harekete geçirir,
- Hikâyeler, tüm bedende hissedilir, çünkü insanları duygusal kılan hormonların salgılanmasını tetikler,
- Hikâyeler, fikirleri kafamıza yerleştirir ve onları kendimize ait hale getirir, hikâye anlatımı sırasında anlatıcı ve dinleyicinin beyinleri senkronize olur.

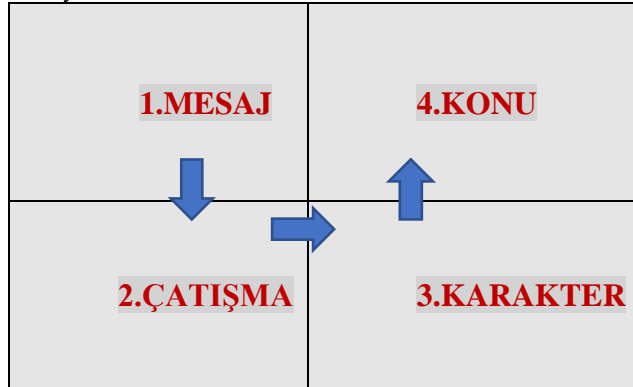
Günümüzde gerek modern iş dünyasında gerek stratejik planlama ve pazarlamada önemli bir rol oynayan hikâye anlatımı stratejik marka yönetimi düşünüldüğünde, bir markaya değer katabilen bir faktör olarak göze çarpmaktadır (Vu & Siiri, 2014, s. 23). Hikâye anlatımı, etrafımızdaki dünyayı anladığımız temel bir insan faaliyetidir ve deneyimlerimizi anlamlandırır, grup ve öz kimliğimizi şekillendirir (Cooper vd., 2010, s. 557). Hikâye anlatımının başarısını etkileyen birçok unsur bulunmaktadır. Nguyen (2014) çalışmasında, hikâye anlatımında “Tutkal, Ödül, Duygu, Otantik, Hedef” (Glue, Reward, Emotion, Authentic, Target; G.R.E.A.T.) kavramlarına dikkat çekmektedir (Nguyen, 2014’ten akt. Vu & Siiri, 2014, ss. 25-26):

- Tutkal: Pazarlama mesajları ile tüketicilerin gerçekte neye güvendikleri ve inandıkları arasındaki bağlantıdır.
- Ödül: Hikâye anlatımı genellikle bir ödüle bağlılık içermektedir (kilo vermek, finansal başarı vb.).
- Duygu: İyi bir hikâye derin duygular üzerinde etkili olmalı ve müşterinin marka seçim davranışını etkilemelidir.
- Otantik: İyi bir hikâye güvenilir olmalıdır. Aksi takdirde markaya değer katmaktan öte marka değerinde eksilmeye yol açabilir.
- Hedef: Hikâye anlatımının başarısı hikâyenin hedef grupla tutarlı olması ile yakından ilgilidir.

Hikâye anlatımı dört temel unsurdan oluşmaktadır: Bu unsurlar; mesaj, çatışma, karakter ve konu olarak Şekil 2’de şu şekilde gösterilmektedir:

Şekil 2

Hikâye Anlatımının Dört Temel Unsuru

Kaynak: Giorgino & Mazzù, 2018’den akt. Santis, 2019, The essence of a story: when a person becomes a brand. https://tesi.luiss.it/24890/1/703091_DE%20SANTIS_VALENTINA.pdf, ss. 7-8.

Öncelikle, her hikâye bir mesaj içermelidir. Mesajın açık bir şekilde anlaşılması ve tanımlanması gerekir, mesajın olmaması ya da birden fazla mesaj içermesi kafa karışıklığına neden olabilir. Hikâye anlatımında ikinci unsur hikâyede bir fikir ayrılığı, bir çatışma olmasıdır. Çatışma olmazsa hikâye de yoktur. Olay örgüsünü ilerletmek ve durumun sakinliğini bozmak için düzensizlik gereklidir. Üçüncü unsur karakterlerdir ve karakterler hikâyede tanımlanan rollerini oynayarak hikâyenin gelişimine katkı sunar. Hikâye anlatımında dördüncü unsur olan konu ise bir hikâyenin temelini oluşturan olayların sıralanması ve yapılandırılması olarak tanımlanabilir (Giorgino & Mazzù, 2018’den akt. Santis, 2019, ss. 7-8).

4. Marka değerinin güçlendirilmesinde bir duygusal pazarlama stratejisi olarak hikâye anlatımı: Türkiye’den uygulama örnekleri

Günümüz pazar ortamı işletmeleri birçok açıdan zorlamaktadır. Gerek her geçen gün değişen rekabet şartları, yenilenen iş yapma şekilleri ve artan ürün çeşitliliği; gerek teknolojik dönüşümler, küreselleşme eğilimleri ve birbirinden farklı ve hatta birbirine zıt tüketim anlayışları gibi faktörler birçok işletmenin uzun dönemde karlılık hedeflerine ulaşmasını güç hale getirmektedir. Bu bağlamda ortalama aynı talebi karşılayabilecek binlerce seçenek arasından ürün ve hizmetlerinin tercih edilebilirliğini artırma adına marka oluşturma ve marka değerini güçlendirme çabaları işletmeler açısından önemli bir destek potansiyeli taşımaktadır.

Güçlü bir marka değeri öncelikle markaların tüketiciler açısından unutulmaz olmasını gerektirmektedir. Ancak tüketicilerin zihin ve kalplerinde yer edinmeyi başarabilen markalar, elde ettikleri marka değeriyle uzun dönemde işletmenin büyüüp gelişmesini ve yeni pazarlara girme olanaklarını artırabilmektedir. Mevcut müşteri tabanını genişletmek ve finansal açıdan başarılı olmak için güçlü bir marka oluşturmak şarttır (Vu & Siiri, 2014, s. 26). Güçlü bir marka ise işletmelerin bireylerin duygularına hitap ettiği ve şirket ile tüketici arasında güvenilir bir ilişki kurabildiği ölçüde mümkün olabilmektedir.

Duygular, tüketici ve marka/ürün arasında ilişkisel bir bağ oluşturma potansiyeline sahiptir. Tüketici ve marka arasında kurulan ve zaman içerisinde geliştirilerek devam ettirilebilen güçlü bir bağın; marka farkındalığı, marka sadakati, algılanan kalite ve marka çağrışımları gibi marka değeri boyutları üzerinde olumlu etkilerini olabileceğini ifade etmek mümkündür. Hikâye anlatımı ise duyguların harekete geçirilmesinde ve dolayısıyla marka değerinin güçlendirilmesinde etkili bir yöntem olarak dikkat çekmektedir.

Hikâye anlatımı, “dinleyicilerin duygusal tepkileri üzerindeki kanıtlanabilir etkisiyle”, bir marka oluşturmak için gerekli olan ideal bir araçtır ve “markayı güçlendirmeyi amaçlayan herhangi bir iletişim stratejisinin merkezi bir odak noktası olmalıdır” (Van Laer vd., 2014, s. 798; Kaufman, 2003, s. 11).

4.1. Daha önce yapılan çalışmalar

Marka değerine ilişkin yerli ve yabancı literatürde birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar içerisinde marka değeri konusunda tüketici temelli marka değerinin ölçülmesi çalışmalarının genel itibariyle literatürde dikkat çektiğini ifade etmek mümkündür.

Yerli literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde marka değerine ilişkin, marka genişlemesi (Erdem & Uslu, 2009); global markalar (Özguven, 2010); marka değeri bileşenlerinin tüketici temelli ölçülmesi (Yapraklı & Kara, 2016; Avcı & Keser, 2020; Marangoz, 2007; Avcılar, 2008), hirose yöntemiyle marka değeri ölçümü (Gökbayrak, 2019), marka değerinin muhasebeleştirilmesi (Deran vd., 2007) gibi konuların son dönemde öne çıkan başlıklar arasında yer aldığı görülmektedir.

Yerli literatürde marka, marka değeri ve duyguların konu edildiği sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan, algılanan marka deneyiminin marka sadakati üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında Yücel (2021), algılanan marka deneyiminin hedonik duyguların kısmi aracılık rolüne sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Marka ve duygular bağlamında yürütülen bir başka çalışmada, Can (2016), marka deneyimi, hedonik duygular ve algılanan reklam harcamalarının marka değeri boyutlarına etkisini araştırmış ve Fast Food sektörüne yönelik gerçekleştirilen araştırmada marka deneyiminin marka farkındalığı ve hedonik duyguları etkilediği, hedonik duyguların da marka bağlılığı üzerinde etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Bir başka çalışmada ise Erciş vd. (2011), tüketicilerin markaya ilişkin hedonik ve rasyonel algılamalarının marka değeri boyutlarına etkisini incelemişler ve “tüketicilerin hedonik algılamalarının belirlenmesinde markanın ona sağladığı olumlu düşünceler, hisler, duygular, mutluluk ve benzeri alt değişkenlerden; rasyonel algıların tespitinde ise markanın performansı, kalitesi ve güvenilirliği

Köksalan, N. (2021). Marka değerinin güçlendirilmesinde bir duygusal pazarlama stratejisi olarak hikâye anlatımı: Türkiye’den uygulama örnekleri.

değişkenlerinden” faydalanmışlardır. Araştırmanın sonuçları tüketicilerin markaya karşı oldukça duygusal yaklaştığını göstermektedir.

Yabancı literatürde ise, marka değerine ilişkin çalışmalar arasında marka tutumu, marka imajı, marka sadakati ve müşteri memnuniyeti (Faircloth vd., 2001; Alhaddad, 2014; Nam vd., 2011); marka kişiliği (Valette-Florence vd., 2011) ve tüketici temelli marka değeri (Anselmsson vd., 2007) gibi başlıklara yer verildiği görülmektedir. Yabancı literatür incelendiğinde yine, marka değeri ve duygular bağlamında yürütülen çalışmaların sınırlı oluşu dikkat çekmektedir.

Marka değeri ve duygular bağlamında yürütülen bir çalışmada Loureiro ve Sarmiento (2019), marka değeri duygular ve deneyim arasındaki ilişkiyi Bankacılık sektörü üzerinden incelemiş ve araştırma sonucunda zevk ve keyif duyguları marka değeri algısını en çok artıran olumlu duygular olarak bulgulanmıştır.

Marka deneyimi, hedonik duygular ve marka değeri arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalarında Ding ve Tseng (2015) ise, marka farkındalığı/çağrışımları, algılanan kalite ve hedonik duyguların marka deneyimi ve marka sadakati arasındaki ilişkiye aracılık ettiği belirlenmiştir. Çalışmaya göre, hedonik duygular güçlü bir aracılık rolü oynamaktadır.

Bir diğer çalışmada Spanjaard vd. (2014), süpermarket marka tercihleri ve duygu ilişkisini incelemişler ve mağaza içindeki birçok kararın mağaza ortamı tarafından değil, markaya olan duygusal bağlantılar tarafından yönlendirildiğini bulgulanmışlardır.

Marka deneyiminin marka değeri üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmalarında Shahzad vd. (2018), hedonik ve faydacı duyguların aracılık rolünü araştırmışlardır. Ampirik yöntemle akıllı telefon kullanıcılarına uygulanan bir anket üzerinden yürütülen çalışmanın bulguları hedonik ve faydacı duyguların marka deneyiminin marka değeri üzerindeki etkisinde aracılık etkisi bulunduğunu göstermektedir.

Marka değerine ilişkin duygularla bağlantılı olarak genel itibariyle çalışmalarda duyguların aracılık rolünün araştırıldığı görülmektedir. Diğer taraftan marka ve hikâye anlatımı konusunda yabancı literatürde birçok çalışma olmasına rağmen yerli literatürde sınırlı sayıda çalışmanın bulunduğu görülmektedir. Oysa hikâye anlatımı, marka iletişimde “tüketiciyle duygusal bağlar oluşturmak, akılda kalıcılığı ve mesajda etkinliği sağlamak” gibi açılarından önemli bir yöntemdir (Akbayır, 2016).

Marka ve hikâye anlatımı konusunda yürütülen bir çalışmada, Lundqvist vd. (2013), hikâye anlatımının tüketici marka deneyimine etkisini araştırmıştır. Markalar üzerinde hikâyelerin gücüne dikkat çeken çalışmalar bir yana bu çalışmada derinlemesine mülakatlar yoluyla bu konuda ampirik kanıtlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Katılımcıların iki gruba ayrıldığı çalışma kapsamında birinci gruba hikâye anlatımı uygulanırken, ikinci gruba uygulanmamış ve sonuçlar karşılaştırılmıştır. Çalışmanın bulguları hikâye anlatımı uygulanan grubun markayı daha pozitif bir şekilde tanımladığı ve daha fazla ödemeye razı olduğunu göstermiştir.

Bir diğer çalışmada ise Johnler ve Olsen (2015), hikâye anlatımının tüketici temelli marka değeri üzerinde etkisini araştırmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, hikâye anlatımı yöntemi kullanıldığında tüketiciyle marka arasında yüksek bir duygusal bağ kurulabilmektedir.

Diğer taraftan hem yerli hem yabancı literatürde reklam filmleri üzerinden marka değerinin değerlendirilmesi açısından benzer çalışmaların bulunduğu ifade edilebilir. Örneğin reklamlar ve marka değeri konusunun işlendiği çalışmada Ahmedova ve Jamontaite (2017), reklamlarda ünlü-marka uyumu, ünlü-tüketici benzerliği ve ünlüye karşı tutumun marka değerine etkisini incelemiş, üç şampuan markası üzerinden yürütülen çalışma sonucunda “ünlü-marka arasındaki uyum değişkeninin kalite alt boyutu üzerinde etkisi belirlenmiş ancak ünlü-tüketici benzerliğinin şampuanın marka değerine etkisine” ilişkin bir bulguya ulaşılamamıştır.

Bir diğer çalışma olarak, marka-maskot bütünleşmesinin incelendiği çalışmalarında Demireli, Taşkın ve Çetinkasap (2014), Turkcell örneği üzerinden, “marka ile bütünleşmiş maskotun, ürünün reklam kampanyasının etkili destekleyicisi olduğu, doğru seçilmiş, iyi tasarlanmış ve üretilmiş bir maskotun marka için büyük bir ilgi ve sempati kaynağı” olduğunu belirlemiştir.

Marka değerine ilişkin yabancı literatürde bulunan sınırlı çalışmalar bir yana yerli literatürde marka değeri, duygular ve hikâye anlatımının birlikte değerlendirildiği bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışma öncelikle literatürde bu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Çalışma, akademik katkısının yanı sıra, marka değeri açısından duyguların önemini vurgulayarak, söz konusu duyguların harekete geçirilmesinde bir yöntem olarak hikâye anlatımından faydalanılması konusuna dikkat çekilmesi bağlamında önem taşımaktadır.

4.2. Türkiye’den uygulama örnekleri ve örneklerin değerlendirilmesi

Hikâye anlatımı, günümüzde birçok işletme ve markanın tüketicileriyle olan iletişimde başvurduğu yöntemlerden birisi olarak öne çıkmaktadır. Dünyada ve ülkemizde birçok markanın pazarlama kampanyalarında hikâyenin tüketici zihin ve kalbi üzerindeki gücünden faydalandığı görülmektedir.

2020 yılı itibariyle Türkiye’nin en değerli on markası olarak belirlenen “Türk Hava Yolları (THY), Ziraat Bankası, Garanti BBWA, Turkcell, Arçelik, Türk Telekom, Akbank, Türkiye İş Bankası, Yapı Kredi ve Ford” markalarının pazarlama kampanyaları incelendiğinde reklam filmlerinde hikâye anlatımının yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir (Brand Finance, 2016).

Marka değeri en yüksek firma olarak öne çıkan THY, Safiye Ademoğlu’nun hikâyesini konu alan “Gerçek Bir Başarı Hikâyesi” adlı reklam filminde kadınların her alanda başarılı olabileceği mesajıyla dikkat çekmiş, “Hayal Edince” diyerek, dört köy çocuğunun uçaklarla ilgili hayalleri üzerinden umut etmenin önemini vurgulamıştır (AIESEC, 2020).

Şekil 3

THY: Hayal Edince

Kaynak: İAU Reklam. (2018, 11 Ocak). Eski bir THY reklam analizi.
<https://iaureklam.wordpress.com/2018/11/01/eski-bir-thy-reklam-analizi-hayal-edince/>

Köksalan, N. (2021). Marka değerinin güçlendirilmesinde bir duygusal pazarlama stratejisi olarak hikâye anlatımı: Türkiye’den uygulama örnekleri.

Bir diğer örnek olarak; Garanti BBWA, bir baba-kız figürünün yaşadıkları olay ve durumlar üzerinden gerek “Yeni Yıl”, gerekse “Bayram Kredisi” gibi seri reklam filmleriyle ürün ve hizmet tanıtımlarını gerçekleştirmiştir (Garanti BBWA, 2021).

Türkiye’de marka değeri yüksek işletmeler arasında yer alan Turkcell de pazarlama kampanyalarında hikâye anlatımını kullanan bir diğer önemli marka olarak dikkat çekmektedir. Son dönemlerdeki “İhtimalleri Kapsıyoruz”, “İyi ki Varsınız” ve “Casio” reklam filmleri bu konuya ilişkin verilebilecek örneklerden sadece birkaçıdır (Turkcell, 2020).

Şekil 4

Garanti BBWA: Yeni Yıl

Kaynak: Garanti BBWA. (2021, 24 Haziran). Reklam filmlerimiz. https://www.garantibbwa.com.tr/tr/garanti_hakkinda/kurumsal-iletisim/videolarimiz/reklam-filmlerimiz.page

Hikâye anlatımının kullanıldığı bir diğer kampanyada, 2002 yılında Çelik ve 2012 yılında dâhil olan Çelikle karakterleriyle Arçelik reklamlarının hafızalarda yer ettiğini ifade etmek mümkündür. Daha sonraki yıllarda Arçelik’in birçok reklam filminde yine Çelik ve Çelikle karakterlerine yer verdiği görülmektedir (Arçelik, 2015).

Bu çalışmada, THY, Garanti BBWA, Turkcell ve Arçelik markalarının seçili reklam filmlerinin değerlendirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu seçimde hikâye anlatımı unsurlarının kullanımı, hikâyede duyguların öne çıkarılması ve marka reklamının Youtube kanalları üzerinden görüntüleme oranları dikkate alınmıştır.

Reklam filmlerinde hikâye anlatımına yer verilen THY, Garanti BBWA, Turkcell ve Arçelik markalarına ait seçili dört reklam filminde hikâye unsurları Tablo 1’de şu şekilde yer almaktadır:

Tablo 1

Seçili Reklam Filmlerinde Yer Alan Hikâye Unsurları

Marka Adı /Reklam Filmi	Hikâye Unsurları			
	Mesaj	Çatışma	Karakter	Konu
THY “Hayal Edince”	“Türkiye’de tek uçmadığımız yer kalsa tüm dünyaya uçmuşuz ne fayda”	Uçağın kırsala inmesi hayalinin gerçekleşmesinin zor olması.	Köy çocukları, pilotlar	THY uçağının buldukları kırsala inmesi için çocukların gösterdiği çaba.
Garanti BBWA “Yeni Yıl”	“Yeni yılda hep sevgi kazansın. Başka bir arzumuz yok”	Uğinin rüyası ve gerçek hayatta yaşananlar.	Baba, kız, valide hanım ve robot ugi.	Uğinin aileden dışlanması ile ilgili gördüğü rüya ve yaşadığı duygular.
Turkcell “İhtimalleri Kapsiyoruz”	“İhtimalleri kapsıyoruz”	Uzaklık, özlem ve telefonla ulaşabilmek.	Anne ve oğlu.	Trenle yolculuk eden bir kişinin uzakta ve yolculuk halinde olmasına rağmen annesini özlediği anda arayabilmesi.
Arçelik “Arif V 216”	“Arçelik Türk Sinemasını Aşk ile Destekler”	216’nın Çelik ve Çelikle Naz’ı robot olarak ifade etmesi ve Arif’in bu duruma karşı çıkışı.	Arif, 216, Çelik ve Çelikle Naz.	Arif’i ziyarete gelen Çelik ve Çelikle Naz’ın 216 ile karşılaşmaları ve 216’nın bu duruma tepkisi.

Kaynak: THY. (2014, 24 Nisan). Hayal edince. <https://www.youtube.com/watch?v=oSD0YigRW3o>; Garanti BBWA. (2018, 17 Aralık). Garanti’den yeni yıl filmi. <https://www.youtube.com/watch?v=t3EdIOE4hCg>; Turkcell. (2020, 17 Ocak). İhtimalleri kapsıyoruz. <https://www.youtube.com/watch?v=Y9PYE22vD88&t=15s>; Arçelik. (2017, 21 Aralık). Arçelik Türk sinemasını aşk ile destekler! <https://www.youtube.com/watch?v=bS6vUsK03z0>

THY, Garanti BBWA, Turkcell ve Arçelik markalarına ait seçili dört reklam filminin, markaların Youtube kanalları üzerinden 24.06.2021 tarihi itibarıyla görüntüleme oranları, beğeni ve yorum sayıları bilgileri ve aynı zamanda reklam filmiyle harekete geçirilen duygular ve marka değeri üzerindeki olası etkileri Tablo 2’de şu şekilde açıklanmaktadır:

Köksalan, N. (2021). Marka değerinin güçlendirilmesinde bir duygusal pazarlama stratejisi olarak hikâye anlatımı: Türkiye’den uygulama örnekleri.

Tablo 2

Reklam Filmlerine İlişkin Örnek İzleyici Yorumları, Harekete Geçirilen Duygular ve Marka Değerine Olası Etkileri

Marka Adı / Reklam Filmi	Örnek İzleyici Yorumları	Harekete Geçirilen Duygular ve Marka Değerine Olası Etkileri
THY Edince” (Turkish Airlines Youtube Kanalı: 13 milyon görüntüleme/ 141 bin beğeni, 6785 yorum)	“Yıl olmuş 2021 önüme geldikçe izliyorum.” “2020 yılbaşıma son bir ay ve ben hala bu reklamı açıp açıp duygulanmam.” “Şu reklam en çok ödül alan dram filmlerinden daha duygusal, ışıkları yaktıkları yerde her defasında tüylerim diken diken oluyor.”	Reklam filmiyle; sevinç, coşkunluk, gurur, heyecan ve mutluluk duygularının harekete geçirildiği ve “çocukların uçağın geçişi sırasındaki asker selamı” gibi detaylara milli unsurlara da yer verildiği görülmektedir. Reklam filminin 2014 yılında yayınlanmış olmasına rağmen bugün izlendiğinde de aynı duyguları harekete geçirmesi markanın duygusal açıdan bıraktığı etkiyi ortaya koymaktadır. Bu durumun da marka değerini olumlu etkilediğini ifade etmek mümkündür.
Garanti BBWA “Yeni Yıl” (Garanti BBWA Youtube Kanalı, 7.7 milyon görüntüleme, 498 beğeni, 49 yorum)	“Ugi ye çok yazık, ama çok tatlı” “Ugi ağlama kıyamam” “Ugi bitane alırım oturup onunla sohbet oyun herşeyi yapardık çok üzülmişüm bu reklama görünce.” “Ugiye bunu yapmayacaktın! Dermişim. Çünkü ugi rüya görüyormuş.”	Reklam filmiyle; merhamet, üzüntü, sevgi, şaşkınlık ve uğinin uğradığı haksızlık karşısında kızgınlık gibi duyguları harekete geçirdiği görülmektedir. 2018 yılında çekilen reklam filmiyle özellikle marka çağrışımları açısından yorumlarda dikkat çeken bir şekilde ugi karakterinin izleyici tarafından benimsendiği ve bu durumun marka değerinin güçlendirilmesinde rol oynayacağı söylenebilir.
Turkcell “İhtimalleri Kapsiyoruz” (Turkcell Youtube Kanalı, 3,7 milyon görüntüleme, 1.1 bin beğeni, 101 yorum).	“3 saatlik filmin duygusunu 1 dakikada işleyip gözlerimizdeki yaşı tutamamamıza sebep olan bu oyuncunun yasal olarak ceza almasını istiyorum” “Turkcellin yaptığı her reklam güzel oluyor ama bu reklamı ne zaman izlesem yanımdaki annemi özlüyorum”	Reklam filmiyle; özlem, merak, paylaşma duygusu, sevgi gibi duyguların harekete geçirildiği görülmektedir. 2020 yılında çekilen reklam filmine ilişkin yorumlar incelendiğinde, algılanan kalite ve marka çağrışımları açısından işlevsel yararlarının vurgulandığını belirtmek mümkündür.
Arçelik “Arif V 216” (Arçelik Youtube Kanalı: 5,7 milyon görüntüleme, 2,6 bin beğeni, 79 yorum).	“216 çok şeker keşke benim robotum olsaydın” “216’ya aşık oldum” Cem Yılmaz bir reklamda oldu mu illa kaliteli oluyor. Gayet güzel olmuş reklamınız çelik bey.”	Reklam filmiyle; sevgi, aşk, bağlılık gibi duyguların öne çıkarıldığını ifade etmek mümkündür. 2017 yılında çekilen reklam filmiyle, markanın hatırlanırılığını ve ürünün tanınırılığını artırmak amacıyla tanınmış kişiler ve o gün için gündemdeki uzay ve robot temalı bir filmin karakterlerinden faydalanılmıştır.

Kaynak: THY. (2014, 24 Nisan); Garanti BBWA. (2018, 17 Aralık); Turkcell. (2020, 17 Ocak); Arçelik. (2017, 21 Aralık).

Örnekleri verilen reklam filmlerinin marka değeri unsurları üzerinde olası etkilerini özetlemek gerekirse, öncelikle reklam filmlerinde bir marka farkındalığı oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Marka reklam filminde yer verdiği unsurlarla birlikte markanın tanınırlığını ve hatırlanabilirliğini artırma amacıyla tüketici zihninde yer edinmeyi hedeflemektedir. İkinci olarak marka değerinin güçlendirilmesi bağlamında algılanan kalite açısından filmlerde ürün ve hizmetin genel mükemmelliği ve üstünlüğü hakkında tüketici görüşlerinin olumlu yönde etkilenmesine çalışıldığı görülmektedir. Üçüncü olarak, marka çağrışımlarına bakıldığında ürünle ilgili niteliklerin, ürünle ilgili olmayan duygular ve çağrışımların yer aldığı, işlevsel, sembolik ve deneysel yararları yer verildiği ve tüketicinin marka hakkında genel tutumunun etkilenmesi amacının taşındığı görülmektedir. Son olarak ise, ürün ve hizmetler konusunda marka sadakatinin artırılmasına yönelik içeriklerin kullanıldığını da ifade etmek mümkündür.

5. Sonuç

Son yıllarda artan rekabetle birlikte işletmeler pazar ortamında kendisine yer edinmek, var olan yerini kaybetmemek ve yerini güçlendirmek gibi amaçlarla her geçen gün yeni stratejiler geliştirmektedir. Bugün, birçok benzer ürün ve hizmet alternatifleri arasında adeta kaygan bir zeminde tercihlerini belirleyen hedef kitleyle etkileşimi devam ettirerek marka değerinin güçlendirilmesi günümüzde birçok işletme için önem taşımaktadır. Bu noktada son dönemlerde pazarlama uygulamalarında duygu faktörünün öne çıktığını ifade etmek mümkündür.

Bireyler, gerek beden dili, gerek mimik gibi dışavurumlarla bir yandan mutluluk, sevgi, memnuniyet ve minnettarlık gibi olumlu; diğer yandan öfke, üzüntü, korku ve utanç gibi olumsuz duygularını davranış olarak yansıtabilmektedir. Duygusal pazarlama olarak ifade edilen pazarlama çabaları, tüketicilerin korku, öfke, eğlence ve diğer duygularından herhangi birisine hitap ederek satın alma ve marka sadakati gibi kararlarının yönünü etkilemeyi ve sonuç olarak bu kararı istenilen şekilde davranışa dönüştürmeyi hedeflemektedir.

Duygular ve marka değeri ilişkisi literatürde sınırlı sayıda da olsa araştırmacılar tarafından incelenmiş bir konudur. Araştırmalar, marka değeri üzerinde duyguların etkili olduğunu göstermektedir (Ding & Tseng, 2015; Spanjaard vd., 2014; Yücel, 2021; Can, 2016). Nicel yöntem kullanılarak yürütülen bu çalışmalarda hedonik duyguların marka değeri üzerinde aracılık rolünün belirlendiği görülmektedir. Ayrıca marka değeri üzerinde hem hedonik hem faydacı duyguların aracılık rolünün bulunduğunu ifade etmek mümkündür (Shahzad vd., 2018). Bu çalışma kapsamında ele alınan örnek izleyici yorumları incelendiğinde duyguların aynı şekilde harekete geçirildiği görülmektedir. Diğer taraftan hikâye anlatımının tüketici temelli marka değeri üzerinde etkili olduğunu ifade etmek mümkündür. İyi bir hikâye bir bütün olarak marka değerini etkileyebilmektedir. Araştırmalar hikâye anlatımı yöntemi kullanıldığında tüketiciyle yüksek bir duygusal bağ kurulduğunu ve tüketicilerin markaya ilişkin olumlu tanımlamalar yapabildiğini göstermektedir (Johnler & Olsen, 2015; Lundqvist vd., 2013). Bu çalışma kapsamındaki örnek izleyici yorumlarına ilişkin içerikler, söz konusu duygusal bağın ve olumlu tanımlamaların varlığını ortaya koyabilmektedir.

İlgili literatür incelendiğinde marka değeri ve hikâye anlatımı arasındaki ilişkinin duyguların harekete geçirilmesi bağlamında Türkiye'den verilen aktüel örnekler ve örnek izleyici yorumları üzerinden irdelendiği bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Bu açıdan araştırmacının marka değeri literatürüne bir katkı niteliği taşıdığını ifade etmek mümkündür. Bu çalışma, Türkiye'den uygulama örnekleri üzerinden marka değerinin güçlendirilmesinde bir duygusal pazarlama stratejisi olarak hikâye anlatımını ele almaktadır. Bu doğrultuda, çalışmada marka değeri yüksek olan belli markaların belli reklam filmleri ve bu filmlerin youtube yayınlarda yer alan izleyici yorumları üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Dolayısıyla bu çalışma çeşitli sınırlamalar içermektedir. Gelecek çalışmalarda, nicel yöntemler kullanılarak ve aynı zamanda reklam filmi ve marka kapsamının geniş tutulduğu araştırmalar gerçekleştirilerek genelleştirilebilir sonuçların elde edilmesi mümkündür.

Sonuç olarak, duyguların pazarlama uygulamaları içerisinde etkin kullanılması konusunda hikâye anlatımı alternatif bir yöntem olarak dikkat çekmektedir. Hikâye anlatımı markanın tüketiciyle

Köksalan, N. (2021). Marka değerinin güçlendirilmesinde bir duygusal pazarlama stratejisi olarak hikâye anlatımı: Türkiye’den uygulama örnekleri.

arasında bir bağ kurulmasını sağlamaktadır. Hikâye anlatımıyla tüketicinin zihin ve kalbinde yer edinme şansı yakalayan markalar, bu sayede müşteri tutma oranlarını artırarak bir yandan rekabetin yoğun olarak hissedildiği günümüz pazarlarında kârlılığını sürdürülebilir kılma diğer yandan marka değerini güçlendirme açısından itici bir güç yakalayabilmektedir.

6. Araştırmanın etik yönü

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Bu araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğunu beyan ederim.

7. Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.

8. Katkı oranı

Çalışmanın tüm aşamaları yazar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Aaker D. A. (2009). *Marka değeri yönetimi*. (Çev. E. Orfanlı). MediaCat. (Orijinal çalışma 1991’de yayımlandı).
- Aaker, D. A. (2012). *Güçlü markalar yaratmak*. (Çev. E. Demir), MediaCat. (Orijinal çalışma 1996’da yayımlandı).
- Ahmedova, S., & Jamontaite, K. (2017). Reklamlarda ünlü-marka uyumu, ünlü-tüketici benzerliği ve ünlüye karşı tutumun marka değerine etkisi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 669-694.
- AIIESEC. (2020). THY’nin gelmiş geçmiş en iyi 11 reklam filmi. <https://aiesecorg.tr/blog/tag/turk-hava-yollari-reklam-filimleri/>
- Akbayır, Z. (2016). Bana bir hikâye anlat: Marka iletişimde hikâyeleştirme ve internet. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 67-84.
- Aktuğlu, I. (2004). *Marka yönetimi*. İletişim Yayınları.
- Alhaddad, A. (2014). The effect of brand image and brand loyalty on brand equity. *International Journal of Business and Management Invention*, 3(51), 28-32.
- Alkibay, S. (2005). Profesyonel spor kulüplerinin taraftar ilişkileri yoluyla marka değeri yaratmaları üzerine bir araştırma. *Hacettepe Üniversitesi. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 83-108.
- Ansari, A., & A. Riasi (2016). Modelling and evaluating customer loyalty using neural networks: Evidence from startup insurance companies. *Future Business Journal*, 2, 15-30.

- Anselmsson, J., Johansson, U., & Persson, N. (2007). Understanding price premium for grocery products: a conceptual model of customer-based brand equity. *Journal of Product & Brand Management*, 16(6), 401-414.
- Arçelik. (8 Ocak, 2015). Çelikle Çeliknaz nasıl tanıştı? <https://www.youtube.com/c/arcelik/search?query=%C3%A7elik%20%C3%A7eliknaz>
- Arçelik. (21 Aralık, 2017). Arçelik Türk sinemasını aşk ile destekler! <https://www.youtube.com/watch?v=bS6vUsK03z0>
- Avcı, M., & Keser, E. (2020). Marka prestiji ve marka kredibilitesinin tüketici temelli marka değeri üzerindeki etkisi. *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 196-221.
- Avcılar, A. (2008). Tüketici temelli marka değerinin ölçümü. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 11-30.
- Babür Tosun, N. (2014). *İletişim temelli marka yönetimi*. Beta Yayınları.
- Bloemer, J. M. M., & H. D. P. Kasper (1995). The complex relationship between consumer satisfaction and brand loyalty. *Journal of Economic Psychology*, 16(2), 311-329.
- Brand Finance. (15 Haziran, 2016). Türkiye'nin en değerli markası Türk Hava Yolları! <https://brandfinance.com/press-releases/trkiyenin-en-deerli-markas-trk-hava-yollar>
- Can, P. (2016). Marka deneyimi, hedonik duygular ve algılanan reklam harcamalarının marka değeri boyutlarına etkisi üzerine fast food sektöründe bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12 (30), 121-143.
- Cooper, H., Schembri, S., & Miller, D. (2010). Brand-self identity narratives in the james bond movies. *Psychology & Marketing*, 26(6), 557-567.
- Consoli, D. (2010). A new concept of marketing: The emotional marketing. Brand, broad research in accounting, *Negotiation, and Distribution*, 1(1), 1-8.
- Demireli, C., Taşkın, D., & Çetinkasap, B. (2014). Marka- maskot bütünleşmesi Turkcell örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 159-166.
- Deran, A., İskenderoğlu, Ö., & Hatipoğlu, A. G. (2014). Marka değerinin hesaplanmasında izlenen yaklaşımlar ve maddi olmayan bir duran varlık unsuru olarak marka değerinin muhasebeleştirilmesi sorunu. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 10(1-2), 51-80.
- Ding, C.G., & Tseng, T.H. (2015). On the relationships among brand experience, hedonic emotions and brand equity, *European Journal of Marketing*, 49(7/8), 994-1015.
- Erciş, A., Yapraklı, Ş., Can, P., & Yılmaz, M. (2011). Tüketicilerin markaya ilişkin hedonik ve rasyonel algılamalarının marka değeri boyutlarına etkisi. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 4(8), 21-50.
- Erdem, Ş., & Uslu, H. (2010). Marka değerinin marka genişlemesine etkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 166 – 184.
- Faircloth, J.B., Capella, L.M., & Alford, B.L., (2001). The effect of brand attitude and brand image on brand equity. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 9(3), 61–75.
- Garanti BBWA. (17 Aralık, 2018). Garanti'den yeni yıl filmi. <https://www.youtube.com/watch?v=t3EdIOE4hCg>
- Garanti BBWA. (24 Haziran 2021). Reklam filmlerimiz. https://www.garantibbva.com.tr/tr/garanti_hakkinda/kurumsal-iletisim/videolarimiz/reklam-filmlerimiz.page
- Gökbayrak, S. (2019). Marka değerinin hirose yöntemiyle tespit edilmesi: Vakko Tekstil üzerine bir uygulama. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 8-25.

Köksalan, N. (2021). *Marka değerinin güçlendirilmesinde bir duygusal pazarlama stratejisi olarak hikâye anlatımı: Türkiye’den uygulama örnekleri.*

- Huber, M., & O’Gorman, S. (2008). *From customer retention to a holistic stakeholder management system living a vision.* Springer-Verlag.
- İAU Reklam. (11 Ocak, 2018). Eski bir THY reklam analizi. <https://iaureklam.wordpress.com/2018/11/01/eski-bir-thy-reklam-analizi-hayal-edince/>
- Johnler, H., & Olsen, A. (2015, July 2). A good story always wins: A qualitative study on storytelling’s affect of emotional connection and the impact on brand equity. <https://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1031770&dswid=-6778>
- Kaufman, B. (2003). Stories that sell, stories that tell. *Journal of Business Strategy*, 24(2), 11-15.
- Keller, K. L. (1998). *Strategic brand management: building, measuring, and managing brand equity*, (1st Ed.) Prentice-Hall.
- Kotler, P., & Armstrong, G. (2004). *Principles of marketing.* Pearson-Prentice Hall Education International.
- Lassar, W., Mittal, B., & Sharma, A. (1995). Measuring customer-based brand equity. *Journal of Consumer Marketing*, 12(4), 11–19.
- Loureiro, S.M.C., & Sarmiento, E.M. (2018). Enhancing brand equity through emotions and experience: The banking sector. *International Journal of Bank Marketing*, 36(5), 868-883.
- Lundqvist, A., Liljander, V., Gummerus, J., & Riel, A. (2013). The impact of storytelling on the consumer brand experience: The case of a firm-originated story. *Journal of Brand Management*, 20(4), 283-297.
- Mancuso J., & Stuth K., (2014). Storytelling and marketing: The perfect pairing? *Marketing Insights*, 26(3), 18-19.
- Marangoz, M. (2007). Marka değeri algılamalarının marka yayılmaya etkileri. *Ege Akademik Bakış*, 7(2), 459-483.
- Mucundorfeanu, M. (2018). The key role of storytelling in the branding process. *Journal of Media Research*, 11(1), 42-54.
- Nam, J., Ekinci, Y., & Whyatt, G. (2011). Brand equity, brand loyalty and consumer satisfaction. *Annals of Tourism Research*, 38(3), 1009-1030.
- Özgüven, N. (2010). Marka değeri: Global markaların değerlendirilmesi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 141-148.
- Pınar, İ. (2005). *Doğrudan pazarlama.* Seçkin Kitabevi.
- Rostomyan, A. (2014, May 5). The impact of emotions in marketing strategy. İçinde A. Ternès, I. Towers (Eds.), *Internationale Trends in der Markenkommunikation* (ss. 119-129). https://www.researchgate.net/publication/312820286_The_Impact_of_Emotions_in_Marketing_Strategy
- Rytel, T. (2010). Emotional marketing concept: The new marketing shift in the postmodern era. *Verslas: Teorija ir Praktika*, 11(1), 30–38.
- Santis, V. (2019, May 10). *The essence of a story: When a person becomes a brand.* [Master's Degree Thesis, Romania]. https://tesi.luiss.it/24890/1/703091_DE%20SANTIS_VALENTINA.pdf
- Shahzad, M. F., Bilal, M., Xiao, J., & Yousaf, T. (2018). Impact of smartphonebrand experience on brand equity: With mediation effect of hedonic emotions, utilitarian emotions and brand personality, *Journal of Islamic Marketing*, 10(1), 440-464.
- Simon, C., & Sullivan, M. W. (1993). The measurement of determinants of brand equity: A financial approach. *Marketing Science*, 12(1), 28-52.

- Spanjaard, D., Young, L., & Freeman, L. (2014), Emotions in supermarket brand choice: A multi-method approach, *Qualitative Market Research*, 17(3), 209-224.
- THY. (2014, 24 Nisan). Hayal edince. <https://www.youtube.com/watch?v=oSD0YigRW3o>
- Tosun, P., Sezgin, S., & Uray, N. (2019). Pazarlama biliminde duygu ve duygu durumu kavramları için baz alınmış teoriler. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(72), 1849-1868.
- Turkcell. (2020, 17 Ocak). İhtimalleri kapsıyoruz. <https://www.youtube.com/watch?v=Y9PYE22vD88&t=15s>
- Valette-Florence, P., Guizani, H., & Merunka, D. (2009). The impact of brand personality and sales promotions on brand equity. *Journal of Business Research*, 64, 24-28.
- Van Laer, T., Ruyter, K. D., Vsconti, L. M., & Wetzels, M. (2014). The extended transportation-imagery model: A meta-analysis of the antecedents and consequences of consumers' narrative transportation. *Journal of Consumer Research*, 40(5), 797-817.
- Vu, T., & Siiri, M. (2014, May 10). *Storytelling marketing and its impact on developing company brand identity, Case company Zara*. [Bachelor's thesis, Laurea University]. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/82883/Thuy_Vu_and_Siiri_Medina.pdf?sequence=1
- Walgren, C., Ruble, C. J., & Donthu, N. (1995). Brand equity, brand preference, and purchase intent. *Journal of Advertising*, 24, 25-40.
- Yapraklı, T., & Kara, E. (2016). Marka değeri bileşenlerinin müşteri temelli ölçümlenmesi: Kahramanmaraş dondurma sektörüne yönelik bir uygulama. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 133-154.
- Yücel, E. (2021). Algılanan marka yenilikçiliği, marka deneyimi ve marka bağlılığı ilişkisinde hedonik duyguların aracılık rolü. *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (26), 214-239.
- Zeithaml, A. V. (1988). Consumer perceptions of price, quality, and value: A meansend model and synthesis of evidence. *Journal of Marketing*, 52(3), 2-22.

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Dergisi

KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	Araştırma Makalesi	Yıl	2021	ss.	18-28
Gönderi Tarihi	01.06.2021	Cilt	3	DOI	10.51177/kayusosder.946575
Kabul Tarihi	22.09.2021	Sayı	2		
Online Yayın Tarihi	31.12.2021	Ay	Aralık		

Dünya edebiyatında Cengiz Han karakteri*^Δ

The artistic image of Genghis Khan in world literature

 Lamiya NASİROVA¹

Öz

Büyük mücadele ruhu ve askeri kabiliyete sahip Moğol hükümdarı Cengiz Han dünya savaş tarihinde yeni bir sayfa açan liderdi. Araştırmada yer alan tarihi romanlar tarihi şahsiyet olan Cengiz Han karakterinin kapsamlı bir analizi açısından önemlidir. Bu çalışmanın amacı Moğol hükümdarının çeşitli tarihi roman ve hikayelerde tasvir edilen kahraman imajının tahlilidir. Edebiyatta komutanın kapsamlı bir yansıması oluşturulmuş ve tarihi kimliği ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Tarihi romanlar Orta Çağ'ın büyük fatihi, dünya cihangiri Cengiz Han'ın tarihi kimliği, savaşları, savaş stratejileri ve ideal kahramanın imajını yansıtır. Temel araştırma yöntemi olarak analiz ve karşılaştırmalı tahlil yöntemleri kullanılmıştır.

Tarihi romanlarda yağma, intikam, kölelik ve mücadele motifleri görülmektedir. Tarihi şahsiyet olan Cengiz Han karakteri onlarca romanın merkezinde yer almış ve kahramanın önemli özellikleri kendine has çizgileriyle tarihi romanlarda ön plana çıkmıştır. Orta Çağ'ın yenilmez fatihi edebiyatta inatçı, becerikli, sözünden dönmeyen, kısacası kişisel özelliklerinin tüm artıları ve eksileriyle birlikte betimlenmiştir. Onun tarihi kimliği sanat eserlerinde farklı yazarların görüşleri ve tarihi gerçeklerle harmanlanarak ayrıntılı bir biçimde anlatılmıştır.

Araştırmaya konu olan tarihi romanlarda Cengiz Han'ın mücadele ve savaşları, Batı'ya yaptığı seferleri ve en önemlisi tarih şahsiyetin edebiyattaki karakteri mühim yönleriyle anlatılmaktadır. Cengiz Han kişisel kararlılığı, liderlik becerileri ve uyguladığı askeri taktikleri ile bir dünya fatihi olarak tasvir edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Tarihi Roman, Cengiz Han, Tarihi Kimlik, Karakter

Abstract

Genghis Khan, the Mongolian ruler with great fighting spirit and military ability, was the leader who opened a new page in the history of world war. Researched historical novels have great importance in terms of broad analysis of the artistic image of Genghis Khan in world literature. The aim of this study is to analyze the hero image of the Mongolian ruler depicted in various historical novels and stories. Literature portrays the comprehensive artistic image of commander and describes his historical prototype. Historical novels describe the characteristic features of historical personality, battles, war tactics and ideal hero image of great conquerer of Medieval East, world leader Genghis Khan. The research is mainly based on analysis and comparative analysis methods.

^ΔYazar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atuf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

*Etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalardandır.

¹ Doktorant, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Edebiyat Enstitüsü, nasiroff11@gmail.com

Historical novels feature looting, revenge, slavery and struggle motives. The literary and artistic image of the historical figure Genghis Khan is at the center of dozens of novels, important characteristic features of the hero came to the fore in historical novels. Literature portrays the invincible conqueror of the Middle Ages as a stubborn, competent, unyielding, in a word, with both positive and negative sides of his character. Different authors comprehensively described his historical prototype based on historical facts.

In the historical novels that are the subject of the research, the struggles and wars of Genghis Khan, her expeditions to the West, and most importantly, the character of the historical figure in literature are told with important aspects. Genghis Khan is depicted as a world conqueror with her personal determination, leadership skills and military tactics.

Keywords: Historical Novel, Genghis Khan, Historical Figure, Literary and Artistic Image

1. Giriş

Yaşanan olaylar tarihi romanlara yansıtıldığında gerçek tarihsel olaylar sanatsal karşılık bulurken, yaşam malzemeleri ve karakterler de, fikirlerin figüratif şekilde ifadesine olanak oluşturmuş olur. Nergiz Paşayeva durumu şöyle özetliyor: “Roman türü kadar bir kişinin içsel ihtiyaçlarını, duygularını, karakterini, kişiliğini, zengin ve planlı bir şekilde tanımlayan başka bir tür daha bulunmamaktadır” (Paşayeva, 2004, s.100).

Sosyo-politik sorunlar, gerçekliklerin yanı sıra tarihsel olaylar romanın içeriğini ve ana olay örgüsünü oluşturur. Olay örgüsünün karmaşıklığı, farklı dönemlerde meydana gelen olayların birbiriyle uyumlu olarak betimlenmesi, roman türünün sunduğu geniş imkanlardan kaynaklanır. Tarihsel romanlarda dönemin, çevrenin, sosyo-politik olayların ve şahısların imgesi, hayal gücü aracılığıyla gerçek tarihle bir bütün olarak tasvir edilir. Yazarın en karakteristik özelliklerinden biri konuya yeni bir yaklaşım getirmesi, olayların ve görüntülerin edebî, analitik değerlendirme yoluyla yeniden canlandırılmasıdır. Tarihî romanlar, içerdiği anlama, konusuna ve muhtevasına göre söz konusu dönemin tüm ruhunu kronolojik sıraya göre yazarın hayal gücüyle yansıtır, geleneklerin, değerlerin ve yaşam koşullarının dolgun bir tanımı, aynı zamanda dönemin genel tablosunu yansıtmaktadır.

Tarihî olayların ve süreçlerin edebiyat gözüyle incelenmesi ve çözümlenmesi açısından sanat eserleri eşsiz bir role sahiptir. Tarihî romanlar, tarihî olayların ve gerçeklerin sanatsal ifadesinde istisnai bir öneme sahip olmaktan ziyade tarihin yeniden canlandırılmasına da hizmet eder. Tarihî romanlarda dönemin tüm çelişkilerinin ve karmaşıklıklarının anlatımı, temel ve merkezî konulardan biridir.

Sanatsal değeri yüksek olan tarihî romanlar, farklı dönemlerde yaşamış kişilerin yaşam tarzları ve faaliyetlerinin edebiyatta tahlil ve tasvirine olanak sunar. Bu açıdan yazar için eserde şahsiyet konsepti, toplum ve insan sorunu temel konu kaynağıdır. Tarihsel gerçeklerin, bilgi ve belgelerin bütünlüğünden oluşan bu yapıtlarda, şahıslar edebî betimlemenin temel kaynağı haline gelir. Tarihçiler tarafından kaleme alınan hakikatler, tarihî kayıtlar ve halkların koruduğu epik anıtlar, tarihî romanları oluşturan ana kaynaklardır. Aynı zamanda şahsiyetlerle ilgili efsanevi hikayelere yer verilmesi de eserin sanatsal gücünü arttırmaktadır. Tarihî romanlar, söz konusu dönemin sosyal-ahlaki sorunlarına, karmaşık ve çelişkili konularına ışık tutmaktadır. Bu konuda Bahtiyar Askerov’un yaklaşımı şöyledir “... tüm zamanlarda halkın geçmişi, onun hayatında yer edinen ilginç tarihi şahsiyetleri ve çelişkili olayları anlatmak tarihi roman yazarlarına düşer...” (Askerov, 2015, s.5).

Dünya edebiyatını zenginleştiren tarihî roman türü büyük bir gelişme göstermiş, yüksek beceri ve edebî düşünceyle yazılan eserlerde tarihî olayların yanı sıra şahısların unutulmayan karakterleri oluşturulmuştur. Kurgunun en güzel örneklerinden biri olan bu eserlerde, yazar tarafından geçmişte yaşanmış olaylar ve hikayeler modern çağa uyarlanır ve tarih ile hayal gücünün birleşimi olarak karşımıza çıkar. Dünya edebiyatında aynı zamanda tarihte silinmez bir iz bırakan fatihlerin ve şahsiyetlerin karakterini yaratmak gelenek haline gelmiş ve tarihi gerçekler sanat eserlerine hakikat payını koruyarak aktarılmıştır. Tarihî şahsiyetlerin yaşamını ve faaliyetini yansıtan tarihî romanlarda yazarın oluşturduğu imge, şahsın tarihî özelliklerini tam olarak tanımlamaya hizmet eder.

Genellikle bu eserlerde şahsiyetler ön plana çıkarılırken bahsedilen dönemle uyum içerisinde ve gerçeklere sadık kalınarak betimlenmektedir. Romanın olmazsa olmazlarından bir diğeri ise, tarihsel gerçeklerin sanatsal canlandırmasının arka planına karşı, tarihî şahsiyetin kapsamlı bir tarihsel imajının oluşturulmasıdır. Sosyo-politik roman türünün gerekliliklerine uygun olarak, tarihsel figürlerin kapsamlı bir tanımı ve analizi, oluşturulan imajın sistematik ve tutarlı bir şekilde benimsenmesine hizmet etmektedir. Tarihî ve siyasi olaylar bağlamında, tarihî şahsiyetlerin sosyal faaliyetlerinin yanı sıra, iç dünyasının önemli özelliklerinin analizi ve tasvir edilmesi, tarihî romanların önemli unsurlarındandır.

Geçmişte inceleyen ve tarihî şahsiyetleri yetiştiren dönem ve zaman hakkında gerçekçi fikirler üretmeye hizmet eden romanlarda dönemin önde gelen tarihî isimleri, tasvir edilen olayların en merkezî figürleridir. Bir şahsiyeti yetiştiren dönem, onun tarihteki rolünü de belirler. Tarihî şahsiyetin kendisi dönemin olaylarını şekillendirme kabiliyetine sahiptir ve tarihi şartların etkisiyle onun karakterinin şekillenmesi de kabul edilebilir.

Tarihî romanlarda bir dünya fatihi ve ünlü bir tarihî şahsiyet olan Cengiz Han, askeri dehası, cesareti, gücü ve savaşçı ruhuyla zamanının muhteşem ve unutulmaz tarihini yazmıştır. Keskin zekası, akli, inatçı mücadelesi ve muzaffer yürüyüşleri, Cengiz Han'ın sarsılmaz imparatorluğunu dünyaya tanıtmıştır. Tarihin yetiştirdiği en önemli savaşçılardan biri olan Cengiz Han edebî karakteri dünya edebiyatının dışında bırakılmamış, bu karakter birçok tarihî romanın merkezinde yer almıştır. Cengiz Han, roman kahramanı olarak karakteristik özelliklerinin yanı sıra tarihî bağlamda, dünya tarihindeki doldurulamaz yeri ve sosyo-politik faaliyetleriyle tasvir edilmiştir. Cengiz Han'ın gerçek tarihsel kişiliğini yansıtan karakter, zamanının çelişkili siyasi olaylarının arka planına karşı edebî sanatların çeşitli renkleriyle yaratılmıştır.

Tarihî kişiliğin dahiyane liderliği ve dünya görüşü, sanat eserlerinde fatih, hükümdar karakterini zenginleştiren en önemli etkenler arasındadır. Bir roman kahramanı olarak Cengiz Han'ın sanat eserlerinde yer almasına hizmet eden önemli özellikler karakteristik çizgilerle tarihî romanlara yansımaktadır. Tarihî romanlarda bir hükümdar olarak Cengiz Han karakteri, çelişkili olayların arka planında Orta Çağ'ın sosyo-politik manzarasını yeniden canlandırmaktadır. Yazar tarafından edebiyata getirilen tarihî karakter ve kapsamlı bir şekilde anlatılan hikayeler, dünya tarihinde ve Orta Çağ'da silinmez izler bırakan önemli bir ismin, Cengiz Han'ın ayrıntılı ve unutulmaz karakterinin tasvirine hizmet eder. Sanat eserlerinde olaylar tarihsel bir bağlamda ele alınır, Cengiz Han'ın mücadele ve savaşlarını, Batı'ya yaptığı seferleri ve en önemlisi tarihî şahsiyetin edebiyattaki karakteri önemli yönleriyle anlatılmaktadır. Uzak Doğu ile Orta Asya'yı birleştiren Cengiz Han, uzun mücadeleler ve istilalar sonucunda dünya fatihi olmuştur. Beşeriyete karşı suç sayılabilecek olayların ve yeni toprakların istilası büyük fatihin karakteri, kişiliği olarak tarihte yankılanmaktadır. Telman Orucov'un kitabında şöyle bir ifade var: "Ölümüne kadar Pekin'den Hazar Denizi'ne kadar olan bölgeleri işgal etmişti... Generalleri ise İran ve Rusya'ya yürümüştü ... Moğol İmparatorluğu, Orta Çağ ve Yeni Çağ'ın en büyük kara imparatorluğu oldu" (Orucov, 2011, s.332).

Cengiz Han karakteri, edebiyat eserlerinde savaş sahnelerinin, öğretici hikayelerin ve tarihî olayların arka planında tasvir edilmiştir. Tarihîliğin ön planda olduğu bu yapıtlarda Cengiz Han, tarihî olayların seyrini değiştiren ve Orta Çağ'a adını *Fatih hükümdar* olarak yazdıran bir edebî kahraman olarak tasvir edilmiştir. Dünya Fatihi unvanını alan Cengiz Han karakteri, Timuçin'den Cengiz Han'a doğru giden iktidar yolunu anlatan sanat eserleriyle akıllarda kalmıştır. Tarihî romanlarda Cengiz Han, yenilmez bir ordunun güçlü bir lideri ve komuta becerileri ile büyük bir imparatorluğa sahip bir işgalci hükümdar olarak tasvir edilmiş ve yaşadığı tarihi dönem yeniden canlandırılmıştır. Dünyayla savaşma kudretinde olan hükümdar, yeni toprakların fethini yaşam tarzı haline getiren edebi bir kahramanı canlandırmasıyla hatırlanır. İstila ve fetihleri, dünyayı sarsan güçlü ordusu bütün halkları etkileyebilecek bir kudrete sahip olmuş Cengiz Han harp dehası olarak adlandırılmıştır. Cengiz Han'ın kişisel kararlılığı ve askerî stratejisinin benzeri görülmemiş sonuçları, dünyanın en büyük topraklarını fetheden hükümdar olarak adını sonsuza kadar tarihe yazdırmasına vesile olmuştur. Onun tarihî kimliği, farklı yazarların görüşleri ve tarihî gerçeklerle birlikte sanat eserlerinde ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Gerçek tarihî

şahsiyet Cengiz Han edebi eser kahramanı olarak, onlarca eserin ana ve merkezi karakteri haline getirilmiştir.

Britanyalı tarihçi ve yazar John Man “Cengiz Han” tarihî romanında, Alman yazar Kurt David “Kara Kurt Cengiz Han”, Vasilie Grigoryevich Yan “Cengiz Han”, Muhtar Şahanov “Cengiz Han’ın Sırrı”, Harold Lamb (2006) ise “Moğolların Efendisi Cengiz Han” eserlerinde ve Cengiz Aytmatov “Cengiz Han’ın Ak Bulutu” yapıtında Cengiz Han’ın unutulmaz karakterini oluştururken, zamanın sosyo-politik manzarasını geniş ve kapsamlı bir şekilde kaleme almışlardır.

13. yüzyılda güçlü Moğol devletinin kurucusu olan Cengiz Han, ısrarlı mücadelesi ve uzun yıllar süren yürüyüşleri sonucunda imparatorluğunun sınırlarını genişletmeyi başarmıştır. Orta Çağ’ın yenilmez fatihi edebî eserlerde kişisel özelliklerinin tüm artıları ve eksileri ile inatçı, yetkin, sözünden dönmeyen, tek kelimeyle unutulmaz bir kahraman olarak tasvir edilmiştir.

2. John Man’ın “Cengiz Han” romanında Cengiz Han’ın tarihsel imgesi

Cengiz Han’ın tarihi kimliği, John Man’ın “Cengiz Han” romanındaki edebi bir kahramanı canlandırmasıyla hafızalara kazınmıştır. Dünya edebiyatında özel bir yere sahip olan ünlü yazar, tarihî roman yazarı John Man, eserinde dünya fatihi unvanını elde eden Cengiz Han’ı hükümdar olarak yürüttüğü istilalar ve yürüyüşleri ele alarak anlatmıştır. Roman, tarihî şahsiyetin manevi dünyasının analizi ve betimlenmesi açısından olduğu kadar, karakterinin önemli yönlerini ortaya koyması açısından da değerli eserlerden biridir.

Romanın giriş bölümünde yazar, Cengiz Han’la ilgili olarak, dünyanın en tartışmalı konularından biri haline gelen Avrasya kıtasında yaşayan insanların büyük çoğunluğunun aynı genetiği taşıdığı konusunu işlemiştir. Bu iddiayı kanıtlayan DNA’nın tespiti ile ilgili meseleyi ve söz konusu genetik kimliğin on ikinci yüzyılda yaşamış bir kişi aracılığıyla aktarıldığı fikrini açıklığa kavuşturmuştur. Bu iddiaların birleştiği en güçlü türeyici olarak Cengiz Han kabul edilmiştir. Yazar, “Cengiz Han” romanını yazarken arşiv materyallerini kullanmasının yanında eserde adı geçen tarihî yerleri gezmiş ve detaylı şekilde araştırmıştır. Moğolların kökeni, Moğolistan’ın tarihi ve doğası hakkında pek çok bilgi, esere yansımıştır. Yazar, romanındaki birçok olayın anlatımında Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî (d. 1247, Hemedan – ö. 17 Temmuz 1318, Tebriz) ve İmâmü’l-Haremeyn Cüveynî (d. 17 Şubat 1028, Nişabur - ö. 20 Ağustos 1085, Nişabur) gibi tarihçilerin eserlerinden yararlanmış, eski Moğol destanı “Moğolların Gizli Tarihi”nden örnekler vermiştir. Cengiz Han karakterinin özellikleri anlatılırken, Timuçin’in erken yaşlardan itibaren verdiği zorlu yaşam mücadelesi, azmi, sadakati ve kararlılığı da esere yansıtıyor. Eserde 15 yaşındaki bir esirin hoş bir tesadüf ve kendi yetisinin sonucu olarak esaretten nasıl kaçıp bir dünya fatihi olduğu ve Kore Yarımadası’ndan Macaristan’a kadar olan geniş topraklarda inşa edilen bir imparatorluğun hükümdarı haline geldiği tüm artıları ve eksileri ile birlikte anlatılıyor.

Yazar, erken yaşam mücadelesini “Moğolların Gizli Tarihi” eserinin izinden giderek hükümdarın babası Yesugey Bahadır’ın düşmanlarla mücadelesini ve Timuçin’in doğumundan itibaren tasvir ediyor. Merkitler’e karşı kazanılan zaferden sonra Timuçin, Tuğrul Han’ın oğlu Nilka tarafından takip edilir ve zor da olsa durumun üstesinden gelmeyi başarır. Cengiz Han karakteri için bu nokta Timuçin’in askerî başarısızlığının başlangıcı, ancak liderlik becerilerinin de dönüm noktasıdır.

Romandaki Cengiz Han karakteri, her şeyi önceden ölçüp biçen, yetkin ve yeni toprakları fethetme arzusuyla yanıp tutuşan bir savaşçı olarak tasvir ediliyor. Cengiz Han’ın ısrarlı mücadelesi, hükümdarlık ihtirası, uzak görüşlülüğü sayesinde kurulan geniş imparatorluk sınırları, benimsenen doğru strateji, kanunlar ve kurallar sayesinde genişletilmiştir. Cengiz Han karakterinin kararlılığı öne çıkan özelliklerindedir. Yazar John Man, Cengiz Han karakterinin bu önemli yönünü başarılı politikasının özü olarak tanımlamıştır. Cengiz Han’ın koyduğu ve sıkı sıkıya koruduğu bu yasalar, onun büyük fetihlerinin teminatı olmuştur.

1. Kabile grupları kaldırılmış ve tek bir Moğol devleti adı altında birleştirilmiştir;

2. Alaylar, komutanlarına bağlılık yemini etmiştir;
3. Babalarının yaptıklarından dolayı öncelikle oğullar cezalandırılmıştır;
4. Kişisel sadakat, kabile bağları dahil her şeyden üstün olmuştur;
5. Fetih her şey anlamına gelmiş, çünkü güçlü iktidara giden yol olarak görülmüştür;
6. Düşmana saldırmak için öncelikle zayıf noktaları belirlenmiştir.

Hükümdar karakteri, hukukun üstünlüğünü sağlayan, verdiği emir ve koyduğu kanunlara uyulmasını ciddiye alan bir kağan olarak tasvir edilmiştir. Cengiz Han'ın uyguladığı kanunlar herkes için geçerli olmuştur. Bu yasalara "Yasak" adı verilmiş ve bu yasalara herkes tarafından uyulmuştur. Cengiz Han'ın dağıtıcı seferlerinde uyguladığı askeri taktikleri, zaferlerinin belirleyicisi olmuştur. Tarihî romanda Moğolların farklı taktiklerle yeni toprakları istila etmesi Cebe ve Subutay'ın komutasında uzak ülkelerin bile fethiyle sonuçlanmıştır.

Tarihî romanlarda Cengiz Han'ın kişisel özellikleri artıları ve eksileri ile birlikte kaleme alınmıştır. Eserde hükümdarın iç dünyası en çarpıcı özelliklerle ön plana çıkmakta ve görüntünün kapsamlı bir analizine olanak sunmaktadır. Cengiz Han, mizacı gereği kendisine yapılan iyilikleri bir sadakat görevi olarak unutmamıştır. Defalarca hayatını kurtaran gençlik arkadaşı Jalma'ya, iyiliğini ve sadakatini asla unutmayacağını söylemekten çekinmemiştir (Man, 2015, s.124). Çevresinde kendisine hizmet eden binlerce insan arasından sadık olanlara ve güvendiği kişilere karşı olumlu bir tutum sergilemiştir. Cengiz Han, kendisine faydalı olan ve hizmetlerine katkıda bulunan insanların kabiliyetlerinden, gerektiği yerlerde faydalanmayı da bilmiştir.

3. Vasili Yan Grigoryevich'in "Cengiz Han" tarihî romanındaki büyük Moğol hükümdarı Cengiz Han karakteri

Ünlü Rus yazar ve oyun yazarı V.G. Yan, Asya ülkelerine seyahat ederken bu yerlerin tarihi geçmişi hakkında bir eser kaleme almaya karar vermiştir. Yazarın 1939'da kaleme aldığı "Cengiz Han" eseri, "Moğol İstilaları" üçlemesine dahil olan "Sonuncu Denize Doğru" (Yan, 1962) ve "Batı" (Ян, 1988) adlı tarihî romanlarının ilkidir. Vasili Yan Grigoryevich'in "Cengiz Han" eseri, hükümdar Cengiz Han karakterinin istila ve seferleri çerçevesinde bir dünya fatihi olarak analizine olanak sağlayan en değerli tarihî romanlardan biridir.

Cengiz Han'ın olumlu özelliklerinden biri olan sadakati, farklı bir tarihî romanda Vasili Yan Grigoryevich'in "Cengiz Han" eserinde betimlenmektedir. Hükümdar mertliğe, cesarete, sadakate çok değer vererek ödüllendirmiş, savaştığı düşmanın bile gücünü ve cesaretini takdir etmiştir. Eserde Harezşah Sultan Muhammed'in oğlu Sultan Celaleddin'in savaş meydanındaki cesareti karşısında şaşkınlığını gizlemeyen hükümdar, şunları dile getirmekten çekinmez:

"Cengiz Han hayretle elini ağzına koydu, Celaleddin'i oğullarına gösterdi ve şöyle dedi:

-Bir babanın oğlu böyle olmalıdır!" (Yan, 2008, s.202).

Roman, Orta Çağ'ın başlarında Asya ve Avrupa'yı saran ve eserde bahsi geçen Moğol-Tatar seferlerinden ve hükümdar Cengiz Han'ın kanlı istilalarından bahsetmektedir. Cengiz Han'ın etnik kimliği ile ilgili çeşitli görüşlerle ilgili genelleme yapılacak olursa Arapça yazılmış İslam Tarihi kaynaklarında Cengiz Han'ın "Tatar" olarak geçtiği görülmektedir. İslam ve Batı kaynaklarında "Tatar" adının kullanılmasına açıklık getirilirken, "Tatar" adının 12. yüzyılda Cengiz Han'ın hakim olduğu Moğolistan ve çevresindeki topraklarda yaşayan Naymanlar, Keraitler, Merkitler, Oyratlar gibi tayfalardan birinin adı olduğu, Cengiz Han tarafından "Moğol" adı altında birleştirildiği kanısına varılır (Mehmet, 2012, s.240). Moğollar ve Türkler, Çin ve Rus tarihi kaynaklarında genelleme yapılarak "Tatar" olarak adlandırılmıştır. Ortaçağ Çin kaynakları genellikle Türkleri ve Moğolları ayırmamış, onları birlikte "Ta-ga" (Tatar) olarak adlandırmıştır (Madatoğlu, 2014, s.54).

Yazar, romanda dönemin ünlü şahsiyeti olan Cengiz Han karakterini anlatırken, olayları tarihsel bir bağlamda ele almış, hükümdarın amacının Moğol İmparatorluğunun sınırlarını genişletmek olduğunu göstermiştir. Cengiz Han'ın yağma ve soygun seferlerinin arka planı korkunç ve yıkıcı sonuçlarıyla birlikte anlatılırken, eserde Moğol ordularının sürekli saldırıları ve gerçekleştirilen katliamlar tam olarak ortaya konmuştur. Tarihi olaylarda, Cengiz Han karakteri ustaca kaleme alınmış, tüm dünyayı yönetme arzusu defalarca çalışmaya şu şekilde yansıtılmıştır. Cengiz Han'ın: "Harezmi Şahı'nın asıl kuvvetlerini yok ettikten sonra ben tüm Müslüman ülkelerin hükümdarı olacağım" sözü bu durumu yansıtmaktadır (Yan, 2008, s.151).

Eserde anlatılan olaylar çerçevesinde, hükümdar Cengiz Han'ın izlediği politika ile ilişkilerinde kişisel özelliklerinin önemli yönleri ön plana çıkmaktadır. Cengiz Han karakterinin, kendisine itaat eden ve direnmeyen halklara kısmen de olsa merhamet gösterdiği görülmektedir. Tarihi romana göre Kağan'ın sınırsız gazabından korktuğundan itaat eden şehir ve vilayetler onun emriyle tahrip edilmemiştir.

Romanda Cengiz Han karakterinin manevi dünyasının yanı sıra dış görünümünün anlatımı Moğol büyükelçisi Mahmud Yalvaç'ın dilinden şöyle anlatılıyor: "Uzun boylu, altmış yaşında olmasına rağmen hala çok güçlü ... Büyük bir alnı, ince bir sakalı ve kedi gözü gibi kırılmayan yeşil gözleri var. Tüm hanlar ve sıradan askerler ateş ve şimşekten daha ziyade ondan korkuyor" (Yan, 2008, s.104).

Cengiz Han'ın mizacının olumsuz özelliklerinden biri olarak öne çıkan öfke ve kin, eserde anlatılan olayların arka planında da doğrulanmaktadır. Hükümdarın nefretinin sonuçları akıllamaz derecede vahim olmuş ve onun gazabına uğrayan herkes, konumu ne olursa olsun en ağır şekilde cezalandırılmıştır. Cengiz Han, hakimiyetine, emir ve yasalarına karşı çıkanları acımasızca cezalandırmıştır. İhaneti kabul edilemez olarak gören Kağan'ın emriyle düşman acımasızca mahvedilmiştir. Han'a direnmeye cesaret eden halklar onun intikamının kurbanı olmuştur. Eserde, onun acımasız katliamlarından kurtulmak için savaşmadan teslim olan Buhara şehrinin kapıları kibirli Hanın karşısında sorgusuz sualsiz açılmıştır. Eserin bu bölümünde, Cengiz Han karakterinin, öfke ve nefretten beslenen işgal politikası genel haliyle şöyle özetlenmektedir: "Onlar, halkların müthiş yok edicisinden ya merhamet ya da büyük gazap bekliyorlardı" (Yan, 2008, s.159).

Eserde Cengiz Han'ın mizacı gereği fethedeceği topraklarla ilgili önceden hayal kurması öne çıkar. Kana boyanan kent ve köyleri, helak olmuş ahaliyi gözünde canlandırarak soğukkanlı bir şekilde şöyle der:

Biz toplantılarımıza ve sohbetimize devam edeceğiz. Yakında Müslüman ülkelerinde sevinç yaşayacağız. Orada biz eğleneceğiz! Ben artık tarlaların at terinden yükselen buharla nasıl kaplandığını, korkuya düşen insanların nasıl kaçtıklarını, kementle yakalanan kadınların vahşice sesler çıkardığını şimdiden görebiliyorum; orada nehirler bu şarap gibi kızıl olacak ve kasvetli gökyüzü yanan köylerin alevlerinden kızıla boyanacaktır (Yan, 2008, s.130).

Sınırsız istilalar ve seferleriyle Moğol İmparatorluğunu genişletmek için çaba sarf eden Cengiz Han, bunu başarmış ve geniş topraklar fetheden bir cihangir olarak tarihe geçmiştir.

4. Muhtar Şahanov'un "Cengiz Han'ın sırrı" manzum romanında Cengiz Han karakteri

Zamanının en büyük tarihi şahsiyeti olan Cengiz Han'ın dünya edebiyatına yansıyan karakterinde manevi, iç dünyasının kapsamlı bir analizi görülmektedir. Cengiz Han karakterinin iç, ruhani dünyası özellikle Muhtar Şahanov'un "Cengiz Han'ın Sırrı" eserine de yansımaktadır. Edebiyatın önde gelen isimlerinden olan Kazakistan'ın Halk Yazarı Muhtar Şahanov vatansever bir Türkçü şairdir. Yazar Anar Rızayev türkçü şairi şöyle anlatmıştır: "Muhtar Şahanov, çağdaş sorunlarımızın edebi - felsefi yoldan benimsenmesi bakımından yeni ufuklar açan nadir şairlerdendir" (Şahanov, 2001, s.15). Yazarın bu felsefi manzumesi, "Cezalandırılmış Hafızanın Kozmoformülü" adlı romanının bir parçasıdır.

“Cengiz Han’ın Sırrı” adını verdiği manzum romanında yazar, Moğol hükümdarının karakterini kendi hayal gücüyle biraz daha farklı bir biçimde tasvir etmiştir. Cengiz Han hakkında yazılan diğer eserlerin tam tersine adı geçen manzum romanda onun gerçekleştirdiği istila veya savaşlara yer verilmemiştir. Eserde yazar, hükümdarın iç dünyasının, maneviyatla ilgili meselelerin ve Cengiz Han’ın aile ilişkilerinin sanatsal tasvirini sunmayı tercih etmiştir.

“Cengiz Han’ın Sırrı” manzum romanında, politikasıyla dünyayı sarsan hükümdarın hayatının son günleri büyük bir ustalıklarla kaleme alınmıştır. Hükümdarın karakteri manevi dünyasının analizi ile birlikte, hayatı boyunca sadık kaldığı düşünce ve fikirlerle unutulmaz bir kahraman olarak esere yansıtılmıştır. Yazar, Cengiz Han karakterini büyük katliamlara sebep olan saldırgan olarak şu şekilde nitelendirir:

İşgalci,

Başkalarının acısını

Duymuyor,

Suçü yüzünden,

Bir kaç milyon

Masum insan

Hayata veda etmiştir (Şahanov, 2001, s.139).

Dramatik türde yazılan roman, iktidar ve ölüm temalarını odak almış, yazar eserinde geçmişteki olaylardan ders çıkarmanın önemini göstermeye çalışmıştır. Eserin ana fikri, despotizme, tüm baskı ve istilalara rağmen, eğitilmiş insanların korunmasının ve değerlendirilmesinin mutlak önem arz etmesidir. Toplumun kurucuları ve sarsılmaz temelini taşıyan yapı taşı olarak görülmesi gereken bu aydınlardır. Yazar, Cengiz Han hakkındaki hikayeleri ahlaki ve manevi bir bakış açısıyla sunmuş, manzum romanın “Biliyor Olmanın Trajedisi” bölümünde, Cengiz Han’ın yıkıcı politikasının kurbanı olan entelektüelleri tip olarak ele aldığı Aybar’la, talan edilmiş şehirlerin akıbetini ise Otrar şehri örneğiyle anlatmaktadır.

Eserin “Cengiz Han ile Giden Sır” bölümünde kaleme alınan Cengiz Han karakterinin kapsamlı analizi, hükümdarın karakterinin önemli özelliklerini ortaya koymaktadır. Cengiz Han, dermanı olmayan bir hastalığa yakalanmış ve tüm tabip ve hekimlerin çabalarına rağmen hastalığının çaresi bulunamamıştır. Bu bölümden itibaren Cengiz Han karakteri ve soyundan gelenler, genetik kodla bağlantılı olarak nesilden nesile aktarılan tiranlık, despotizm ve şöhret peşinden koşmak gibi birçok kötü huyların taşıyıcıları olarak tanımlanmaktadır. Eserde Cengiz Han’ın tarihsel kimliği, özellikle karakterin iç dünyasının betimlenmesi esnasında ön plana çıkmıştır. Yazar, Cengiz Han’ın sebep olduğu katliamları ve uyguladığı kanlı siyasetin vahim sonuçlarını hükümdar oluşuyla doğrudan bağlantılı olarak göstermektedir. Eserde, hükümdarın düşmanlarına karşı sınırsız nefret ve kını, kişisel çıkarları için insan hayatını değersizleştiren bencil karakteri Cengiz Han’ın on beşinci kuşaktan dedesi Tebeyan’ın konuşmasında şöyle ifade edilmiştir:

Kanında yeterli

İyilik ve şefkat

Bulunmadığı için sen,

Anadan zalim ve aksi

Doğmuş,

Sonraları,

Dünyanın dört bir tarafında

Acımasızca,

Kan ve gözyaşı

Nehirleri akıtmışsın (Şahanov, 2001, s.167).

Romanın doruk noktası, Cengiz Han ve Akerke'nin karşılaşmasını anlatan bölümdür. Cengiz Han için tek çıkış yolu, Akerke'yi yola getirmek ve ondan hastalığının çaresi olan ilacı öğrenmektir. Ancak Akerke, Cengiz Han'ın o zamana kadar tanıdığı tüm kadınlardan farklı, onun isteklerine boyun eğmeyen, dayanıklı ve iffetli bir kadın karakterindedir. Cengiz Han'ın kanlı politikasına tanık olan Akerke, onun, bu umutsuz hastalıktan kurtulması durumunda acımasız eylemlerine devam edeceğinden emindir. Cengiz Han'ın hayatı Akerke'nin ellerindedir. Hükümdar, hayatını kurtarması için ona Otrar şehrinin sultanlığını bile teklif eder, ancak Akerke sözünden dönmez ve gururlu bir şekilde Cengiz Han'ın yanından uzaklaşır.

Romanda Cengiz Han ve Akerke arasında geçen övgüye değer ve öğretici diyaloglar, hükümdar karakterinin tüm artılarını ve eksilerini ortaya koymaktadır. Yazar, Akerke'nin dilinden, hükümdarın zalim, saldırgan ve kana susamış mizacını, emirlerinin vahim sonuçlarını tasvir eder. Yeteneği, sadakati ve sebatıyla tanınan Akerke karakteri, hükümdar Cengiz Han'a mantıklı sorular sormaktan çekinmez. Onun diktatör rejimini ve yıllar boyunca süren saldırgan politikasını cesurca ifade eder ve eleştirir. Yazar, Akerke'yi tasvir ederek Cengiz Han karakterinin tüm önemli hatlarını ortaya çıkarmayı başarmıştır. Hatta Akerke, Cengiz Han'ın yıllardır herkesten sakladığı olaylardan haberdar olduğunu söyleyerek hükümdarı şaşırtmaya muvaffak olur. Kaleme alınan kadın kahraman Cengiz Han'ın davranışlarını şeytani emeller olarak değerlendirir, düşüncelerini ve fikirlerini cesurca dile getirir:

– Bunlar sizin hareketlerinizin üç
Şeytani kuvvet tarafından
Yönlendirildiğine işaret ediyor:
Başkasının mutluluğuna karşı
Yılan nefreti;
Sınır tanımayan,
Bitmeyen şöhret düşkünlüğü
Ve aşırı,

Hudutsuz çekicilik... (Şahanov, 2001, s.207).

Manzum romanda hükümdarın karakterinde şöhret düşkünlüğü, öfke, kin, nefret ve acizlik görülmektedir. Çaresizliği kabul eden hükümdar, kaderine razı olur ve daha önce hiç tatmadığı bir acizlikle ölümünü bekler. Ancak değişmeyen tek şey, Cengiz Han'ın hayatı boyunca taviz vermediği ve ona rehberlik eden yasalardır. Eserde dikkat çeken ve karakterin edebî etkisini arttıran hususlardan biri de Cengiz Han'ın mezarının gizli tutulmasıyla ilgili vasiyetidir. Otrar şehrinin hanı Kayırhan, Cengiz Han'ın kanlı politikasının sembolü olarak mezarına nefret ve kanlı suçların simgesi olması için siyah taşlar dökülmesini vasiyet etmiştir. Bu nedenle Cengiz Han uzunca süre düşünerek, gömüldüğü yerin hiç kimse tarafından bilinmemesi ve sır olarak saklanması gerektiğine karar vermiştir. Cengiz Han için kişisel çıkarları her şeyden üstündür ve bu kişisel kararlılığı, edebî eserde yer alan karakterinin en önemli yönleri arasındadır. Cenazesine onun isteği ve vasiyeti üzerine katılan herkes, hatta yıllarca ona sadakatle hizmet eden Jelme bile öldürülmüştür. Eserde, Cengiz Han karakterinin despot ve öfke dolu bir mizaca sahip olduğu, yitirilmiş ahlakın izlerini taşıdığı gösterilmektedir.

5. Cengiz Aytmatov'un "Cengiz Han'ın Ak Bulutu" hikayesinde fatih, hükümdar karakteri

Cengiz Aytmatov, "Gün Olur Asra Bedel" (2004) romanına ek olarak "Cengiz Han'ın Ak Bulutu" hikayesini yazmış ve bu eser 1990'da yayınlanmıştır. Türk dünyasının büyük sanatçısı Cengiz Aytmatov, dünya kültürüne büyük katkılar sağlayan güçlü bir kaleme sahiptir. Akademisyen İsa Hebibbeyli Cengiz Aytmatov hakkında düşüncelerinde söylemiştir: "Cengiz Aytmatov, dünyayı roman

çerçevesinde yeni bir ölçekte algılayan ve ifade eden güçlü bir yazardır. Ünlü sanatçının hacmi nedeniyle bir hikaye gibi görünen eserleri, kapsadığı sorunlar ve insan kaderinin ilginç, sert yansıması nedeniyle ciddi roman izlenimleri yaratmaktadır” (Aytmatov, 2013, s.38).

Cengiz Aytmatov’un “Cengiz Han’ın Ak Bulutu” hikayesi, Kağan’ın zorbalık ve iktidar gücüyle işlediği katliamların bir başka örneğini, büyük bir öfke ve coşkuyla yürüttüğü dağıtıcı politikanın insan kaderine vurduğu darbeleri anlatmıştır.

“Cengiz Han’ın Ak Bulutu” öyküsünde tarihsel dönem açısından anlatılan olaylar arasında büyük bir zaman (750 yıl) aralığı olmasına rağmen anlatılan hikâyeler tema ve fikir açısından birbirleriyle uyumlu, birbirini tamamlayıcı şekilde yazılmıştır. Bu olayların arka planında, insan duygularının açık bir tezahürü kendini gösteriyor. Eserde, hükümet yetkililerinin çıkarları, insanların kaderi ve Moğol hükümdarı Cengiz Han’ın kanunlarının üstünlüğü yansıtılıyor.

Eserde ortaya çıkan temel problem insan, toplum ve hükümdar sorunudur. Eserde geçen olayların merkezinde yer alan Cengiz Han karakteri unutulmaz sanatsal çizgilerle resmedilmiştir. İnsan sevgisi, doğa kanunları ve Yaradan’ın iradesinin karşıtı olarak Cengiz Han’ın kanunları ortaya konmuştur. Gerçek doğa kanunlarına karşı çıkan ve muhalefet eden bir hükümdar karakteri, vazifesinin gerektirdiğinden daha fazlasını talep ettiğinden gökler tarafından cezalandırılmaktadır. Eserde yer alan Cengiz Han’la ilgili efsanede halkın hayal gücünün ürünü olan mit kullanılmıştır.

Eser, “Gün olur asra bedel” romanına eklenen kısmın anlatımı ile başlar ve Cengiz Han karakteri, Abutalib Kuttubayov’un yazdığı efsaneyle doğrudan ilişkilidir. Eski bir savaş esiri olan Kuttubayov’un acı ve hüzünlü kaderi, Stalin’in despot rejiminin sancılı dönemi ve fesatları eserin konusunun bir parçası olarak anlatılmıştır. Stalin’in baskısının çaresiz ve aciz kurbanlarından biri olan Kuttubayev, Stalin ölmeden bir ay önce “halk düşmanı” olarak tutuklanmıştır. Eserde acımasız bir muameleye maruz kalan Kuttubayov’un trajik kaderi, ailesinin barış ve huzur arayışı, ayrılık ve kaygı dolu hayatı ele alınmıştır. Kuttubayov tipi ile eserde despotizmin, tiranlığın ve korkuyla yönetilen acımasız bir rejimin kurbanı olan insanların genel bir imajı oluşturulmuştur. Geriye dönüp bakıldığında, Cengiz Han bu rejimin kurucularından ve taşıyıcılarından biri olarak görülmektedir. Bu konuda Tayyar Salamoğlu’nun kitabında şöyle bir ifade var: “Siyasi rejim, insanları ezen bir yapı oluşturmuştur. Bu yapının temel aracı korkudur. Korku mekanizması durmaksızın çalışır ve her an yeni baskı biçimleri icat eder” (Salamoğlu, 2005, s.23).

Kuttubayov tarafından “Sarıözek Cinayeti” adı ile kaleme alınan efsane, büyük Moğol hükümdarı Cengiz Han’la ilgili hikayeyi yansıtmaktadır. Yazar, Cengiz Han karakteri aracılığıyla insan kaderi sorununu eserindeki konuyla ilişkilendirerek irdelerken toplum-hükümdar konusunun etkisini de arttırmaktadır. Bahsedilen efsane, Abutalib Kuttubayov’un anıları arasında bulunmuştur. “Sarıözek Cinayeti” efsanesinde, Cengiz Han’ın ağır ve kesin emirlerine itaat etmek zorunda kalan iki gencin trajik kaderi Abutalib’in başına gelen ızdırap ve manevi işkencelerle benzerlik teşkil etmektedir. Cengiz Aytmatov, kahramanı Kuttubayov’un azap ve eziyet dolu kaderinin izlerini, başka bir despotizmin, Cengiz Han’ın acımasız politikasının kurbanı olmuş gençlerin karşılaştığı zor durumla anlatmıştır.

Hükümdar Cengiz Han’la ilgili anlatılan “Sarıözek Cinayeti” efsanesi, Kağan’ın Batı seferine çıktığı zamana denk gelmiştir. Eserde, mistik özellikler taşıyan “ak bulut”, Cengiz Han’a eşlik eden, şans getiren, rehberlik eden ve zaferlerini aydılatan bir araç olarak bu şekilde tasvir edilmiştir: “Ak bulut” Cengiz Han’ın ilham almasının temel nedeni, şans göstergesi ve sembolü gibi her zaman başının üzerindedir. Bu anlamda her şey birbirini tamamlıyordu. Bulut ... Gökyüzü ... İleride, Cengiz Han’ın seferinde en öndeki bayraktarın elinde zafer bayrağı hep dalgalanıyordu” (Aytmatov, 2017, s.57).

Eserde, Moğol hükümdarının karakteri Batı Seferi’nin coşkusu ve inançlarıyla bütünlük içinde tasvir edilmiştir. Fatih olarak hareket eden Cengiz Han karakteri bir hükümdar olarak adaletli davrandığı, Yaradan’ın ve doğanın kanunlarına karşı çıkmadığı için ak bulut onun başının üstünde durmuştur. Hükümdar Yaradan’ın iradesine karşı geldiğinde ve doğa kanunlarıyla çeliştiğinde ak bulut onu terk etmiştir. Nihayetinde, Cengiz Han bulutun korumasından mahrum kalarak başarısızlığa uğramıştır.

Cengiz Aytmatov'un eserinde, Cengiz Han karakteri doğa kanunlarına karşı çıkmak adına verdiği emirlerin arkasında duran, verdiği sözü tutan, sarsılmaz bir hükümdar olarak tasvir edilmiştir: "Yine içini şenlik duygusu kapladı, sanki kanat takmış gibi, ileri görüşlülüğüne, Batı'yı fethetmek için sefere başlama kararının doğruluğuna inandı; kılıç, ateş ve alev gücüyle dünyayı yönetme ülküsünün gerçekleşeceğinden emin oldu" (Aytmatov, 2017, s.55).

Büyük Kağan'ın emirlerine uymayan, ancak birbirlerine sadık ve özverili olan iki gencin karakteri, eserde Cengiz Han'ın acımasız mizacının önemli yönlerini öne çıkarmaya hizmet etmiştir. Cengiz Han, Batı'ya yaptığı sefer esnasında doğa kanunlarının aksini uygulamayı emrettiğinden gökler de onu cezalandırmıştır. Sevginin yüksek değeri hak ettiğini kanıtlamaya çalışan Erden ve Doğulang, Cengiz Han yasalarına uymadıkları için en ağır cezaya, idam cezasına çarptırılırlar. Yazar, Cengiz Han karakterinde dominant, gaddar ve sözüden dönmeyen bir hükümdar karakteri çizmiştir. Cengiz Han askerî seferlerini, yürüyüşleri ve uyguladığı politikayı her şeyden üstün saymıştır. Herkesin bu kararlara boyun eğmesini kanun haline getirmiş, aksi takdirde, Kağan'ın gazabı onların cezalandırılması ile sonuçlanmıştır. Bu anlamda Cengiz Han'ın tüm kararlılığı ve azmi eserdeki karaktere de yansımıştır.

Eserde birbirine bağlı iki olay örgüsünü birleştiren ortak payda, Allah'ın iradesine karşı gelerek kendi düşüncelerinin ve fikirlerinin üstünlüğünü sağlayan başkalarının gözünü korkutmak için insan hayatını hiçe sayan bir iktidarın gücüdür. Bu güçler, farklı zamanlarda yönetimi üstlenen devlet yöneticileri ve hükümdar Cengiz Han örneğiyle aktarılmıştır. Suçlu olarak Kuttubayov'a atfedilen ağır suçlamalar, "Sarıözek Cinayeti" efsanesinde Erden ve Doğulang'ın kaderi ile bağlaşmaktadır. Cengiz Han'ın kararı ile gençlerin katlini emreden ferman çıkartılmıştır.

6. Sonuç

Tarihî şahsiyet Cengiz Han'ın dünya edebiyatındaki karakteri onun iç dünyasının tezahürünü ve insanlığın hafızasına damgasını vuran istilalarını yansıtmaktadır. Makalede ele alınan eserlerde Cengiz Han, gerçek tarihî kimliği, büyük bir komutan ve fatih karakteriyle anılmaktadır. Sanat eserlerinde, tarihi ve sosyo-politik olayların arka planında Cengiz Han karakteri ustaca tanımlanmış, olaylara erken Orta Çağ kaynakları kullanılarak tarihsel bir bağlamdan yaklaşmıştır.

On ikinci ve on üçüncü yüzyıllar, dünya tarihinde karmaşık ve çelişkili bir dönem olmasının yanı sıra aynı zamanda sosyo-politik olaylar üzerinde derin bir etkisi olan Moğol yürüyüşlerinin gerçekleştirildiği dönemdir. Tarihsel romanlara on ikinci ve on üçüncü yüzyılların sosyo-politik manzarası yansımaktadır. John Man'ın "Cengiz Han", Muhtar Şahanov'un manzum romanı "Cengiz Han'ın Sırrı", Vasily Grigoryevich Yan'ın "Cengiz Han" ve Cengiz Aytmatov'un "Cengiz Han'ın Ak Bulutu" hikayesi çalışmamızda yer almış, eserlerdeki Cengiz Han karakteri incelenmiştir. Araştırmaya konu olan bu tarihi romanlar motifleri ve teması bakımından ortak özellikler içermektedir. Cengiz Han edebî karakteri bu eserlerin her birinin merkezinde yer almıştır. Cengiz Han'ın güçlü öngörü yeteneği, inatçı mücadelesi ve cesareti gibi önemli özellikleri karakteristik çizgilerle yansımaktadır.

Vasily Grigoryevich Yan'ın "Cengiz Han" ve John Man'ın "Cengiz Han" tarihi romanlarında bir hükümdar olarak Cengiz Han karakteri sosyo-politik faaliyetleri, askerî dehası ve savaşçı ruhuyla tasvir edilmektedir. Cengiz Han'ın uzun mücadeleler ve istilalar sonucunda kazandığı fatih ünvanı onun karakteri, kişiliği olarak tarihte yankılanmaktadır. Bu tarihi romanlarda Cengiz Han, yenilmez bir ordunun güçlü bir lideri ve komuta becerileri ile büyük bir imparatorluğa sahip bir işgalci hükümdar olarak tasvir edilmiş ve yaşadığı tarihi dönem yeniden canlandırılmıştır.

Cengiz Aytmatov'un "Cengiz Han'ın Ak Bulutu" hikayesi ve Muhtar Şahanov'un "Cengiz Han'ın Sırrı" manzum romanında ise Cengiz Han edebî karakteri farklı yönleri ve özelliklerinin baskın tasviri ile görülmektedir. "Cengiz Han'ın Sırrı" eserinde, hükümdarın düşmanlarına karşı sınırsız nefret ve kini, kişisel çıkarları için insan hayatını değersizleştiren bencil karakteri ön plana çıkmıştır. Bu tema ortak bağlantıları bakımından Cengiz Aytmatov'un "Cengiz Han'ın Ak Bulutu" hikayesinde de yer almaktadır. Cengiz Han'ın Yaradan'ın iradesinin karşıtı olarak ortaya koyduğu kanunlar, hükümdarın acımasız despotizminin kurbanı olmuş gençlerin karşılaştığı zor durumla anlatılmıştır.

Büyük Moğol devletini kuran komutan Cengiz Han, tarihî romanlarda olay örgüsünün en merkezî kahramanı olarak tarihsel gerçeklere uygun bir biçimde tasvir edilmektedir. Araştırmada yer alan çalışmalarda Cengiz Han'ın hayatının bazı dönemleri, dominantlığı ve askerî seferleri kaleme alınmıştır. Tarihi romanlarda tam ve unutulmaz bir şekilde yer alan Cengiz Han karakteri özellikle tarihi çarpıtmadan tarihsel gerçeklere uygun bir şekilde kaleme alınmıştır. Tarihsel dönemin çelişkileri ve çalkantıları, Cengiz Han'ın yıkıcı yürüyüşleri ve istilaları, tarihî romanlarda açıkça analiz edilmiştir. Cengiz Han'ın tarihî kimliği, edebî karakteriyle bütünleşmiş bir şekilde tanımlanmış ve onun iç dünyasının tüm incelikleri ve sosyo-politik faaliyetleri aksettirilmiştir. Tarihsel olayların ve Cengiz Han'ın kişiliğinin sanatsal kriterlere uygun bir şekilde anlatıldığı tarihî romanlar, fatih, hükümdar Cengiz Han'ın fetihlerinin vahim sonuçlarını ortaya koymaktadır.

7. Araştırmanın etik yönü

Bu araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğunu beyan ederim.

8. Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.

9. Katkı oranı

Çalışmanın tüm aşamaları yazar tarafından tasarlanmış ve yazılmıştır.

KAYNAKÇA

- Askerov, B. (2015). *Azerbaycan tarihi romanlarında gerçeklik ve edebi tahayyül*. İlim ve Tahsil Yayınları.
- Aytmatov, C. (2004). *Seçilmiş eserleri*. Önder Yayıncılık.
- Aytmatov, C.(2013). *Türk ruhunun zaferi*. Masal Evi Yayıncılık.
- Aytmatov, C. (2017). *Cengiz Han'ın ak bulutu*. Kitap Kulübü MMC Yayınları.
- Lamb, H. (2006). *Moğolların efendisi Cengiz Han*. İlçi Kültür Yayıncılık.
- Madatoğlu, A. (2014). *Türkçüler: Tarihi, siyasi, ideoloji, denemeler*. Orhan NPM Yayıncılık.
- Man, J. (2015). *Cengiz Han*. Kanun Yayınları.
- Mehmet, E. Ş. (2012). Bilim tarihçisi Sübkiye göre Cengiz Han. *Akademik Bakış*, 2 (11), 237-265.
- Orucov, T. (2011). *Dünya tarihi*. Adiloğlu Yayınları.
- Paşayeva, N. (2004). *Yenilenen edebiyatın yeni insanı*. ATİ Yayınları.
- Salamoğlu, T. (2005). *Çağdaş Azerbaycan romanının poetikası (20.yüzyılın 80'li yılları)*. Bilim Yayıncılık.
- Şahanov, M. (2001). *Cengiz Han'ın sırrı*. Da Yayıncılık.
- Yan, V.G. (1962). *Sonuncu denize doğru*. Çocukgençneşr Yayıncılık.
- Yan, V.G. (2008). *Cengiz Han*. Avrasya Press Yayıncılık.
- Ян, В.Г. (1988). *Батыу*. Вост.-Сиб.кн. изд-во.

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Dergisi

KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	Araştırma Makalesi	Yıl	2021	ss.	29-45
Gönderi Tarihi	10.10.2021	Cilt	3	DOI	10.51177/kayusosder.1007753
Kabul Tarihi	17.12.2021	Sayı	2		
Online Yayın Tarihi	31.12.2021	Ay	Aralık		

Kamu üniversitelerinde iş sağlığı ve güvenliği uygulama rehberi içerik analizi^{*Δ}

Content analysis of the occupational health and safety practice guide in public universities

Ramazan KAYABAŞI¹

Hatice ÖZDEMİR²

İbrahim CÜNDÜBEYOĞLU³

Öz

Üniversiteler eğitim ve araştırma faaliyetlerini yürüten kurumlar olmanın yanı sıra aynı zamanda işyerleridir. Dolayısıyla İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) mevzuatı açısından yükümlülükleri bulunmaktadır. Üniversitelerde 6331 sayılı İSG Kanununun uygulanmasında farklılıklar oluşmakta ve uygulamada zorluklar yaşanmaktadır. Kamu Üniversitelerinde İSG Uygulama Rehberi, çalışanların farklı statüye sahip olması, teşkilat yapısının farklı olması ve birimlerinin farklı yerleşkelerde bulunması sebebiyle üniversitelere yol göstermek amacıyla yayınlanmıştır. Kamu kurumları ve özel işletmeler için yayınlanan uygulama rehberlerinin mevzuatla uyumlu olması beklenmektedir. Bu çalışmada Kamu Üniversitelerinde İSG Uygulama Rehberi yasal mevzuatla ilişkisi içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Analiz için 2 ana kod ve 6 alt koddan oluşan bir kodlama sistemi kullanılmıştır. “Yasal mevzuata göre fazla içerik bulunan ifade” en fazla kodlamanın (f=40) yapıldığı ifadedir. Yasal mevzuata göre güncel olmayan hiçbir ifadeye rastlanmazken 18 ifade “yasal boşluk içeren ifade” olarak kodlanmıştır. Yasal boşluk içeren ifadelerin; İSG kurulları ile yönetimin İSG taahhütü başlıkları altında kümelendiği görülmüştür. Çalışmada rehberin üniversitelere sağlayacağı katkılar değerlendirilmiş; rehberin dışında kalan veya rehberde tam olarak cevabı bulunmayan maddeler tartışmaya açılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık, Güvenlik, Mevzuat, Üniversitelerde İş Sağlığı ve Güvenliği

Abstract

Universities are not only institutions that carry out education and research activities, but also workplaces. Therefore, they have obligations in terms of Occupational Health and Safety (OHS) legislation. There are differences in the implementation of the OHS Law No. 6331 in universities and there are difficulties in implementation. The OHS Practice Guide in Public Universities has been published to guide universities due to the different status of their employees, the different organizational structure, and the fact that their units are located in different campuses. It is expected that the implementation guides published for public institutions and private enterprises will be in compliance with the legislation. In this study, the relationship between the OHS Practice Guide in Public Universities and the legal legislation was examined by content analysis method. A coding system consisting of 2 main codes and 6 subcodes was used for analysis. “Expression with too much content according to

^ΔYazar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

*Etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalardandır.

¹Öğr. Gör., Kayseri Üniversitesi, Tomarza Mustafa Akıncıoğlu MYO, rkayabasi@kayseri.edu.tr

²Öğr. Gör., Kayseri Üniversitesi, Mustafa Çıkrıkçıoğlu MYO, haticeozdemir@kayseri.edu.tr

³İSG Uzmanı, Kayseri Üniversitesi, icundubeyoglu@kayseri.edu.tr

the legal regulations” is the expression with the most coding (f=40). While no outdated expressions were found according to the legal legislation, 18 expressions were coded as "expressions containing legal gaps". Statements containing legal spaces; It has been observed that the OHS boards and the management are clustered under the headings of OHS commitment. In the study, the contributions of the guide to the universities were evaluated; Items that are out of the guideline or that do not have a complete answer in the guideline were opened for discussion.

Keywords: Health, Safety, Legislation, Occupational Health and Safety in Universities

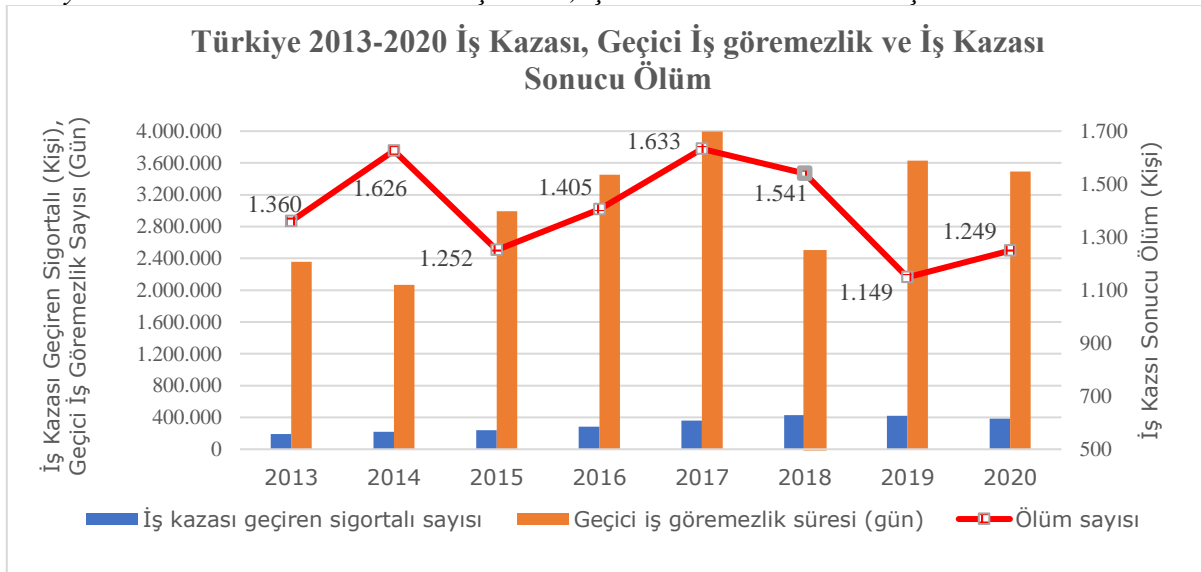
1. Giriş

İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) farklı birçok disiplinden bilgi edinilmesini gerektiren multidisipliner bir alandır. Bu nedenle İSG çalışma hayatı ile ilgili bütün bilim dallarını ilgilendirmektedir. İSG akademik olarak multidisipliner bir alan olduğu kadar, uygulama sahasında; sağlık sektöründen imalat sektörüne, eğitim sektöründen hizmet sektörüne kadar çalışanın var olduğu tüm işletmelerde ve iş kollarında yer almaktadır. İSG çalışanların sağlık ve güvenliği, işletmelerin verimliliği ve sürekliliği için üzerinde çalışılması gereken güncel bir konudur. İşyerleri fiziki şartlarında yapılan değişiklikler, çalışanların değişimi, teknolojik gelişmeler, üretim yönteminde yapılan değişiklikler ve kullanılan hammaddenin değişimi gibi nedenler ile sürekli gözlemlenmesi gereken yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu değişimler çalışan eğitimlerinin güncel tutulması, çalışanlara sağlık gözetimi yapılması, iş ekipmanlarının periyodik kontrollerinin yapılması, makinelerin periyodik bakım ve onarımı gibi süreklilik isteyen konuları ortaya çıkarmaktadır. İşyerlerinde çok sayıda tehlike kaynakları ve riskler bulunmaktadır. Riskler düzeltici ve önleyici faaliyetlerin uygulanmaması halinde kazalara, yaralanmalara ve ölümlere neden olabilmektedir.

Türkiye’de 2013 ile 2020 yılları arasında görülen iş kazası, iş kazaları sonucu ölüm ve geçici iş göremezlik verileri Şekil 1’de verilmiştir. 2013 yılı iş kazası geçiren çalışan sayısı 191.389 iken, sürekli artış göstererek 2019 yılında 422.463 olmuştur. Toplam çalışan sayısının artması bu durumu etkilemektedir. İş kazaları sonucunda 2013 yılında 1.360, 2019 yılında 1.149 çalışan hayatını kaybetmiştir. 2013 yılında geçici iş göremezlik gün sayısı 2.357.505 iken, 2019 yılında 3.627.934 olmuştur (SGK İş Kazası, Meslek Hastalığı ve İş Göremezlik İstatistikleri, 2013-2020). Geçici iş göremezlik verileri yıllara bağlı artış eğilimindedir. 2020 yılında iş kazası geçiren sigortalı sayısı bir önceki yıla göre azalmış olmasına rağmen, ölümlü iş kazası sayısında artış gözlemlenmektedir.

Şekil 1

Türkiye’de 2013-2020 Yılları Arasında İş kazası, İş Kazası Sonucu Ölüm ve İş Göremezlik Verileri

Kaynak: SGK (2021). İş Kazası, Meslek Hastalığı ve İş Göremezlik İstatistikleri, <http://www.sgk.gov.tr>

Üniversiteler 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu kapsamında faaliyetlerini sürdüren, bilimsel özerkliğe sahip üst düzey eğitim veren kamu tüzel kişiliğine sahip kurumlardır. Eğitim, araştırma ve geliştirme faaliyetleri yürüten ARGE merkezleridir. Üniversiteler ayrıca bünyesinde akademik, idari ve diğer çalışanlarıyla birlikte faaliyetlerine devam eden işyerleridir. Bünyesinde bulunan tüm birimler (fakülteler, yüksekokullar, meslek yüksekokulları, merkezler ve idari) çalışanlarıyla faaliyetlerini yürütmektedir. Üniversiteleri diğer işyerlerinden ayıran farklı yerleşkelere, farklı teşkilat yapısına sahip olması ve dolayısıyla faaliyetlerine yönelik tehlike sınıflarının değişmesidir. Öğrenci sayıları ve sosyal olarak halka açık kampüs alanları, bünyesinde bulunan birimlerin farklılığı ve fiziki değişiklikler kampüsler arası farklılıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Üniversitelerde yürütülen faaliyetler ve çalışan sayıları değerlendirildiğinde İSG açısından üzerinde ayrıca durulması gereken büyük ve önemli kurumlardır.

Üniversitelerin teşkilat yapısı, faaliyetleri ve farklı yerleşkelere sahip olmaları, 6331 sayılı Kanunun uygulanmasında farklılıkları ortaya çıkmıştır. Uygulama birliğinin sağlanması için “Kamu Üniversitelerinde İSG Uygulama Rehberi” Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na bağlı İSG Genel Müdürlüğü (İSGGM) tarafından Nisan 2021’de yayınlanmıştır (Kamu Üniversitelerinde İSG Uygulama Rehberi, 2021).

2. Kamu üniversitelerinin İSG yükümlülükleri

6331 sayılı sayılı İSG Kanunu işverenin genel yükümlülüklerini tanımlamaktadır. Kanunun 4. Maddesi, çalışanların işle ilgili sağlık ve güvenliğini sağlamakla ilgili yükümlüğü işverene vermektedir. Kanunun ilgili maddesi kapsamında işverenin sorumlulukları “Mesleki risklerin önlenmesi için gerekli tüm tedbirlerin alınması, organizasyonun yapılması, araç ve gereçlerin sağlanması, sağlık ve güvenlik tedbirlerinin değişen şartlara uygun hale getirilmesi ve mevcut durumun iyileştirilmesi için çalışmalar yapmak; İSG tedbirlerine uyulup uyulmadığını izlemek, denetlemek ve uygunsuzlukların giderilmesini sağlamak; risk analizi yapmak veya yaptırmak; çalışana görev verirken, çalışanın sağlık ve güvenlik yönünden işe uygunluğunu göz önüne almak; yeterli bilgi ve talimat verilenler dışındaki çalışanların, hayati ve özel tehlike bulunan yerlere girmemesi için gerekli tedbirleri almak” hükümleri ile tarif edilmektedir (Resmî Gazete, 2012, ss. 1-15). İşverenin sorumlulukları işyerinin tehlike sınıfına göre farklılık gösterebilmektedir. İSG’ne İlişkin Tehlike Sınıfları Tebliğine göre işyeri tehlike sınıfları faaliyet alanı NACE kodlarına göre ayrılmıştır. Böylelikle tebliğ işyerlerine karşılık gelen (az tehlikeli, tehlikeli ve çok tehlikeli) tehlike sınıflarını belirlemiştir (İSG’ne İlişkin Tehlike Sınıfları Tebliği, 2012). Bu kapsamda kamu üniversiteleri “az tehlikeli” işyerleri kapsamında yer almaktadır (Tablo 1).

Tablo 1

Tehlike Sınıfı ve NACE Kodu

<i>NACE Rev. 2 Altılı Kod</i>	<i>NACE Rev. 2 Altılı Tanım</i>	<i>Tehlike Sınıfı</i>
85_42	<i>Yükseköğretim</i>	
85_42.01	<i>Kamu kurumları tarafından verilen yükseköğretim faaliyetleri (yükseköğretim düzeyinde eğitim veren konservatuarlar dahil)</i>	<i>Az Tehlikeli</i>

Kaynak: Resmî Gazete (2012). İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin Tehlike Sınıfları Tebliği. (28509).

Az tehlikeli, tehlikeli, çok tehlikeli sınıflandırma İSG hizmetlerinin sunumu, İSG profesyonellerinin çalışma süreleri, çalışanlara verilecek eğitim saatleri veya çalışanların sağlık gözetimi yenileme süreleri gibi bazı uygulama farklılıklarını beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte üniversitelerin farklı birimlere, merkezlere sahip olmaları farklı tehlike sınıflarının tanımlanmasını da zorunlu kılar. Üniversitenin bünyesindeki sağlık uygulama ve araştırma merkezleri “çok tehlikeli”, dış hekimliği uygulama ve araştırma merkezleri “tehlikeli” ve eğitim fakülteleri “az tehlikeli” sınıfta

Kayabaşı, R., Özdemir, H. & Cündübeyoğlu, İ., (2021). Kamu üniversitelerinde iş sağlığı ve güvenliği uygulama rehberi içerik analizi.

tanımlanması örnek olarak verilebilir. Ayrı ayrı işyeri SGK sicil numarasına sahip birimler sisteme dâhil edilmelidir.

Üniversite faaliyetlerinin az tehlikeli sınıfta yer almasından işyeri ortamında hiç tehlike bulunmadığı anlamı çıkarılmamalıdır. Ülkemizde meydana gelen iş kazaları ve meslek hastalıklarına ait resmi rakamlar, Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) tarafından yıllık “İş Kazası ve Meslek Hastalığı İstatistikleri” tabloları ile yayınlanmaktadır. Kullanılan SGK verileri 2013-2020 yılları arasında kapsamaktadır ve 4a güvencesine sahip çalışanları içermekte olup ekonomik faaliyet sınıflamasında eğitim maddesinin altında yer alan “yükseköğretim” faaliyeti için verilen iş kazası ve meslek hastalıkları sayıları ve ölüm rakamları Tablo 2’de verilmiştir. Yükseköğretim kurumlarında 2015 ve 2019 yıllarında iş kazası sonucu ölüm sayısı 2 kişi iken 2016 yılında 1 kişi olarak görülmektedir. 2013-2020 yılları arasında yükseköğretim kurumlarında toplam 3 çalışana meslek hastalığı tanısı konulmuştur. 2019 yılında 1 meslek hastalığı vakası varken 2020 yılında ise 2 çalışana meslek hastalığı tanısı konulmuştur. 2017 yılında 1 çalışan meslek hastalığı nedeniyle hayatını kaybetmiştir.

İş kazası sayısı ise 2013 ile 2019 yıllar arasında sürekli artmış olup 2020 yılında 814 olarak kayda geçmiştir.

Tablo 2

Yükseköğretim Kurumları 2013-2019 Arasında İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları

Yıllar	İş Kazası Sonucu Ölüm	Meslek Hastalığı	İş Kazası Sayısı	Meslek Hastalığı Sonucu Ölüm
2020	0	2	814	0
2019	2	1	1.381	0
2018	0	0	956	0
2017	0	0	621	1
2016	1	0	272	0
2015	2	0	145	0
2014	0	0	128	0
2013	0	0	71	0
Toplam	5	3	4.388	1

Kaynak: SGK, 2021

6331 sayılı Kanun ile kamu sektöründe çalışanlar da kanun kapsamına alınmıştır. Kamu işverenlerine de iş kazaları ve meslek hastalıklarını bildirim yükümlülüğünün gelmesi, kanunda öngörülen ağır idari para cezaları, kamu kurumlarında şekillenmeye başlayan İSG yapılanması ile kaza bildirimleri artmış bu durum iş kazası sayılarına yansımıştır. Ülkemizde resmi istatistiklere yansıyan meslek hastalıklarının sayısı beklenen rakamların altındadır (Berk, Önal, & Güven, 2011, s. 2). Dünyada meslek hastalıkları oranları (her bin işçide 4-12), yıllık meslek hastalıkları sayısı 50-140 bin arasındadır. Fakat ülkemizde az sayıda meslek hastalığı vakası bildirilmektedir (Bilir, 2016, s. 62). Yayınlandığı günden itibaren proaktif yapısıyla öne çıkan İSG Kanunu incelendiğinde geniş ölçüde işverenin İSG yükümlülükleri üzerine yapılandırılmış olduğu görülür. Kanun tüm işverenlere olduğu gibi üniversite yönetimlerine de aşağıdaki sorumlulukları yüklemektedir.

2.1. Çalışanlara İSG hizmetlerini sunma

İşveren iş kazalarının ve ileride ortaya çıkabilecek meslek hastalıklarının önlenmesi için işyerinde İSG hizmetlerinin sunumuna ilişkin bir yapılanmaya gitmek zorundadır. İşveren 6331 sayılı

Kanun'un 6. Maddesine göre şu yollarla İSG hizmetini çalışanlarına sunabilir: İşveren çalışanları arasından iş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi bulunması halinde görevlendirebilir. On ve daha fazla çalışanı olan çok tehlikeli sınıfta yer alan işyerlerinde diğer sağlık personeli görevlendirebilir. Personellerinden yeterliliği olan bulunmuyorsa ortak sağlık ve güvenlik birimlerinden hizmet alır. İşveren belirlenen niteliklere ve belgelere sahip ise, tehlike sınıfını ve çalışan sayısını dikkate alarak bu hizmeti yerine getirebilir. Ayrıca işveren Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca ilan edilen eğitimleri alarak mevzuat çerçevesinde işyerinde hizmetleri üstlenebilir. Örneğin İSG Hizmetleri Yönetmeliği 5. Maddesi uyarınca işyerinde 50'den az çalışanı var ve işyeri az tehlikeli sınıfta yer alıyorsa işe giriş ve periyodik muayeneler ve tetkikler hariç İSG hizmetlerini kendisi yürütebilir (6331 İSG Kanunu).

2.2. *İSG profesyonelleri görevlendirme*

İşveren, işyeri tehlike sınıfına ve çalışan sayısına göre yeterli sayıda iş güvenliği uzmanı ve işyeri hekimi, diğer sağlık personeli görevlendirir. İSG Kanunu'nun 8. Maddesine göre işverene danışmanlık yapmak üzere görevlendirilen iş güvenliği uzmanları ve işyeri hekimleri tarafından yazılı olarak bildirilen önlem ve tavsiyelerin işveren tarafından yerine getirilmesi gerekmektedir.

2.3. *Risk değerlendirme*

6331 sayılı Kanun'un 10. Maddesine göre işveren, işyerindeki tehlikeleri belirleyerek, riskleri tespit etmek, önem ve öncelik sırasına göre gereken tedbirleri almak ve çalışmalarını başlatmakla yükümlüdür. İSG Risk Değerlendirmesi, işyerinde var olan ya da dışarıdan gelebilecek tehlikeleri belirlemek amacıyla yapılmaktadır. İşyeri risk değerlendirme ekibi bu tehlikelerin riske dönüşmesine neden olacak faktörleri belirleyerek riskleri analiz edecekler ve derecelendireceklerdir. Sonuç olarak kontrol tedbirleri belirlenerek ve sorumlular tayin edilerek gerçekleştirme süreleri kayda alınacaktır. Risk değerlendirme yapılırken risklerden etkilenen personelin durumu dikkate alınmalıdır. İşyerinde kullanılacak iş ekipmanı ile kimyasal madde ve müstahzarların seçimi çalışanların sağlığı ve güvenliği düşünülerek yapılmalıdır. İşyerinin tertip ve düzeni, sağlık ve güvenliğe tehdit oluşturmayacak şekilde yapılmalıdır. İşyerinde (engelli, yaşlı, gebe, emziren veya genç çalışanlar) özel politika gerektiren gruplar ile kadın çalışanların durumu dikkate alınarak gerekli önlemler alınmalıdır. İşveren yapılan risk değerlendirme sonuçlarını dikkate alarak işyerinde gerekli bulunan ortam ölçümlerinin (gürültü, titreşim, aydınlatma, elektromanyetik alan, toz, gaz, termal konfor şartları vb.) yapılmasını sağlamakla yükümlüdür. İşveren risk değerlendirmesinde belirtilen riskleri kabul edilebilir seviyede tutmak için düzeltici ve önleyici çalışmalar yapılmalıdır.

2.4. *Acil durumlar*

6331 sayılı Kanun'un 11. Maddesine göre işveren, işyerinde meydana gelebilecek acil durumları önceden değerlendirmelidir. İşveren etkilenmesi mümkün olan çalışanları korumak için muhtemel acil durumlara karşı önlemler almalıdır. Acil durumların olumsuz etkilerini önleyici ve sınırlandırıcı tedbirler olarak gidermelidir. Ayrıca acil durum planları hazırlanmalı ve acil kaçış planları çalışanların görebileceği uygun bir alana asılmalıdır. Ayrıca acil durum ekiplerine önleme, koruma, tahliye, yangınla mücadele, ilk yardım vb. konularda yeterli sayıda kişiyi görevlendirmelidir. Verilecek eğitim ve yapılacak tatbikatlarla ekiplerin her zaman hazır olması da sağlanmalıdır. İşveren ciddi, yakın ve önlenemeyen bir durumun meydana gelmesi halinde işi durdurmalıdır. Çalışanlar işi bırakarak derhal çalışma yerlerinden ayrılarak güvenli toplanma bölgesine yönelmelidir.

2.5. *İş kazası ve meslek hastalığını kaydetme ve bildirme*

İşveren işyeri kapsamında değerlendirilen tüm işyeri ve eklentilerinde iş kazası ve meslek hastalığı görülmesi halinde kaydını tutmak zorundadır, İş kazaları SGK'ya kazadan sonraki üç iş günü içerisinde, meslek hastalıklarını ise kendisine bildirildikten sonra üç iş günü içerisinde SGK'ya bildirmek zorundadır. İşyerinde, yaralanma veya ölüme neden olmayan olaylar olması halinde; bu olayların çalışana veya işyerine zarar verme potansiyeli varsa kayıt altına alınmalıdır. Çalışanı veya iş

ekipmanı zarara uğratma potansiyeli olan olayları İSG kurulunda inceleyerek tekrarının yaşanmaması için önlemler almalıdır. İşveren kaza ve ramak kala olaylar ile ilgili raporları düzenlemek zorundadır. Proaktif yaklaşımın sürdürülebilir olması için ramak kala kayıtlarının tutulması ve ramak kala olaylarının incelenerek kök neden analizinin yapılması kazalara yönelik alınacak önemli bir önleme politikasıdır.

2.6. Sağlık gözetimi

İşveren çalıştıracağı kişileri işe girişlerinde, iş değişikliği olduğunda sağlık gözetimine tabii tutmalıdır. İşyerinde çalışan meslek hastalığı geçirmesi halinde ve iş kazası ardından işe dönüşlerde çalışana yapılan sağlık gözetimi tekrarlanmalıdır. Ayrıca işin devamı süresince mevzuatta belirtilen aralıklarla sağlık muayenesi yenilenmelidir. Sağlık muayenelerinde işin niteliği ile işyerinin tehlike sınıfı dikkate alınarak düzenli aralıklarla yenilenmesi işverenin sorumluluğundadır (Madde 15).

2.7. Çalışanların İSG eğitimi ve bilgilendirilmesi

6331 sayılı Kanun'un 16. Maddesine göre işveren, işyerinde karşılaşılabilecek sağlık ve güvenlik riskleri, koruyucu ve önleyici tedbirler, kendileri ile ilgili yasal hak ve sorumluluklar, ilk yardım, olağan dışı durumlar, afetler ve yangınla mücadele ve tahliye işleri konusunda görevlendirilen kişiler hakkında çalışanlarını bilgilendirmelidir. Aynı kanunun 17. Maddesine göre işveren çalışanlarına işe başlamadan önce, çalışma yeri veya iş değişikliğinde, iş ekipmanının değişmesi hâlinde veya yeni teknoloji uygulanması hâlinde İSG eğitimleri almasını sağlamalıdır. Ayrıca işe yeni başlayan çalışanlara işe başlama eğitimi verilmelidir. Eğitimler periyodik aralıklarla ve/veya çalışma şartlarında meydana gelen değişikliklere bağlı olarak tekrarlanır.

2.8. Çalışan temsilcisi seçme

6331 sayılı Kanun'da "İSG ile ilgili çalışmalara katılma, çalışmalarını izleme, tedbir alınmasını isteme, tekliflerde bulunma ve benzeri konularda çalışanları temsil etmeye yetkili çalışan" çalışan temsilcisi olarak tanımlanmıştır (6331 sayılı Kanun). Her işyerinde tehlike sınıfı dikkate alınmaksızın çalışan sayısı gözetilerek yapılacak seçim veya seçimle belirlenemediği durumda atama yoluyla işveren tarafından çalışan temsilcisi görevlendirilir. Çalışan temsilcisi İSG kurulunun bir üyesidir ve çalışanları kurulda temsil etme ve çalışanların sözcülüğünü yapma hakkına sahiptir.

2.9. İş sağlığı ve güvenliği kurulu

İşveren, elli ve daha fazla çalışanın bulunduğu ve altı aydan fazla süren sürekli işlerin yapıldığı işyerlerinde İSG ile ilgili çalışmalarda bulunmak üzere kurul oluşturur (Madde 22). İşveren İSG mevzuatına uygun olarak alınmış kurul kararlarını da uygulamakla yükümlüdür.

2.10. Çalışanların görüşlerini alma ve katılımlarını sağlama

6331 sayılı Kanun'un 18. Maddesine göre çalışanların veya çalışan temsilcilerinin; İSG ile ilgili konularda görüşleri alınmalıdır, İSG konusunda teklif getirme hakkı verilmelidir. Ayrıca işyeri ile ilgili konularda görüşleri dikkate alınmalı ve İSG kurullarına katılımı sağlanmalıdır. İşveren alınması gereken koruyucu ve önleyici tedbirlerin belirlenmesinde çalışanların görüşüne başvurulmalıdır. Koruyucu donanım ve ekipmanların belirlenmesi, sağlık ve güvenlik işaretlerinin belirlenmesinde çalışanların görüşü ve yapılan iş dikkate alınmalıdır. Bu durum tüm çalışanlarda İSG farkındalığının oluşmasına neden olacaktır. Böylelikle risklerinin önlenmesi ve koruyucu hizmetlerin yürütülmesi tüm paydaşların katılımı ile sağlanacaktır. Çalışanlara verilecek eğitimlerde bu hususlara değinilmeli ve alınan önlemler ile ilgili çalışanlar bilgilendirilmelidir.

Üniversiteler işyeri olarak kanunda yer alan hükümleri ve ikincil mevzuatla düzenlenmiş olan tüm sorumlulukları yerine getirmek zorundadır. Üniversiteler sorumluluklarını yerine getirirken, kanunun kamu kurumlarında uygulamaları şekillendirecek olan iş güvenliği uzmanı ve işyeri hekimi çalıştırma yükümlülüğünün ertelenmiş olması, uygulama farklılıklarını ortaya çıkarmış bu konudaki

soruları çoğaltmıştır. Üniversitelerin İSG güvenliği yapılanmaları 10.07.2021 tarihinde resmi internet sayfalarında yer alan bilgilere göre analiz edilmiş sonuçlardır (Tablo 3). Tabloda kamu üniversiteleri, vakıf üniversiteleri ve vakıf meslek yüksekokulları da yer almaktadır.

Tablo 3

Üniversitelerin İSG Yapılanmaları

	Merkez	OSGB	Komisyon	Birim	Müdürlük	Koordinatörlük	İnternet Sitesinde Belirtmeyen	Toplam
f	20	1	7	24	5	64	91	212
%	9,4	0,5	3,3	11,3	2,4	30,2	42,9	100

Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi üzerinden ulaşılan verilerine göre mevcut üniversite sayımız 207 olup devlet üniversiteleri sayısı 129, vakıf üniversiteleri 74 ve vakıf meslek yüksekokulları sayısı 4'tür. 3 üniversitede hem merkez hem koordinatörlük, 2 üniversitede hem merkez hem birim dikkate alınmıştır (f=212). Üniversitelerin %42,9'unun internet sayfalarında İSG'ne ilişkin bir yapılanma hakkında bilgi yer almazken %30,2 (f=64)'si İSG koordinatörlüğü, %11,3 (f=24)'ü ise İSG birimi kurmayı tercih ettiği görülmektedir.

2.11. Kamu üniversitelerinde İSG uygulama rehberi

İSG konusu özellikle 6331 sayılı Kanun'un yayımlanmasının ardından pek çok araştırmacının dikkatini çekmiştir. İSG alanında lisansüstü düzeyde yapılan tezleri araştıran çeşitli çalışmalar mevcut olup (Mutlu & Altuntaş, 2016, s. 2), (Özdemir & Gündüz, 2018, ss. 2-3), (Ulutaşdemir vd., 2019, s. 3), (Ş. Keçeci, 2021, s. 2) göre; halk sağlığı, ergonomi, İSG saha gözlemleri ile yapılan durum tespiti çalışmaları, iş kazaları, risk analizi çalışmaları, İSG'nin hukuki boyutu, meslek hastalıkları, güvenlik kültürü, psikososyal riskler sıklıkla çalışılan konular arasındadır.

Üniversitelerin yapılanması ile ilgili yapılan bir çalışmada; dünyanın en iyi üniversitelerinde uygulanan İSG politika ve prosedürleri dikkate alınarak bir takip sistemi geliştirilmiştir. Bu sistem ülkemizdeki üniversitelerin teşkilat yapısına entegre olabilecek bir İSG çevrim içi yönetim takip sistemi haline getirilmiştir (G. Çivi, 2016, ss. 1-2). Üniversitelerin kendi kampüslerini (işyerlerini) esas alarak yürüttükleri çalışmalara bakıldığı zaman bir biriminin İSG açısından incelenmesini içeren saha çalışmaları, araştırma makaleleri arasında öne çıkmaktadır. Hitit Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu İnşaat bölümü öğrenci ve akademisyenlerine anket uygulanmış öğrencilerin İSG bilgi düzeyleri, İSG uygulamaları, verilen eğitimler, istek ve şikâyetlerinin araştırılması ve çözüm önerilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır (Cumhur & Ahıskalı, 2018, ss. 2-3).

“İş Güvenliği Kültürü ve Üniversiteler” başlığı ile yayınlanan araştırma;

Kurumların güvenlik kültürü, kurumda görev yapan çalışanların İSG açısından olaylara vermiş olduğu tepki ve davranışları ortaya koymaktadır. Üniversite çalışanları ve öğrencileri benimsemiş oldukları İSG kültürü ile, üniversitelerin gelişmesine neden olacaklardır. Ayrıca mezun olan öğrenciler çalışacakları işyerlerinde davranışları ve bilgileriyle pozitif yönde İSG'ni etkileyecektir (C. Şensöğüt, 2018, s. 1), (Gül vd., 2018, s. 2). Üniversitelere yönelik yürütülen bir başka çalışmada akademisyenlerin çalışma performansını azaltacak iş kazaları ve meslek hastalıkları araştırılmış, risklere yönelik önleyici ve iyileştirici faaliyetler önerilmiştir. Sonuç olarak zamanla ortaya çıkması mümkün olan sağlık sorunlarına ilişkin öneriler geliştirilmiştir (Şahin vd., 2019, ss. 15-16).

İSGGM tarafından “Kamu Üniversitelerinde İSG Uygulama Rehberi” yayınlanmıştır (Kamu Üniversitelerinde İSG Uygulama Rehberi, 2021). Rehber üniversitelerde İSG yapılanması, işveren vekili, İSG yönetim birimi, İSG kurulu ve İSG profesyonelleri ana başlıklarından oluşmakta olup uygulamada çok tartışılan konulara açıklık getirmeye çalışmıştır. Bu çalışma ile “Kamu Üniversitelerinde İSG Uygulama Rehberi”nin güncel mevzuat ışığında incelenmesi amaçlanmıştır. Bu

başlamda araştırmanın kamu üniversitelerinde İSG yapılanma çalışmalarına katkı sunması ve belirlenecek olumlu ve olumsuz noktalarla birlikte daha sonra yapılacak araştırmalara yol göstermesi beklenmektedir.

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın amacı ve önemi

6331 sayılı İSG Kanunu kamu ve özel tüm işyerlerinde uygulanmak üzere yayınlanmıştır. Dolayısıyla üniversiteler de bir işyeri olarak kanunun kapsamındadırlar. Kendi özel kanunlarındaki statülerine sahip çalışanlar, diğer işyerlerinden farklı yapılanmış olmaları, üniversiteye bağlı olmakla birlikte ayrı ayrı işyeri olarak tanımlı çok sayıda birim ve fiziksel olarak da birbirinden ayrı kampüs alanları kanunun uygulanmasında da pek çok soru, sorun ve uygulama farkını beraberinde getirmiştir. Yayınlanmış olan rehberin ana çıkış noktası mevzuat hükümlerinin uygulanması konusunda kamu üniversitelerine yol gösterirken uygulama birliği sağlanmasına da katkı sağlamaktır. Yapılan çalışmanın amacı yayınlanan rehberi yasal mevzuatla bağlamında incelemek ve elde edilen bulgular dikkate alarak diğer araştırmacılara ve üniversitelerde İSG'nin uygulama tarafında bulunan işveren vekilleri, iş güvenliği uzmanları ve işyeri hekimlerine yol göstermektir.

3.2. Veri toplama ve yöntem

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılan betimsel bir araştırmadır (G. Arastaman, 2018, s. 2). Veri toplama yöntemi olarak doküman analizinin adımları takip edilmiştir. Çalışmanın temelini oluşturan veri, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İSGGM'nün Nisan 2021 tarihinde yayınlamış olduğu "Kamu Üniversitelerinde İSG Uygulama Rehberi"dir (17 sayfa). Söz konusu rehber İSGGM internet sitesinde "yayımlar" sayfasından 08.09.2021 tarihinde ulaşılmıştır. Rehberde geçen İSG mevzuatının güncel haline Mevzuat Bilgi Sistemi (www.mevzuat.gov.tr) kullanılarak ulaşılmıştır.

Rehberde yer alan her cümle numaralanmış ve belirlenen tema altında içerik analizi yöntemi ile kodlanmıştır. İçerik analizi, metinlerden (veya diğer anlamlı maddelerden) kullanım bağlarına ilişkin tekrarlanabilir ve geçerli çıkarımlar yapmak için bir araştırma tekniğidir (K. Krippendorff, 2018, ss. 3-5). Bir başka tanıma göre içerik analizi, doküman türündeki kanıtsal belgelere bilimsel yöntemlerin uygulanmasıdır (A. Hepkul, 2020, s. 2). İçerik analizleri, araştırma bilgilerini yaymada önemli rol oynayan ve daha ileri araştırmalar, politikalar, uygulamalar ile kamu algısını şekillendiren araştırma sentezleridir (Çalık & Sözbilir, 2014, ss. 2-3).

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. İSGGM tarafından 6331 sayılı İSG Kanunu'nun farklı sektörlerdeki uygulamalarında yaşanan sorunlara kılavuzluk etmek amacıyla rehberler yayınlanmış, yayınlanmaya da devam etmektedir. Bu çalışma yayınlanmış olan rehberlerden "Kamu Üniversitelerinde İSG Uygulama Rehberi" ile sınırlandırılmıştır. Özel üniversiteler araştırma kapsamına dahil edilmemiştir. Kodlama yapılırken rehberin 5-12. sayfaları arasındaki başlıklar dikkate alınmış, rehberde yer alan önsöz, beş adımda üniversiteler ne yapmalı ve notlar başlıkları kodlama dışında tutulmuştur.

Kodlamalar rehberdeki cümleler esas alınarak yapılmıştır. Araştırma için belirlenmiş olan kategori "İSG mevzuatına göre inceleme" olarak isimlendirilmiştir. Verilerden çıkan kavramlara göre kodlama yapılmıştır (Z. Karataş, 2015, s. 2). Kodlamaların güvenilirliğini arttırmak amacıyla ayrıntılı literatür taraması yapılmış (Toprakçı & Bulut, 2021, s. 16); (Baytekin & Kaynar, 2021, s. 89); (Tonbul & Çiğdem, 2020, s. 36) ana eksen rehberin mevzuatla kıyaslanması olduğu için verilerin kodlanmasında ana ve alt kodlar kullanılmıştır: 1. ana kod (Rehberin İSG mevzuatı ile ilgili tutarlılığı) 1 alt koddan (Yasal mevzuata uygun) ve 2. ana kod (Rehberin İSG mevzuatı ile ilgili tutarsızlığı) 5 alt koddan (yasal mevzuata uygun, yasal mevzuata göre farklı ifade, Yasal mevzuata göre eksik ifade, yasal mevzuata göre fazla içerik olan ifade, yasal mevzuata göre güncel olmayan ifade) oluşmaktadır.

Tema, ana kodlar, alt kodlar ve alt kodlamalar yapılırken kullanılan ifadelerin ne anlama geldiği Tablo 4'te yer almaktadır:

Tablo 4

Kamu Üniversitelerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulama Rehberinin Yasal Mevzuat Temelinde İncelenmesine İlişkin Kodlama Sistemi

Tema	Ana Kodlar	Alt Kodlar	Alt Kod İçin Açıklama
Kamu Üniversitelerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulama Rehberinin İSG mevzuatına göre incelenmesi	1-Rehberin İSG mevzuatı ile tutarlılığı	1.1 Yasal mevzuata uygun	Rehberde yer alan ifadenin mevzuat maddesi vererek işaret etmesi veya ifadenin mevzuatla örtüşmesidir.
		2.1 Yasal mevzuata göre farklı ifade	Rehberde yer alan ifadenin ilgili yasal mevzuatla çelişmesidir.
		2.2 Yasal mevzuata göre eksik ifade	Rehberde atf yapılan yasal mevzuata eksik değinilmesidir.
		2.3 Yasal mevzuata göre fazla içerik bulunan ifade	Rehberde yer alan ifadelerin mevzuatın yorumlanarak ek olarak yazılan ifadeler, verilen örneklerdir.
		2.4 Yasal mevzuata göre güncel olmayan ifade	Rehberde yer alan ifadenin konusu olan mevzuatta değişiklik olması, iptal edilmiş olması vb. durumlardır.
	2-Rehberin İSG mevzuatı ile tutarsızlığı	2.5 Yasal boşluk içeren ifade	Rehberde yer alan ifadenin yasal mevzuat içerisinde hiç yer almamasıdır.

3.3. Araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliği

İçerik analizi tekniğinin güvenilirliği özellikle kodlama işlemine bağlıdır. Kategorilerin belirlenmesi ve açık seçik olarak tanımlanması en önemli aşamadır. Bu yapıldığı sürece analizin güvenilirliği ve nesneliği artmış olacaktır. Güvenilirliğin test edilebilmesi için bazı tekniklerin kullanılması gerekir. İlk olarak, belgeler değişik araştırmacılara verilir ve her birinden elde edilen sonuçlar arasındaki korelasyon hesaplanır. Bu, araştırmacılar arasındaki güvenilirliktir. İkinci olarak, aynı araştırmacılara aynı belgeler iki farklı zamanda verilir ve aralarındaki korelasyon hesaplanır (Yüksel, 2015, s. 2).

Çalışmada öncelikle araştırmacılar tarafından yapılan toplantılarda kodlamaların cümle-cümle yapılmasına karar verilmiştir. Rehber defalarca okunduktan sonra kullanılacak ana kod ve alt kod listesine son hali verilmiştir. Çalışmada araştırmacıların ne kadar tutarlı kodlama yaptığını belirlemek üzere kodlama güvenilirliğine bakılmıştır. Bunun için iki ayrı araştırmacı tarafından birbirinden bağımsız olarak kod listesi kullanılarak kodlamalar yapılmış ardından bir araya gelinerek benzer olarak kodlanan ve uzlaşamayan maddeler görüşülmüştür. Kodlama güvenilirliği, uyum yüzdesi (percent of agreement) indeksi kullanılarak hesaplanmıştır. Uyum yüzdesi, aynı kodlamanın yapıldığı durumların, mevcut tüm durumlara (üzerinde uzlaşmaya varılan ve varılamayan kodlama durumları) oranı hesaplanarak bulunan bir indekstir. Bu şekilde uyum yüzdesi kullanılarak kodlama güvenilirliği yüzdesi 83,5 bulunmuştur. Kullanılan uyum yüzdesinin 70'ten daha yüksek olması beklenir (Tavşancıl & Aslan, 2001, ss. 3-5). Sonuç olarak, kodlama güvenilirliğinin kabul edilebilir düzeyde olduğu söylenebilir. Yapılan çalışmanın geçerlilik koşulunu yerine getirmek için araştırmanın her aşaması, amacından yola çıkılarak elde edilen sonuçlar detaylı olarak açıklanmıştır (Yüksel, 2015, s. 3). Yapılan toplantılar sonucunda elde edilen tüm veriler ve üzerinde çalışılan kodlama kayıtları saklanmıştır.

4. Bulgular

Rehber incelenerek ana kodlar, alt kodlamalar oluşturulmuş ve dağılımlarını içeren Tablo-5 hazırlanmıştır. Rehberin cümle-cümle kodlanması tercih edilmiş olup rehberde toplam 66 cümle tespit edilmiştir. Kodlama yapılırken birden fazla alt kodla ilişkili ifadeler tespit edilmişse bu cümle birden fazla kodlama (Güngör, 2020, s. 2) yapılmıştır. Örneğin rehberde geçen “Yönetimin İSG konusunda ortaya koyduğu bu taahhüt sayesinde çalışanlarca İSG daha kolay benimsenecek, üniversitelerin tüm uygulamalarında İSG bir keyfiyet olmaktan uzak ana unsurlardan biri olarak ele alınacaktır” ifadesi hem “yasal mevzuata göre fazla içerik bulunan ifade” hem de “yasal boşluk içeren ifade” olarak kodlanmıştır.

Toplam yapılan kodlama sayısı 85’dir.

Tablo 5

Kamu Üniversitelerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulama Rehberinin Yasal Mevzuat Temelinde İncelenmesine İlişkin Kodlama Sistemi

<i>Tema</i>	<i>Ana kodlar</i>	<i>Alt Kodlar</i>	<i>Frekans (f)</i>
Kamu Üniversitelerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulama Rehberinin İSG mevzuatına göre incelenmesi	1-Rehberin İSG mevzuatı ile tutarlılığı	1.1 Yasal mevzuata uygun	14
		2.1 Yasal mevzuata göre farklı ifade	11
		2.2 Yasal mevzuata göre eksik ifade	2
	2-Rehberin İSG mevzuatı ile tutarsızlığı	2.3 Yasal mevzuata göre fazla içerik bulunan ifade	40
		2.4 Yasal mevzuata göre güncel olmayan ifade	0
		2.5 Yasal boşluk içeren ifade	18
	Toplam	85	

Ana Kod 1: Rehberin İSG Mevzuatı ile Tutarlılığı

Alt Kod 1.1: Yasal Mevzuata Uygun

Rehberde yer alan ifadeler İSG mevzuatı ile karşılaştırıldığında 14 ifadenin işaret ettiği veya direkt olarak atıfta bulunduğu yasal ifade ile tutarlı olduğu ve örtüştüğü görülmüştür. Rehberde yer alan bu duruma göre yapılan kodlamalara aşağıdaki ifadeler örnek olarak verilebilir:

“Üniversiteler; 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu’nda bulunan “Bilimsel özerkliğe ve kamu tüzel kişiliğine sahip yüksek düzeyde eğitim- öğretim, bilimsel araştırma, yayın ve danışmanlık yapan; fakülte, enstitü, yüksekokul ve benzeri kuruluş ve birimlerden oluşan bir yükseköğretim kurumudur.” hükmü uyarınca kurulmuştur”,

“2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu’nda “Rektör, üniversite veya yüksek teknoloji enstitüsü tüzel kişiliğini temsil eder.”

İSG Kanunu 22. maddesi gereğince 50’den fazla çalışanı olan ve altı aydan fazla sürekli işlerin yapıldığı işyerlerinde İSG Kurulunun (İSG Kurulu) kurulması gerekmekte olup bu kurulların oluşumları, görev, yetki ve sorumlulukları, kurul üyelerinin eğitimleri ve benzeri hususlar “İSG Kurulları Hakkında Yönetmelik’te yer almaktadır”.

Ana Kod 2: Rehberin İSG Mevzuatı ile Tutarsızlığı

Alt Kod 2.1: Yasal Mevzuata Göre Farklı İfade

Rehberin İSG mevzuatı ile tutarsızlığı; yasal mevzuata göre farklı ifade, yasal mevzuata göre eksik ifade, yasal mevzuata göre fazla içerik bulunan ifade, yasal mevzuata göre güncel olmayan ifade, yasal boşluk içeren ifade olmak üzere 5 ayrı alt koddan oluşmaktadır. Bu kodlar altında toplamda 71 ifade kodlanmıştır.

Yasal mevzuata göre farklı ifade (f=11), rehberde yer alan ifadenin yasal mevzuatta yer alan ifade ile farklılık göstermesi durumunda kullanılmıştır. Örneğin rehberde;

“İSG kurullarında alınan kararların irdelenmesi ve uygulamada aksaklık yaşanmaması için yılda 2 defadan az olmamak üzere de rektör ya da rektör yardımcısı başkanlığında İSG Koordinasyon Kurulunun toplanması koordinasyonun sağlanması açısından oldukça önemlidir” ifadesi yer almaktadır.

İSG Kurulları Hakkında Yönetmeliğe göre koordinasyonun sağlanması işverenin görevi olup birden çok işyerinin her birinde kurulacak kurulların en az 3 ayda bir, işyerine ait raporların ilgili teknik eleman ve uzmanlarca incelenmesininin sağlanması hükmü yer almaktadır (Madde 5).

Rehberde “Ayrıca ihtiyaca göre kurulan kurullarda akademik birimler özelinde yapılanmaya gidilebilir” ifadesi de bu bölümde kodlanmıştır. İSG Kurulları Hakkında Yönetmeliğe göre kurulun oluşumunda esas alınan temel kriter sürekli işlerin yapıldığı işyerlerinde elli ve daha fazla çalışanın bulunmasıdır. Yönetmelikte kurulun oluşumunda tehlike sınıfı veya birimlerin faaliyetleri dikkate alınmamaktadır. Tehlike sınıfı yalnızca toplantı periyotlarının belirlenmesinde temel oluşturur. Üniversitelerin farklı SGK sicil numarasına sahip birimleri ayrı bir “işyeri” kimliğine sahip iseler ilgili yönetmeliğe göre “elli ve daha fazla çalışanın bulunduğu her bir işyerinde ayrı ayrı kurul kurulması (Madde 5) gerekli iken yerleşke, akademik birimler, tehlike sınıfları özelinde daha farklı bir yapı ortaya çıkarmaktadır.

Rehberde geçen, “Bir başka deyişle üniversite bünyesinde birden fazla sicil numarası olsa dahi yapılacak İSG profesyoneli görevlendirmelerinde de İSG kurulu oluşturulurken değerlendirmeye alınan yerleşke bazlı ya da faaliyet bazlı yaklaşım göz önünde bulundurulabilir” ifadesi bu alt kodla kodlanmıştır. Yerleşke bazlı ya da faaliyet bazlı yaklaşım İSG profesyonellerinin görevlendirilmesinde uygulanırken bir önceki maddede yer verildiği gibi birimlerin SGK sicil numaraları ile İSG-Katip sistemi üzerinden tüm bileşenleri içerisine alacak biçimde yerleşkelerde veya tehlike sınıflarına göre birimlerde görevlendirmeler yapılmalıdır.

Yasal mevzuata göre farklı kodlanan 11 maddeye bakıldığı zaman 4 madde dışında İSG kurulları ile ilişkili olduğu görülmüştür. Birbirinden farklı tehlike sınıfları ve bütün yerleşkenin aynı alanda bulunmaması, çok sayıda SGK sicil numarasına sahip olma, çalışanların statülerinden kaynaklanan farklılıklar üniversitelerde kurul yapılanmalarını da birbirinden farklı olmasına yol açmaktadır. Rehberle yasal mevzuat arasındaki farklılıklar özellikle de yapılacak denetimlerde sorun teşkil edebilir. Bu açıdan İSG Kurulları Hakkında Yönetmeliğin özellikle kamunun ihtiyaçları çerçevesinde gözden geçirilmesi faydalı olacaktır.

Alt Kod 2.2: Yasal Mevzuata Göre Eksik İfade

Yasal mevzuata göre eksik ifade (f=2) rehberde geçen ifadenin yasal mevzuat ile karşılaştırıldığında eksik ifade edilen cümlelerden oluşmaktadır.

Örneğin rehberde “Üniversitelerde İSG ile ilgili teknik çalışmaları planlamak, uygulamaları hayata geçirmek ve gerekli takipleri yapmak üzere bir birim kurulmalıdır” ifadesi bu kodda yer almaktadır. İşverenin bazı koşullara bağlı olarak işyeri sağlık ve güvenlik birimi kurma yükümlülüğü 6331 sayılı İSG Kanunu, İş Güvenliği Uzmanlarının Görev, Yetki, Sorumluluk ve Eğitimleri Hakkında Yönetmelik, İşyeri Hekimi ve Diğer Sağlık Personelinin Görev, Yetki, Sorumluluk ve Eğitimleri Hakkında Yönetmelik kapsamında açıklanmıştır. Ancak rehberde geçen birimin, yasal mevzuata doğrudan atıf verilmediği için işyeri sağlık ve güvenlik biriminden ziyade üniversitelere bırakılmış bir yapı tercihiyle kurulması önerilen bir birimdir. Üniversiteler bu durumda hali hazırda kurmuş oldukları koordinatörlük, müdürlük, İSG birimi, İSG komisyonu, İSG eğitim, uygulama ve araştırma merkezi gibi yapılarla bu hizmetleri çalışanlarına sunacaktır.

Rehberde yer alan “Yapılan çalışmalar ve uygulama örneği değerlendirmeleri sonucunda üniversiteler özelinde; rektör veya rektör yardımcısı İSG işveren vekili olarak belirlenebilir” cümlesi de eksik ifade alt kodu ile kodlanmıştır. İşveren ve işveren vekili kavramları hukukta çok tartışılan kavramların başında gelmektedir. 6331 Sayılı Kanun’un 3. Maddesinde: “işveren-çalışan istihdam eden gerçek veya tüzel kişi yahut tüzel kişiliği olmayan kurum ve kuruluşları,” şeklinde tanımlanmıştır. Aynı maddenin ikinci fıkrasında da “işveren vekili-işveren adına hareket eden, işin ve işyerinin yönetiminde görev alan işveren vekilleri, bu kanun bakımından işveren sayılır.” denilerek işin ve işyerinin yönetiminde görev alan işveren vekillerinin işveren sayılacağı hüküm altına alınmıştır. Bu durumda rehberde yer almasa da birimin yönetiminde görev alan, işveren adına hareket eden, emir ve talimat veren görev ve yetki sınırlarına göre yöneticiler; dekanlar, müdürler, genel sekreter, daire başkanları vb. işveren vekili olarak görev yapmaktadır. Rehberde bu cümlenin eklenmesi de tarafların ve sorumluluklarının farkına varmalarını sağlayacaktır.

Alt Kod 2.3: Yasal Mevzuata Göre Fazla İçerik Bulunan İfade

Yasal mevzuata göre fazla içerik bulunan ifade ile mevzuata ek olarak yazılan bilgiler, açıklamalar, verilen örnekler kodlanmıştır. Bu bölüm en fazla kodlamaya sahip (f=40) bölüm olup bir rehberin işlevinin açıklama yapmak, mevcut durumu somutlaştırarak ve örneklerle zenginleştirmek olduğu düşünülürse ek açıklamaların gerekli olduğu söylenebilir. Fazla içerik bulunan ifadelere şu kodlamalar örnek olarak verilebilir:

“Üniversitelerde farklı teşkilat yapılanmalarının olması sebebiyle 6331 sayılı İSG Kanunu uyarınca yapılacak uygulamalarda zorluklar yaşanmakta ve üniversiteler arasında farklılıklar ortaya çıkmaktadır”.

“Mevzu bahis ifade gereğince üniversitelerin sahip olduğu tüzel kişilik işveren, bu işverenin işveren vekili ise rektördür”.

“İSG tedbirlerinin işyerlerinde etkin şekilde uygulanması ve tüm çalışanlarca İSG kültürünün benimsenmesi için işverenlerin İSG’ne verdikleri önemi ve desteği açıkça dile getirmeleri son derece önemlidir”.

“Üniversite bünyesinde tek bir kurul kurulması durumunda rektörün ya da yetkili rektör yardımcısının işveren vekili olarak kurula başkanlık etmesi uygun olacaktır”.

“İSG hizmetlerinin sunumunda temel anlayışın tüm çalışanların kapsanması olduğu unutulmadan, etkinliği ve verimliliği artıracak şekilde, yasal hükümler dahilinde kalınarak görevlendirmelerin yapılması yerinde olacaktır”.

“Kampüs dışında farklı bir yerleşkede ise üniversitenin diğer bir ana hizmet birimi olan ve 57 kişinin çalıştığı ayrı bir işyeri sicil numarasına sahip yüksekokul olduğunu düşünelim”.

Alt Kod 2.4: Yasal Mevzuata Göre Güncel Olmayan İfade

Yasal mevzuata göre güncel olmayan ifade ile kodlanan herhangi bir ifade kodlanmamıştır.

Alt Kod 2.5: Yasal Boşluk İçeren İfade

Yasal boşluk içeren ifade (f=18); rehberde geçen ifadenin yasal mevzuat içerisinde hiç yer almaması durumunda kodlanmıştır. Örneğin;

“Bu hususu sağlamak üzere, işyerinde İSG’ne verilen önemi anlatan bir İSG politikası oluşturulmalı ve yönetimce bu politikanın uygulanacağı taahhüt edilmelidir”.

“Bu politika ve bu hususta işverence verilecek taahhüt; üniversitelerde yapılacak tüm çalışmalarda uygulanmak üzere belirlenmeli ve tüm çalışanlara duyurulmalıdır”.

“Yönetimin İSG taahhüdü belirli aralıklarla gözden geçirilmeli, uygulanabilirliği kontrol edilmeli ve değişen ihtiyaçlara göre güncellenmelidir”.

Yukarıda yer alan ifadeler rehberde “Yönetimin İSG Taahhüdü” başlığı altında yer alan ifadeler olup ISO 45001 İSG Yönetim Sistemi Standardı kapsamında geçen şartlardır. Politika bir işyerinde üst

yönetimin İSG konusundaki niyetini ortaya koyduğu metinlerdir. İşyerlerini daha güvenli ve sağlıklı bir yere dönüştürmek çalışanların proaktif yaklaşım benimsemesini sağlamak üzere, yönetim sisteminin kurulabilmesi için herkesle paylaşılan bir İSG politikasına ihtiyaç vardır.

Aşağıda yer alan örnek ifadeler ise rehberde “İSG Kurulu” başlığı altında bulunup yasal boşluk içeren ifadeler kodu ile kodlanmıştır. İSG kurulları hakkında yönetmelikte yer alan hangi şartlarda ve kimlerden oluşan bir kurul kuracağına ilişkin maddeler rehberde geçen ifadeleri karşılamamaktadır.

“Ayrıca ihtiyaca göre kurulan kurullarda akademik birimler özelinde yapılanmaya gidilebilir”.

“Böyle bir yapılanmada tehlike sınıflarına göre gruplama yapılması da uygun olacaktır”.

“Bir başka deyişle üniversite bünyesinde birden fazla sicil numarası olsa dahi yapılacak İSG profesyoneli görevlendirmelerinde de İSG kurulu oluşturulurken değerlendirmeye alınan yerleşke bazlı ya da faaliyet bazlı yaklaşım göz önünde bulundurulabilir”.

5. Sonuç

Rehberde üniversitelerin büyüklük, öğrenci sayısı, farklı yerleşkelere sahip olması gibi faktörleri gözetererek kurulacak yapının etkin ve verimli çalışmayı sağlayabilecek şekilde belirlenmesine vurgu yapılmıştır. Rehber üniversitede kurulacak İSG yapısını ağırlıklı olarak “yerleşke” kavramı üzerinden şekillendirmiştir. Tüm birimleri aynı yerleşke içerisinde bulunan üniversiteler birimlerini tehlike sınıfına göre olduğu gibi farklı birimleri farklı ilçelerde yer alan pek çok üniversite vardır.

Rehberde yer alan yerleşke tabanlı yapılanma üniversiteler için “işyeri” kavramını biraz daha açık hale getirmiştir. Ancak 6331 sayılı İSG Kanunu’nun yürürlüğe girmesi ile özellikle kamuda en fazla tartışma konusu işverenin kim olduğu sorusu olmuştur. Üniversitelerin İSG iç yönergelerine de bu durum yansımış; bazı üniversiteler işvereni devlet, bazıları rektör, bazıları ise birim yöneticileri olarak tanımlamıştır. 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu’nda “Rektör, üniversite veya yüksek teknoloji enstitüsü tüzel kişiliğini temsil eder.” hükmü bulunmaktadır. Rehber de bu ifadeye vurgu yaparak “üniversitelerin sahip olduğu tüzel kişilik işveren, bu işverenin vekili ise rektördür” denilmektedir. Ayrıca rektör müteselsilen sorumluluğu saklı kalmak kaydı ile İSG konusunda üniversitelerde iş ve işlemleri düzenlemek ve 6331 sayılı Kanun’da belirtilen fiilleri yerine getirtmek üzere bir İSG işveren vekili belirleyebilir. Yapılan çalışmalar ve uygulama örneği değerlendirmeleri sonucunda üniversiteler özelinde; rektör veya rektör yardımcısı İSG işveren vekili olarak belirlenebilir. Birimin yönetiminde görev alan, yöneticiler; dekan, müdür, genel sekreter, daire başkanları, fakülte, enstitü, yüksekokul ve meslek yüksekokul sekreterleri, başhekim vb. işveren vekili olarak görev yapmaktadır. Bu durumun rehberde eklenmesi tarafları ve sorumluluklarını açıklayıcı olacaktır.

Rehberde işverenin hangi şartlarda ve kimlerden oluşan bir kurul kuracağına ilişkin maddeler 6331 sayılı İSG Kanunu ve “İSG Kurulları Hakkında Yönetmelik maddeleri esas alınarak sıralanmaktadır. Farklı yerleşkelerde faaliyet gösteren birimlerin tehlike sınıfları da gözetilerek yerleşke bazlı kurulların oluşturulabileceği örneklerle açıklanmıştır.

Kamu Üniversitelerinde İSG Uygulama Rehberinde; “Çalışmaların verimli ve etkin bir şekilde ilerlemesi gerektiği de göz önünde bulundurularak yerleşke bazlı ya da faaliyet bazlı olarak kurul yapılmasına gidilebilmektedir” ifadesinden sonra yerleşke bazlı İSG kurulu oluşturmaya yönelik örnek verilmektedir. Kamu İSG rehberi ve mevzuat göz önüne alındığında İSG kurulları oluşturulurken, işyeri ve tehlike sınıfından bağımsız olarak yerleşke bazlı oluşturulması uygulamada yeni farklılıklar ortaya çıkaracaktır.

Ancak sistemde kayıtlı bulunan SGK sicil numaralarına göre aslında farklı farklı işyeri olarak tanımlanmış olan birimlerin 50 ve üzerinde çalışanı olması durumunda kendi içinde kurul oluşturması da gerekmektedir. İSG Kurulları Hakkında Yönetmeliğin 5. Maddesinde “İşverene bağlı, fabrika, müessese, işletme veya işletmeler grubu gibi birden çok işyeri bulunduğu hallerde elli ve daha fazla çalışanın bulunduğu her bir işyerinde ayrı ayrı kurul kurulur” hükmü yer almaktadır. Üniversite çatısı altında bulunan işyerlerinin iyi analiz edilmesi ve kurulların oluşturulması önemlidir. Birden fazla

kurulun ayrı ayrı toplanıyor olması kurullar arasında koordinasyon ve bilgi alışverişi ihtiyacını ortaya çıkarır ki çoğu üniversitede “üst kurul” olarak adlandırılan yapı rehberde İSG koordinasyon kurulu olarak karşımıza çıkmaktadır. İSG koordinasyon kurulunda ve İSG kurulunda mevzuat gereği bulunması gereken ve rehberdeki tavsiyelerden yola çıkılarak oluşturulan kurullar Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6

Üniversitelerde İSG Koordinasyon Kurulu ve İSG Kurulu Üyeleri

Üniversitelerde İSG Koordinasyon Kurulu Üyeleri	Yönetmeliğe Göre İSG Kurul Üyeleri
Rektör, Rektör Yrd. İş güvenliği uzmanı İşyeri hekimi İdari ve Mali İşler Daire Başkanı ve/veya Personel Daire Başkanı Bulunması halinde sivil savunma uzmanı İSG Kurulu başkanları Birim Temsilcileri (Kurulu olmayan fakülte, MYO vb.) Çalışan temsilcisi Yapı İşleri ve Teknik Daire Başkanı	İşveren veya işveren vekili (Birim Yöneticisi) İş güvenliği uzmanı İşyeri hekimi İnsan kaynakları, personel, sosyal işler veya idari ve mali işleri yürütmekle görevli bir kişi Bulunması halinde sivil savunma uzmanı Çalışan temsilcisi Bulunması halinde formen, ustabaşı veya usta

Her kampüsü ve her İSG kurulunu temsil edecek bir üyenin koordinasyon kurulunda bulunması gerekmektedir. Bu durum tüm kampüs ve birimlerin üst kurulda temsil edilmesini sağlayarak düzeltici ve önleyici faaliyetlerin yürütümünü kolaylaştıracaktır. Üniversite İSG koordinasyon kurulunun rehberde göre işveren/işveren vekili başkanlığında yılda en az 2 kez toplanması tavsiye edilmiştir.

6331 sayılı İSG Kanunu’nun 38. Maddesi (a) bendinde kamu kurumları ile 50’den az çalışanı olan ve az tehlikeli sınıfta yer alan işyerleri için kanunun 6. ve 7. Maddelerinin yürürlüğe gireceği tarihi 31/12/2023 olarak yer almaktadır. Bu tarihe kadar işverenin, bu işyerlerinde iş güvenliği hizmetleri sunumu için İSG profesyonelleri ile sözleşme yapması gerekmekte ancak işveren, kanundaki bu maddeler dışında kalan tüm yükümlülüklerini de yerine getirmek zorundadır. Kamuda 4857 sayılı İş Kanunu’nun mülga 81 inci maddesi kapsamında çalışanlar hariç tutulmuştur (6331 İSG Kanunu, 2012).

Hazırlanmış olan rehberde de 696 sayılı Kanun Hükmünde Kararname’nin 113. Maddesi gereğince kamu kurum ve kuruluşlarında hizmet alımı yoluyla çalışan sürekli işçiler kadrolu işçi pozisyonlarına atandıklarını, aynı kararnamenin 83. Maddesinde ise kadro ya da sürekli işçi pozisyonuna geçirilen işçilerin kadroya geçmeden önceki işkolları korunarak yeni pozisyonlarına atanmaları gerektiği ifade edilmektedir. Bu işçiler için kamuda 50 ve üzeri çalışanı bulunan az tehlikeli sınıfta yer alan, 50’den az çalışanı bulunan tehlikeli ve çok tehlikeli işyerlerinde iş güvenliği uzmanı ve işyeri hekimi görevlendirme ile sözleşme yapma zorunluluğu vardır.

Rehberde verilen örnekte aynı kampüs içerisinde bulunan hizmet binaları çalışma alanları tanımlanmak şartıyla, ortak bir onaylı defter üzerinden faaliyetlerini sürdürebilecekleri yer almaktadır. Sürekli işçi pozisyonunda çalışanların yer aldığı SGK sicil numarasına sahip her işyeri için İSG-Kâtip üzerinden veya görevlendirme belgesi ile iş güvenliği uzmanı ve işyeri hekimi görevlendirilmelidir.

Sağlık gözetimi, risk değerlendirmesi gibi konularda Kamu İSG Rehberine atıfta bulunulmuştur. 6331 sayılı yasada “Bu Kanun kapsamında alınması gereken sağlık raporları işyeri hekiminden alınır. 50’den az çalışanı bulunan ve az tehlikeli işyerleri için ise kamu hizmet sunucuları veya aile

hekimlerinden de alınabilir.” hükmü yer almaktadır. Kamu İSG Rehberinde çalışanların sağlık gözetiminin işyeri hekimi tarafından yapılması gerektiği vurgulanmış fakat kamu kurum ve kuruluşlarında işyeri hekimi çalıştırma zorunluluğu başlamamıştır. 50’den fazla çalışanı olan üniversiteler çalışanlarının işe giriş ve periyodik muayenelerinin yapılmasında sorunlarla karşılaşmaktadır. Kamu hizmet sunucularından alınan raporlarda İşyeri Hekimi ve Diğer Sağlık Personelinin Görev, Yetki, Sorumluluk ve Eğitimleri Hakkında Yönetmeliğinin EK-2’inde yer alan işe giriş/periyodik muayene formu örneğine uygun olacak şekilde bir düzenleme bulunmamaktadır. 4857 sayılı İş Kanunu kapsamında çalışanlar için işyeri hekimi görevlendirilebilmektedir. İşyeri hekiminin çalışanların sağlık gözetimine ilişkin talep edeceği tetkiklerin kamu hizmet sunucularında yapılması için sistemli bir yapılanma bulunmamaktadır.

Rehberde risklerin etkin şekilde yönetilmesi adına tüm İSG tedbirlerinin hayata geçirilmesi, İSG kültürünün üniversitedeki tüm personel tarafından benimsenmesi için yönetimin İSG uygulamalarına verdiği desteği somut örneklerle uygulamalarının son derece önemli ve belirleyici olduğu belirtilmiştir. Yönetim tarafından bir İSG politikasının belirlenmesine vurgu yapılmakta ve belirlenen politikaların tüm çalışanlara duyurulması gerektiği ifade edilmektedir. İşyerinde benimsenen İSG politikaları ve bu politikalara bağlı görülen uygulamalar ve sonuçları, çalışanların işyeri örgütüne bağlılığını etkilemektedir (R. Kayabaşı, 2019, ss. 2-3). Üniversite yönetiminin İSG politikalarını yayınlaması ve güncellemesi İSG yönetim sisteminin oluşmasını sağlayacaktır. Planlamalardan uygulamalara her aşamada değerlendirmelerin yapılması ve yeni verilere göre düzeltici ve önleyici faaliyetlerin yürütülmesini sağlayacaktır.

İSG yönetim biriminin üniversite genelinde yapılacak tüm İSG çalışmalarına hem planlama hem de uygulama açısından doğrudan müdahil olması gerektiği, üniversitenin diğer birimlerini ilgilendiren çalışmalarda İSG işveren vekili eli ile gerekli talimatlandırmanın yapılması etkinliğini artıracığı ifade edilmektedir. İSG yönetim biriminin kimlerden oluşacağı rehberde ifade edilmemektedir. İSG yönetim biriminde yer alan kişilerin görev yetki ve sorumlulukları düzenleyen mevzuat alt yapısı bulunmamaktadır. İSG yönetim biriminin, işveren vekiline bildirimleri nasıl yapacağı ifade edilmemiştir. İSG’ne ilişkin yapılacak tespit ve öneriler onaylı defter suretiyle iş güvenliği uzmanı ve işyeri hekimi tarafından yapılmaktadır. Kamu kurumlarında iş güvenliği uzmanı ve işyeri hekimi görevlendirme zorunluluğunun henüz başlamamış olması defterin mühürlenmesi ve onaylanmasının önüne geçmektedir. Oysa onaylı deftere yazılan tespit ve öneriler işverene tebliğ edilmiş sayılmaktadır. İSG yönetim biriminde yer alan kişilerin, işverene veya vekiline tespit ve önerilerini tebliğ edebileceği bir mekanizma rehberde belirtilmemiştir.

6. Tartışma ve öneriler

Kamu Üniversitelerinde İSG Uygulama Rehberi kamu üniversitelerinde çalışanlar, işveren ve işveren vekillerine, mevzuat hükümlerini pratik olarak uygulamalarına yönelik çıkarılmıştır. Üniversitelerde görülen farklı teşkilat yapısı, kampüs ve yerleşkelerde görülen farklılıklar giderilmeye ve uygulama birliğine varılmak istenilmiştir. Bu kapsamda görülen farklı uygulamalar yanlış olmamakla birlikte mevcut şartlara bağlı geliştirilen çözümler olarak görülebilir. Uygulama birlikteliğinin olması denetleme açısından ve hukuki açıdan uygulamaların değerlendirilebilir olmasını sağlayacaktır.

Üniversite bünyesinde tek bir kurul kurulması durumunda rektörün ya da yetkili rektör yardımcısının işveren vekili olarak kurula başkanlık etmesinin uygun olacağı ifade edilmiştir. Birden fazla kurul oluşturulması durumunda; bu kurulların kurul başkanı/işveren vekili ve üyelerinin kimlerden oluşacağı ifade edilmemiştir.

Sağlık gözetimine yönelik uygulama birliğini sağlayacak mevzuat düzenlemeleri yapılmalıdır.

İSG Profesyonellerinin kamu kurum ve kuruluşlarında memurlar için görevlendirilmesi henüz yürürlüğe girmemiştir. Bu görevleri yürütecek kişilerin belirlenmesi ve görevlendirilmesinde yasal boşluk içerdiği için zorluklar yaşanmaktadır.

Kayabaşı, R., Özdemir, H. & Cündübeyoğlu, İ., (2021). *Kamu üniversitelerinde iş sağlığı ve güvenliği uygulama rehberi içerik analizi*.

Çalışmanın sonuçları bağlamında araştırmacılar, rehberle üniversiteler içindeki İSG yapılanmalarını ve uygulamalarını ortaya koyan çalışmalar yapabilirler. Ayrıca üniversitelerin İSG sistemi kurabilmeleri için bir model önerisinde bulunabilirler.

7. Araştırmanın etik yönü

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Bu araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğunu beyan ederiz.

8. Çıkar çatışması beyanı

Çalışmanın yazar/tüm yazarları bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederiz.

9. Katkı oranı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan ederiz.

KAYNAKÇA

- Arastaman, G., Fidan, İ. Ö., & Fidan, T. (2018). Nitel araştırmada geçerlik ve güvenilirlik: Kuramsal bir inceleme. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 37-75.
- Baytekin, O. F., & Kaynar, E. (2021). Rehberlik araştırma merkezi denetim rehberinin incelenmesi. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 89-103.
- Berk M., Önal B., & Güven R. (2011). *Meslek hastalıkları rehberi*. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 7-27.
- Bilir, N. (2016). *İş sağlığı ve güvenliği profili: Türkiye*. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. <https://www.csgb.gov.tr/medias/4578/kitap09.pdf>
- Cumhur, A., & Ahıskalı, H. (2018). İş sağlığı ve güvenliği uygulamaları: Hitit Üniversitesi örneği. *Mesleki Bilimler Dergisi (MBD)*, 7(2), 310-319.
- Çalık, M., & Sözbilir, M. (2014). Parameters of content analysis. *Education and Science*, 33-38.
- Çivi, G. (08-11 Mayıs, 2016). Üniversitelerde iş sağlığı ve güvenliği yönetiminin yapılandırılması ve sürdürülebilirliği. 8. *Uluslararası İş Sağlığı ve Güvenliği Bildiri Tam Metin Kitabı* içinde (ss. 512-519), Türkiye: İstanbul.
- Gül, A., Akman, Ü., & Özay, M. E. (2018). Hastanelerde hizmet veren taşeron yemek şirketlerinde iş sağlığı ve güvenliği. *OHS Academy*, 1(2), 83-97.
- Güngör, A. A. (2020). Özel öğrenci etüt eğitim merkezi rehberlik ve denetim rehberinin yasal belgeler ve alanyazın temelinde incelenmesi. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 11(3), 90-109.
- Hepkul, A. (2002). Bir sosyal bilim araştırma yöntemi olarak içerik analizi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 1-12.

- İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu. (20 Haziran 2012). Resmî Gazete (Sayı: 28339).
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6331.pdf>
- İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin Tehlike Sınıfları Tebliği. (26 Aralık 2012). Resmî Gazete. (Sayı: 28509).
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=16909&MevzuatTur=9&MevzuatTertip=5>
- Kamu Üniversitelerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulama Rehberi (2021).
https://www.csgeb.gov.tr/media/75778/kamu-uni-ismg_19-04-21.pdf
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Kayabaşı, R. (2019). İşyeri iş sağlığı ve güvenliği politikalarının çalışanların örgütsel bağlılığına etkisi. *Mesleki Bilimler Dergisi (MBD)*, 8 (2), 133-143.
- Keçeci, Ş. (2021). Ulusal tez merkezinde yer alan iş sağlığı güvenliği alanında yazılmış tezlerin bibliyometrik analizi. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 3(4), 51-68.
- Krippendorff, K. (2018). *Content analysis: An introduction to its methodology*. Los Angeles, SAGE, 3-5.
- Mutlu, N. G., & Altuntaş, S. (2016). Türkiye’de 1974-2016 yıllarında iş sağlığı ve güvenliği alanında yapılan lisansüstü tezlerin profili. *Karaelmas Fen ve Mühendislik Dergisi*, 7(2), 509-535.
- Özdemir, H., & Gündüz, E. (06-09 Mayıs, 2018). Türkiye’de iş sağlığı ve güvenliği alanında yapılan lisansüstü tez çalışmalarına yönelik bir içerik analizi. *9.Uluslararası İş Sağlığı ve Güvenliği Kongresi Bildiri Tam Metin Kitabı* içinde (ss. 454-470), Türkiye: İstanbul.
- SGK (2021). *İş kazası, meslek hastalığı ve iş göremezlik istatistikleri*. <http://www.sgk.gov.tr>
- Şahin, R., Özkan, S., & İlhan, M. N. (2019). Akademisyenlerde iş sağlığı ve iş sağlığını etkileyen faktörler. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(1), 11-18.
- Şensöğüt, C. (2018). İş güvenliği kültürü ve üniversiteler. *Soma Meslek Yüksekokulu Teknik Bilimler Dergisi*, 1(25), 9-15.
- Tonbul, Y., & Çiğdem, G. A. (2020). Bilsen denetim rehberinin yasal belgeler ve alan yazın temelinde. *E-International Journal of Educational Research*, 11(3), 36-62.
- Toprakçı, E., & Bulut, A. (2021). Ortaokul denetim rehberinin alan yazın ve yasal belgeler temelinde incelenmesi. *Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 16-35.
- Ulutaşdemir, N., Tuna, H., & Ertürk, İ. (2019). İş sağlığı ve güvenliği alanında Türkiye’de yapılan lisansüstü tez çalışmalarının incelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(1), 32-41.
- Yüksel, Y., (2015). İçerik çözümlemesi. https://www.academia.edu/24209083/%C4%B0%C3%87ER%C4%B0K_%C3%87ER%C4%B0K_%C3%87ER, 3(87), C3.

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Dergisi

KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	Araştırma Makalesi	Yıl	2021	ss.	46-55
Gönderi Tarihi	11.11.2021	Cilt	3	DOI	10.51177/kayusosder.1022348
Kabul Tarihi	16.12.2021	Sayı	2		
Online Yayın Tarihi	31.12.2021	Ay	Aralık		

Necip Tosun'un öykülerinde öteki*^Δ

The other in Necip Tosun's stories

 Sümeyye ÖZDEMİR¹

Öz

Anlatı, insanların başından geçenlerin roman, hikâye, tiyatro vb. türlerde yazılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Yazar, eserini oluştururken zaman, mekân ve olaylar zincirine kişileri fiziksel ve ruhsal özellikleriyle yansıtmaktadır. Olay veya durumları doğrudan kendisi anlatabileceği gibi başka bir karaktere de bu görevi verebilir. Edebiyatın kısa anlatım türü olarak nitelendirilen öykü, kimi zaman belirli bir anı, kimi zaman bir ömrü anlatmaktadır. Son dönem öykü yazarları arasında yer alan Necip Tosun, hissettiklerini yazılarıyla ön plana çıkarmıştır. Necip Tosun, öykülerinde genel olarak kimlik arayışını, benliğin varlığını, toplum içerisinde kendine ait bir düşünce ve duyguya sahip olamayan bireyin portresini, kendini toplumdaki soyutlayan, ötekileşen bireyi ve yaşadığı çağdan geçmişe kaçan/sığınan karakterlerin yaşantılarını kaleme almaktadır. Bireyin kendine ve dış dünyaya bakışı yabancılaşma ve ötekilik açısından incelenmiştir. Bu kapsamda yazarın Küller ve Uçurumlar, Ansızın Hayat, Otuzüçüncü Peron ve Emanet Hikâyeler adlı kitapları değerlendirilmiştir. Bu eserlerde yer alan elli üç hikâye incelenmiştir. Öykülerinde ağırlıklı olarak intihar, ölüm, yalnızlık, yolculuk ve kaçış temaları işlenmektedir. Bütün bunlar karakterlerin kendilerini değersiz hissetmelerine ve sosyal hayat içerisinde öteki durumuna düşmelerine neden olmaktadır. Yazar genel olarak öykülerinde ötekileşen/ötekileştirilen insanın yalnızlığının altını çizmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Öyküsü, Kimlik ve Benlik, Öteki, Yabancılaşma

Abstract

The narrative is about the novels, stories, theater, etc. of what happened to people. It is revealed by writing in types. While creating her work, the author reflects people to the chain of time, place and events with their physical and spiritual characteristics. The author can directly describe the events or situations, or assign this task to another character. The story, which is described as a short narrative type of literature, sometimes tells about a memory and sometimes a lifetime. The storyteller exists with the world she founded. Necip Tosun, one of the most recent story writers, brought forward what she felt with her writings. In his stories, Necip Tosun writes the search for identity in general, the presence of the self, the portrait of the individual who cannot have a thought and emotion in his own society, the person who abstracts himself from the society, the other, and the lives of the characters or situations who have escaped from the past. The individual's view of herself and the outside world has been examined in terms of alienation and otherness. In this context, the author's books named Küller ve Uçurumlar, Ansızın Hayat, Otuzüçüncü Peron ve Emanet Hikâyeler were evaluated. Fifty-three stories in these works have

^ΔYazar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

*Etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalardandır.

¹ Doktorant, Giresun Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, sumeyyee@outlook.com.tr

been analyzed. In her stories, the concepts of suicide, death, loneliness, journey and escape are mainly covered. This causes the individual to feel worthless and fall into another position in social life. In general, the author underlines the loneliness of the humanized / marginalized in her stories.

Keywords: Turkish Story, Identity and Personality, Other, Alienation

1. Giriş

“Öteki biziz, her an öteki olabiliriz”

İnsan, yaşadığı sürece yeni bir dünyanın hayallerini kurar. Birey içerisinde bulunduğu toplumda karar alırken kendi doğrularına göre hareket etmektedir¹. Zorluklarla dolu bu hayatta bazen toplumla bazen bizzat kendisiyle çatışmalar yaşar. İşte bu zorluklar ve çatışmalar sırasındaki tutumlarıyla benliğini yapılandırır. Benlik bireyin kendini tanımlamasıdır.

Tarihsel süreçler içinde toplumda yaşanan değişimler, ideal insan modelini de belirlemektedir. Edebiyat tarihine bakıldığında Tanzimat dönemiyle hedeflenen hayat tarzı, Servet-i Fünûn dönemiyle birlikte birçok değişim göstermiştir; bu dönemde basın sansürü, yazarların eserlerini etkilemiştir. Millî edebiyat dönemiyle birlikte farklı etnik kimliğe sahip insanlar edebî metinlerde kendisine yer bulmuştur. Bu açıdan bir gelenek içerisinde var olan kahramanlar da zamanla değişim göstermeye başlamıştır.

Geleneksel anlatılarda toplumsal fayda temelinde mücadele eden kahramanlar, aşk hikâyeleriyle birlikte bireysel bir maceranın peşine düşmüştür. Bu bakımdan modern anlatılar ara sıra toplumu aydınlatma işlevi görmekte, kimi zaman da bireyin iç dünyasında yaşadığı çatışmaları işlemektedir. Edebî anlayışın gelenekten modernizme ve postmodernizme geçişi, bireyin kendini sunumu ve algılanma biçimiyle de yakından ilişkilidir. Toplumun geleneksel beklentilerine uymayan insan tipleri aslında modern dünyanın bir getirisi olarak ortaya çıkmıştır. Bu insanların en başta kendini algılama biçimleri ve bu haliyle toplumda yer bulmaları diğer bir ifadeyle kendisi olduğu için değer görme, postmodern anlatının temel meselesi olmuştur. Cumhuriyet dönemiyle neredeyse birçok yazar, eserlerinde kahramanı değil anti-kahramanı anlatmaya başlamıştır. Bu bakımdan hayata tutunamayan bireyler, metinlerde sürekli varoluş krizleri geçirerek gerçek benliklerini bulmak üzerine mücadele etmişlerdir. Darbe dönemi romanlarında insanların kendilerini karşıtlıklar arasında bulması da benzer bir durumdur. Sağ ve sol eylemlerin yapıldığı süreçlerde her birey kendi doğrularını öne sürerken karşısındakini ötekileştirmiştir. Bu dönemin eserlerinde, tarihsel süreçlerin yanında, kişilerin kimlik arayışı da dikkati çeken bir konudur. Bu bakımdan yazarlar eserlerinde “yalnızca insanların politik kimlikleriyle ilgili mücadelelerini değil, aynı zamanda, kişisel kimliklerinin başka birçok boyutunu da sınırlayan, kültür ve gelenek normlarına uyma konusundaki bunaltılarını da dile getirir” (Günay-Erkol, 2021, s. 41).

Geçmişten günümüze değişen sosyal hayat, insanı farklı kategorilere ayırmıştır. Vahşi-medeni, cahil-eğitilmiş, göçebe-yerleşik, yerli-yabancı, geleneksel-modern vb. gibi birçok adlandırma, söz konusu yaşantı şeklinin değişimiyle ortaya çıkan yeni hayatın göstergeleridir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulma sürecinde inkılaplar farklı şekillerde gelişim göstermiştir. Eski-yeni, yoz-erdemli, geleneksel-modern, tüketen-üreten kavramlarında olduğu gibi yerli ve yabancı da insanların düşünceleri ekseninde oluşmuştur (Şenol-Cantek, 2020, s. 342). Bu bakımdan Millî mücadele yıllarında yabancılaşan insan, Anadolu'ya yönelmiştir; İstanbul'a göre Ankara yabancıya kendine aradığı yeni bir sığınak ve mekân olmuştur. Yabancılaştırılan her insan ben olma sürecindeki karmaşada kendini bulmak istemektedir. Nitekim herkes, kendi dünyasına yabancı olanın ötekisidir.

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre öteki, “mevcut kültürün içinde dışlanmış olan[dır]” (2011, s. 1862). Birey, toplumdan dışlanır, varlığının yok sayılması bireyi toplumdan uzaklaştırırken kendisine de yabancılaştırmaktadır. Bu durumda benliğine doğru yolculuğa çıkan insan, varlığını yaşamdan soyutlayarak bir bakıma kendini ötekileştirir. “Dolayısıyla ‘öteki’ de, bir savunma mekanizmasının sonucunda değil, bir kimlik arama süreci içinde yaratılmaktadır” (Millas, 2000, s. 278). Bu hâl, insanın kendini tanıma evresinin başlangıcı olarak da adlandırılabilir.

Ötekilik, yabancılaşan insanın içinde bulunduğu gerek sosyal gerek psikolojik durum bağlamında kendisini sorgulamasıdır. “Öteki çoğunlukla başka ülkede doğmuş ve doğduğu ülkenin kültürel değerlerini benimsemiş herhangi bir neden dolayısıyla bulunduğu [yeni] ülkede devlete, millete ve onun her türlü geleneklerine, göreneklerine yabancı olan kişi ve kişi grupları olarak tanımlanabilir” (Özdemir, 2019, s. 145). Bu sorgulamanın sonucunda kimlik karmaşası ortaya çıkmaktadır. Kişi, buna bağlı olarak kendisini diğerlerinden ayrı bir parça olarak görmektedir. Ötekilik doğumla birlikte başlayan sürecin adıdır. “Başlangıçta kendini annesinin bir parçası gibi gören çocuk için ‘ötekileşme’ aynaya baktığı anda başlar” (Şengül, 2007, s. 98). Bu durum insanın kendisini farklı bir kimlik olarak kabullenme süreciyle ilgilidir. Kimliğin tanımlanması ve farklılaşması ise toplum içerisinde kendine yeni bir oluşum sürecini başlatmaktadır.

Kimlik oluşumunda etkin olan öteki, yaşamda var olan arzulara göre şekillenmektedir. Öteki, sadece toplum tarafından dışlanma olarak değil düşüncelerini insanlara kabul ettiremeyen bireyin geçmişine sığınarak edilgen bir konumda olma sürecidir. Burada varlığını ortaya koyamama sorunu bireye ötekileştirdiğini hissettirir. Bireyin karşılaştığı “mazi insanın herhangi bir sokak başında karşılaşabileceği gerçeği[dir]” (Türk, 2016, s. 57). Ötekilik duygusunu yaşayan insanın parçalanmış bir kimliğe sahip olduğu düşünülmektedir. Öteki, kimi yerde geçmişe sığınmak isterken kimi yerde geçmişinden kaçan bir karakter olarak yansıtılır. Bu anlamda öteki, kendisini hiçbir döneme ve mekâna ait hissetmeyen, insanlarla iletişim kuramayan, kaybettiği bir eylem karşısında toplumu suçlayan bir kimliğe sahiptir. Yani öteki, baskı altına alınmış, gelişimi durdurulmuş, ezilmişliğiyle bütünleşen (bedenleşen) bir yapıdadır (Schnapper, 2005, s. 243).

Bireyin ötekiliği çoğu zaman farklı düşüncelere sahip olmasından gelir; bu açıdan toplum içerisinde benimsenmeyen bir kimlik oluşturur. Bu durum karşısında öteki, yaşama ve topluma aykırı bir tip olarak görülmektedir. Öteki imajının temeli bireyin davranışlarının kabullenilmemesi ve aykırı bir düşünce yapısına sahip oluşundan kaynaklanmaktadır. Kişinin toplumda ‘biz’in tarafında değil ‘ben’in tarafında olması bu sürecin başlangıcıdır. Ötekileşen insan, karamsar bir ruh haline bürünmektedir. Bu durum mutsuz bir yaşantının temeli olarak da görülmektedir. Bireyin toplumdaki kopuşu ve kendi benliğini araması beraberinde yalnızlık duygusunu getirmektedir.

Toplum genel olarak belirli kuralları, gelenekleri olan bir kurumdur. İnsan ise bazen yaşadığı hayat ve mekândan memnun değildir. İnsanın, köy yaşamından kent yaşamına göçü mekân çatışmasına sebep olmaktadır. Yaşanılan dönem içindeki sorunlar insanlarda şu şekilde ortaya çıkmaktadır: “Gelenekten kopan, geçmişinden uzaklaşan, modernizme ayak uyduran/uyduramayan, yabancılaşan ve ötekileşen bireyler iç dünyasına yönelmek zorunda kalırlar” (Kayıhan, 2019, s. 68). Bu durumda toplum bireyin psikolojisini etkileyen bir etmendir. Millas’a göre “Öteki ile ilgili imajlar, metnin türüne göre değil yazarın dünya görüşüne göredir” (Millas, 2000, s. 13).

Ötekilik soyut bir kavramken, çeşitli özelliklerin temsil edilmesiyle kişilerin kimliklerinde kendine yer bulmaktadır. Bir başka deyişle bu imaj bireyle özdeşleşerek öteki adında kimlik ve kişiliğe dönüşmektedir. Bu durumda toplumun dışladığı insan, ötekileşerek yalnızlaşmaktadır. Bu, roman, öykü ve şiir içerisinde yeni bir karakterin sesi olmaktadır. Zülfü Livaneli, *Huzursuzluk* romanında doğu-batı çatışmasında ötekinin varlığına işaret etmiştir. Şükûfe Nihal Başar, *Yalnız Dönüyorum* romanında Yıldız karakterini gelenek ve modern hayat arasında sıkışıp kalan ve diğer kadınlar tarafından dışlanan biri olarak çizmiştir. Buradaki durum Yıldız’ın toplum için aykırı ve farklı bir yapıda olmasından kaynaklıdır. Ötekinin çıkış noktası da bu farklılaşmanın bir sonucudur. Memnuniyetsiz bir yaşam süren birey, ötekileşerek toplumu suçlamaktadır. Bu durum Oktay Rifat’ın “*Ağzımın Tadı*” şiirinde “Hep bu boyu devrilesi bozuk düzen / Bu darağacı suratlı toplum” (Rifat, 2015, s. 470) ifadeleriyle yer almıştır. Öteki, toplum tarafından yalnız bir hayata mahkûm edilmektedir. Adalet Ağaoğlu’nun *Rabia’nın Dönüşü* adlı öyküsünde, dinî unsurlar, modernizm ve gelenekler toplumda ötekililik duygusunun oluşmasında etkili olmuştur. Rabia bu ötekileşmeye başkaldırmaktadır. Fatma Aliye’nin *Levâh-i Hayat* romanındaki Fehâme; Halit Ziya Uşaklıgil’in *Aşk-ı Memnu* romanındaki Beşir; Refik Halit Karay’ın *Yatık Emine* öyküsündeki Emine; Peyami Safa’nın *Fatih-Harbiye* romanındaki Şinasi, ötekileşen/ötekileştirilen karakterler olarak değerlendirilebilir.

2. Türk öykücülüğünde Necip Tosun

Bir öykü yazarı olan Necip Tosun aynı zamanda öykü kuramı üzerinde duran bir edebiyat araştırmacısıdır. Yazar, 10 Eylül 1960 tarihinde Kırıkkale'nin Balışeyh ilçesinde dünyaya gözlerini açmıştır. Gençlik yılları siyasi olarak çalkantılı bir döneme denk gelen yazar, bu hayatın içinde kendine yer edinmeye çalışmıştır. 1980 yılında darbe yaşandığında Necip Tosun üniversitede eğitim görmektedir. Bu sürecin hikâyelerine konu olacağından habersiz günlük yazmaktadır. Tatil için evine gelen yazar, severek okuduğu kitaplarının annesi tarafından tandırda yakıldığını öğrenmiştir (Akay, 2019, s. 195). Çeşitli ideolojilerin baskın olduğu bu devrede, kitapların yakılması yazarı bir hayli üzmüştür. Bundan dolayı yazar, ilk hikâye kitabını yayımlamak için on beş yıl beklemiştir. Hafızasını kaybettiğini düşünen yazar, ilk kitabının yayınlanmasına kadar geçen süreyi olgunlaşma dönemi olarak görmektedir (Murat, 2019).

Öykülerinde genel olarak ölüm, intihar, 12 Eylül döneminin çalkantılı süreçleri ve yaşanan bunalımlar, yabancılaşma ve varlık sorunu anlatır. Bu durumda kahramanlar, genellikle yaşadığı hayattan memnun olmayan ve arama ile kaçma arasında sıkışan kimselerdir. Yabancılaşmanın ve ötekileşmenin birey üzerindeki etkisini Necip Tosun'un öykülerinde görmek mümkündür. Sanatçı, hayatına yansıyan birçok mekânı, anıyı ve ailesini hikâyelerinde anlatır. *Yorgun Irmak* öyküsünde babasını anlatırken kendi bahçelerine yer veren yazar, *Süt Kokusu*'nda annesini, *Kırılmalar* adlı öykü de ise ablasının ölümünü anlatır (Kayıhan, 2017, s. 3).

Yazarın öykülerinin konusunu kimi zaman kendi yaşantısı kimi zaman ise toplumda var olan yaşantılar oluşturmaktadır. Necip Tosun, farklı türde eserler ortaya koymuştur. *Küller ve Uçurumlar*, *Otuzüçünü Peron*, *Ansızın Hayat ve Emanet Hikâyeler* öykü kitaplarıdır. Öykü alanında kuram ve eleştiri kitabı olarak *Türk Öykücülüğünde Rasim Özdenören*, *Türk Öykücülüğünde Mustafa Kutlu*, *Hayat ve Öykü*, *Modern Öykü Kuramı*, *Öykümüzün Kırk Kapısı*, *Doğu'nun Hikâye Kuramı*, *Günümüz Öyküsü*, *Öykümüzün Sınır Taşları*, *Öyküyü Sanat Yapanlar ve Edebiyat Atlası*'nı kaleme almıştır. Bunların dışında *Film Defteri* ve *Mesut Uçakan'la Sinema Söyleşileri* adlı kitapları mevcuttur.

Necip Tosun'un öykülerinde birçok temayı görmek mümkündür. Geçmişe duyulan özlem *Kuyu*, *Resimler* ve *Telefon* öykülerinde görülmektedir. Yazarın sıklıkla işlediği konulardan biri de intihardır. *Hüzzam*, *İnci*, *Gün Devrildi Cadde-i Kebir'de*, *Uçurumlar*, *Kamera*, *Hiç* intihar temasının işlendiği öykülerdir. Necip Tosun, *İnfıtar*, *İnşirah*, *Gece*, *Anne ve Çocuklar*, *Park Otel*, *Uğultu*, *Bakışlar*, *Körebe*, *Yorgun Irmak*, *Cem Zehiri*, *Kırılmalar*, *Süt Kokusu* ve *Karanlıkta Bir Nokta* öykülerinde ölüm temasını ele almıştır. Hemen hemen birçok eserinde kaçış ve sığınma temaları görülmektedir. *Trenler ve Odalar*, *Küller*, *Mektup*, *Bugün Geçti mi* bunlar arasında yer almaktadır. *Ric'at*, *Sesler ve Öteki Sesler*, *İki Damla*, *Boşluğun Sesi*, *Bahar ve Kelebekler*, *Sessiz Konuşmalar* adlı öykülerinde kişinin yalnızlığı anlatılmaktadır. Yazarın hayatında derin izler taşıyan diğer bazı olaylar *Geçit*, *Bahçeler ve Duvarlar*, *Yorgun Irmak*, *Süt Kokusu* ve *Kırılmalar* adlı öykülerine konu olmuştur.

Necip Tosun'un öykülerinde seçtiği mekânlar karamsar olarak nitelendirdiği kasaba, kendi evinin bahçesi, otogarlar, kahvehane, hastane, sinema ve park olmuştur. Ona göre bu mekânlar, insanların yalnızlığını yaşamasında etkilidir. Kimi yerde ise kalabalık ortamlara dâhil olan insan yalnızlığını bastırmak istemektedir. Kendi ile yüzleşmekten kaçan karakterler, öykü içerisinde kimliklerini sorgulamaktadır. Yazar, ötekileştirilen kahramanlar arasında ailesini de anlatır. Mesela *Yorgun Irmak* öyküsünde babasının yaşlanıp kendisini toplumdan soyutlamasını, *Dağların Çağrısında* bir veznedarın yaşamını anlatmaktadır. *Süt Kokusu* öyküsünde annesinin ölümüne yetişmek isteyen bir kahraman annesine ayıramadığı zamanların ıstırabını çekmektedir.

Hayatın sorgulanmasıyla birlikte yeni bir kimlik arayışında olan kahramanın yaşamış olduğu pişmanlıklar kendisine *Mürekkap Lekesi*, *Otuzüçünü Peron*, *Teneffüs* ve *İbrahim* öykülerinde yer bulmuştur. Kasabanın insanı daraltan ruhu *Taşra Fragmanları* ve *Genç Ölmek* öyküsünde anlatılmaktadır. İnsanın kendi varlığını sorgulaması *Aynalar ve Sırlar*, *Karşılaşmalar*, *Hikâyenin Çağrısı*, *Sözcükler* adlı öykülerde verilmektedir. *Bekleyiş Fragmanları* ve *Küçük Berivan* hayat karşısında umudun işlendiği öykülerdir. Her şeye rağmen yaşamının vurgulandığı *Dağların Çağrısı*, *Sür Nefesi*, *Şehrin Sesleri*, *Hayata Düşmek*, *Bir Hikâye Kalır Her şeyden Geriye* öyküleri umut

tohumları ekmektedir. Yazarın *Kamera, Bekleyiş Fragmanları* adlı öyküleri ise sinemayla olan ilişkisiyle açıklanabilir.

Necip Tosun'un *Emanet Hikâyeler* adlı kitabında birçok yazarın izleri mevcuttur. Yazar, *Dağların Çağrısı*'nda kaçış temasını ele alırken, Tanpınar'ın öykülerini yanına alır. *Cem Zehiri* adlı öyküde tarihi ve edebî bir kişilikten bahsederken, tarihi romanlarıyla ön planda olan Kemal Tahir'i kurgu içerisine dâhil etmektedir. Sesini topluma duyuramayan bireyleri anlatırken *Boşluğun Sesi*'nde Oğuz Atay'a yer verilmiştir. *Körebe* öyküsünde kahramanın kadına bakış açısı değerlendirilirken Adalet Ağaoğlu'nun fikirleri ele alınmaktadır. Toplumun aksayan yönlerini ele alan Orhan Kemal, *İki Damla* öyküsüne misafir olmuştur. *Bahar ve Kelebekler* öyküsü ismini Ömer Seyfettin'den almıştır. "Yazmasam deli olacaktım" diyen Sait Faik Abasıyanık ise *Şehrin Sesleri*'nde kendisine yer bulmaktadır. Bu açıdan bakıldığında birçok yazarın eserinin teması yeni öyküleri meydana getirmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde, bu kitabı oluşturan her öykü başka bir yazardan emanet alınmıştır.

3. Necip Tosun'un öykülerinde ben, öteki ve yabancı

3.1. Bireyin toplum tarafından ötekileştirilmesi:

İnsan, yaşamı boyunca toplumda var olma çabası içerisindeydir. Toplum, insan davranışlarına yön vermek isterken insanı öteki konumuna getirmektedir. Bu aynı zamanda toplumsal kurallar olarak da bilinen göstergelerle ilgili bir durumdur. Toplum, kadınların ve erkeklerin nasıl davranacağını adına toplumsal cinsiyet rolleri denilen belirli kurallar dizgesiyle belirlemiştir. Bu kuralların çiğnenmesi, bireyi toplum nazarında kenara itmektir. Dolayısıyla birey dışlanmakta ve öteki olmaktadır. Necip Tosun'un birçok öyküsünde toplum tarafından ötekileştirilen insan görüntüleri mevcuttur. Toplum, bireyi ötekileştirirken mekân, zaman gibi unsurlardan faydalanmaktadır.

Bireyin sahip olduğu düşünce ve duygular toplum tarafından anlaşmaz; birey bundan dolayı kendini yabancı ve öteki hissetmektedir. Bu fark edilmeme hissi, aynı zamanda bir dışlanma psikolojisinin son evresidir. Çünkü kahraman artık her şeyin bilincindedir. Topluma ait olma yönündeki çabalarının sonuçsuz kaldığını görmüştür. Yabancılaşan insan toplumun uzağında kalarak kendisine yeni bir sığınak aramaktadır. Kendi dünyasında insan, kimi zaman yalnız bir yaşamın merkezindeyken, kimi zaman olayların kargaşasında kendisini aramaktadır. Bu durumda öykülere yansıyan toplumun dışlayıp ötekileştirdiği karakterlerdir. Dışarıdan bakıldığında bu durum bir dışlanma ve ötekileştirilme sürecidir. Kahraman bazen yalnız kalmayı kabullenirken bazen de toplumla çatışma yaşamaktan geri durmaz. O, kargaşa ortamında ben ve öteki, yani sahip oldukları ve olamadıkları arasında kalmaktadır.

Necip Tosun'un *Ricat* öyküsünde kahramanın kasaba yaşantısına/geçmişine dönmesi üzerinden benliğini sorgulanmaktadır. Toplum tarafından ötekileşen insan, aidiyet problemi yaşar. Etrafına baktığında her şeyin değiştiğini gören kahraman, değişmeyen tek şeyin yalnızlığı olduğunu anlar. Bu durumu duyarsız insanlara ve soyut mekânlara bağlamaktadır. "Artık buraya, bu sokağa ait olmadığının farkındaydı. Bunu çevresindeki bakışlardan, tavırlardan, değişen sokaktan apaçık hissediyor, günden güne etrafının boşaldığını görüyordu" (Tosun, 2017a, s. 54). Çevresindeki insanların kahramana karşı olan tavırları, onu yalnızlığa sürüklemektedir. Bu durumda birey, yaşantısının farkına varmış ve etrafına yabancılaşarak öteki olmuştur. Buradaki dönüşte eskiye yönelim ve özlem vardır. Öyküde yazarın çizdiği kahramanın yalnızlıktan kurtulma isteği vurgulanmaktadır.

Yazarın öykülerinde bazı kahramanlar, hayalini kurduğu yaşamdan uzak kalmaktadır. Toplum tarafından şekillendirilen yeni hayat, bu insanı etkilemez. Kendisini yabancı olarak gören insan, hayat karşısında seyirci olduğunu düşünmektedir. Hayatın dışında tutulmanın bir sonucu olarak toplum tarafından ötekileşmekte ve melankolik bir ruh haline bürünmektedir. Bu durumda toplum bireyi ötekileştirirken onu mutsuzluğa sürüklemektedir. *Sözcükler* adlı öyküsünde kahramanın toplumdan kaynaklı yaşadığı iç çatışmaları ele alınmaktadır. Öyküde insanın kendi olamaması, sürekli olarak başka insanlara benzeme çabası eleştirilir. Kahraman, toplum içerisindeki yalnızlığını kimliksizliğine bağlar. Hayatını yönlendiremediğinden şikâyet eder. Bu anlamda yaşamdaki kısıtlama ve yasakların insanın 'ben'inin oluşumunu engellediği söylenebilir. "Her tarafın yasak ve prangaydı. Kendin olamamıştın

hiç, onların çizdiği portrenin her durumuna, her rengine ayak uydurmuşsun” (Tosun, 2018, s. 10). Burada kahraman her ne kadar ayak uydurmuş gibi görülse de aslında çatışma başlayıp biteli uzun zaman olmuştur. Bu durum toplumun kahramanı baskı altına almasının bir sonucudur. Burada ötekileştirme kişinin dış çatışmadan kaynaklı olarak bir iç çatışma yaşamasına sebep olmaktadır.

Sessiz Konuşmalar adlı öyküde kahraman toplumdaki soyutlanmıştır ve kabul görmek için yaşamaktadır. Öyküde, öteki konumunda olan insanın kendine ait bir dünyasının olmaması ön plandadır. Bu durumda insan toplum tarafından bir nesne olarak değerlendirilir. “Her sabah kendini fuzuli bir eşya gibi sıyırıp askılığa asar, çevresinin işlerine koştururdu” (Tosun, 2018, s. 66). Kahraman kalabalıklar içinde zamanla yalnızlaşmış ve bunu sorgulamaya başlamıştır. O, toplum tarafından dışlanan ve bunun bilincinde olmaktadır. Çevresindeki insanların hayatında yer almasına rağmen aslında bir değerinin olmadığını fark etmiştir. Burada birey, toplum tarafından benimsenmeyerek ötekileştirilmiş ve yalnızlığa itilmiştir. Bu durumda öykü kahramanının da hayattan bir beklentisi kalmamıştır. Bu açıdan bakıldığında yalnızlaşma ve ötekiliğin geçmişten günümüze insan psikolojisinde yer aldığı söylenebilir.

Toplum, değerlerini kabullenmeyen bireyleri dışarıda tutmaktadır. İnsan, duygu ve düşüncelerini paylaşacak kimseler bulamadığı için yalnızlaşmaktadır. Bu durum, insanların hayatlarını sorgulamalarına neden olmuştur. Bilinçaltında yaşananlar, rüyalar yoluyla dışa vurulmuştur. Bu çoğu kez yeni bir dünya kurma hayalidir. Bireyin yalnızlığı onu yabancı bir kimliğe dönüştürmüştür. Kahramanın kimlik arayışı topluma uyum sağlayamamanın bir parçası olmuştur. Toplumun ötekileştirdiği insan, kendisiyle ve yalnızlığıyla baş başa bırakılmıştır. *Boşluğun Sesi* adlı öyküde kahraman yalnızlaşmak görevini üstlenen kişi olarak anlatılmıştır. “Canım insanlar buhran ve yalnızlık rolünü bana vermişlerdi” (Tosun, 2019, s. 50). Ötekileştirilen kahraman, bu dünyadan başka bir hayata kaçmak istemektedir.

İki Damla adlı öykünün kahramanı olan Hasan, kasabanın ezilen, aşağılanan ve küçük görülenidir. “Hasan, bu kasabanın anlayışsız insanların ezip yok ettiği insanlardandı” (Tosun, 2019, s. 80). Hasan’ın toplum tarafından bu şekilde konumlandırılmasında genetik unsurlar etkili olmuştur. Hasan, yaşadığı toplum içerisinde ezilen bir tiptir. Zihinsel gelişimi eksik olan kahraman yaşadığı korkular sebebiyle annesinden ayrılmaz. Bu durum Hasan’ın ailesine bağımlı bir kimlik oluşturmasında etkili olmuştur. Toplumun beklediği normal insan standartlarını karşılayamayan Hasan, ötekileştirilmiştir. “Sen örselemedin o hayatı, sana örselemedi bir hayat verildi” (Tosun, 2019, s. 85-86). Hasan, toplumun kendisine uyguladığı baskı sonucunda düşünmekten ve hayal kurmaktan vazgeçmiştir. O, seçim yapmaksızın kendisine biçilen hayatı yaşamaya razı edilmiştir.

Genel olarak bakıldığında toplum tarafından ötekileştirilen insan, öykülerde yer alan karakterler vasıtasıyla kendisini birçok alanda göstermektedir. Öykülerde dışlanma sebebi olarak aidiyet problemi ve kimlik arayışı, toplumunun baskısı sonucu yaşanan ruhsal bozukluk, başkaldırı gösteren birey, hayata karşı duyarsızlaşan insan görüntüsü, sosyal hayattan kaçış ve bilinmeyene sığınma, bedensel engeller gibi etkenler rol oynamaktadır. Ötekileşen insanın duygusal problemlerinin öykülerin şekillenmesinde başat unsur olduğu söylenebilir.

3.2. *Bireyin toplumu ötekileştirmesi:*

Ötekileştirme kimi zaman farklı kişiler üzerinde gerçekleşmektedir. Kimi öykülerde ötekileştiren birey, ötekileşen ise toplumdur. Birey yaşadığı çatışmaların kaynağı olarak toplumu sorumlu görmektedir. Buna bağlı olarak kendini ötekileştirdiği toplumdaki soyutlamaktadır. Bu, bireyin kendi başına kalmasıyla yaşanan bir ötekileşme sürecidir. Yalnızlık, insanın toplumla yaşadığı çatışmalardan doğmaktadır. Ruhsal bir yorgunluk içerisinde olan insan, toplum tarafından ötekileştirildiğinde yalnız kalmaktadır.

Genç Ölmek adlı öyküde çocukluk yılları kasabada geçen ama bunu benimse(ye)meyen kahraman, hayatından sıkılmaktadır. Kendine ait bir yaşantısı olmadığından geçmişini de özlemez. O, çocukluk yıllarında başkalarının arzularına göre hareket etmek zorunda kalmıştır. İnsanların onu şekillendirmek istemesi sonucu maruz kaldığı baskılar, travma yaşamasına neden olmuştur. Toplum tarafından ötekileşen kahraman, geçmişinin üzüntüsünü dile getirmektedir. Öykünün kahramanı Nihat, toplumun baskılarına ve yaşadığı hayata direnmektedir. Bu anlamda Nihat, toplum tarafından dışlanan

değildir; o toplumun dayatmalarını kabul etmeyerek toplumu öteki konumuna sürüklemiştir. “Çünkü Nihat bizim gibi kasabaya teslim olmamış, hep onun dışında, üstüne, bir kartal gibi süzülüp oradan bakmıştı kasabaya. Her şeyi istediği, dilediği gibi kurgulamıştı. Benim gözümde kasabaya başkaldıran tek kişiydi” (Tosun, 2018, s. 37). Öyküde Nihat’ın yaşadığı hayaller ve toplumu yok sayması mutlu bir hayatın kapısını aralamıştır. Nihat için kasaba öteki ve dışlanan bir mekân olmuştur.

Birey, yaşadığı hayattan memnun olmadığına toplumun kurallarına karşı gelmektedir. Bu durumda toplumda var olan fikirleri reddederek kendi hayalleri doğrultusunda ilerlemek istemektedir. *Resimler* adlı öyküde aynaları kıran kahraman geçmişe dönmek istemektedir. Bu eylemdeki asıl amaç toplumun dayatmalarını reddederek, yeni bir dünya hayali kurmaktır. Ona göre, yeni bir başlangıç için en başa dönülmesi gerekmektedir. Bu durumda geçmişe duyulan özlem ruhsal bir kaçma ve ‘ben’e sığınmadır. “Hadi aynaları kıralım, oraya en başına dönelim. O bekâr evine, sigara dumanları arasında büyük sözler edip, düş ülkemizi kuralım” (Tosun, 2017, s. 92). Öyküde kahramanın kaçmak istediği ve sığındığı zamanda yeni bir umudu bulunmaktadır. Kahraman bu mutluluğa toplumu ötekileştirdiği an kavuşacağını bilmektedir. Öykülerde kahramanların kendi benliğine uygun davranmaları ve toplumsal kurallara karşı çıkmaları ve direnmeleri vurgulanmaktadır. Kahramanlar kendi benliklerine uygun olmayan bütün isteklerden uzak durarak ve dayatmaları reddederek toplumu ötekileştirmektedir.

3.3. *Bireyin kendi kendini ötekileştirmesi*

Necip Tosun’un öykülerinde hayattan soyutlanarak kendi iç benliğinde bir arayış yolcuğuna çıkma yani iç dünyaya kaçma temaları da sıklıkla ele alınmaktadır. Bu durum bireyin geçmiş zamana dönüşü ve belli kalıplar içerisinde kalmak istememesini yani kaçmasını ifade etmektedir. Toplumdan kendisini soyutlayan bireyin içsel durumu gözler önüne serilmektedir. Burada birey, kendini beğenmeyerek ötekileştirmektedir. Öykülerde birey, yaşamında sıkışıp kaldığını ve bu durum karşısında benliğine sığındığını belirtmektedir.

İnsanın toplumla yaşadığı çatışmalar yalnızlık duygusunu beraberinde getirmektedir. İnsan, toplum tarafından dışlandığı zamanlarda kendisine ait bir dünya oluşturarak buraya sığınmak istemektedir. Bu durum, insanın ruhsal bunalımlar yaşamasına neden olmaktadır. Yani içinden çıkılamayan, çözüm bulunamayan bir karmaşa hâli bulunmaktadır. Bunun sonucu olarak derin bir yalnızlık hâline sürüklenen birey intihara yönelir. İntiharın en önemli nedenlerinden biriside bireyin yalnızlaşarak ötekileşmesidir.

Yazarın *Yorgun Irmak* adlı öyküsünde Mustafa Kutlu kahramanlardan birisidir. Öyküde olaylara Mustafa Kutlu’nun gözünden bakmak isteyen bir anlatıcı mevcuttur. Öykü genel itibariyle doksan yaşına gelmiş bir ihtiyarın yalnızlığı üzerine kuruludur. Kahraman, hayatı boyunca tek işi bahçesiyle ilgilenmek olan, gülmeyen, ağlamayan bir ihtiyar olarak tasvir edilir. Yaşlı ihtiyar, kendisini ailesinden soyutlar. Kahramanın yaşamı aynılıklar içinde devam eder. *Yorgun Irmak* adlı öykü de yazar alzheimer hastalığına yakalanan kendi babasını anlatır (Atay, 2019, s. 190). Öyküdeki kahraman hayattan kendisini soyutlayan, yalnız biri olarak değerlendirilir. “Sadece bana değil, onu ziyarete gelen herkese, yıllarını geçirdiği eve de yabancı. Kayboluşun, acının, kederin gözlerinde iyice belirginleştiği, koyulaştığı belli oluyor” (Tosun, 2019, s. 23). Yazarın birçok öyküsünde kimlik arayış süreci, insanın kendi içinde ikinci bir bene ulaşma arzusuyla tamamlanır. Hayat boyunca yaşamına müdahale edemeyen insan, “Demek ki sonunda insan kendi hayatının seyircisi oluyor, içine dönüyor, anılarının içinde yol alıyor” (Tosun, 2019, 25) derken yalnızlığın altını çizer. Hayatın ilk anına dönmek, yaşanan hayattan memnun olmayan kahramanın düşüncesidir.

Hiç adlı öykü insanın yaşayamadığı duygular, yarım kalan düşünceler ve hayatta kendine yer edinememesi etrafında oluşturulmuştur. Bu durumda kahraman kendi iç sıkıntılarıyla baş başa kalmaktadır. Öteki olarak çizildiği için kendisini değersiz hissetmektedir. Bunların bir sonucu olarak intihara sürüklenmiştir. Öykünün kahramanı “Sevgilimden terk edilmedim, öyle romantik biri falan da değilim, sudan bir şey benim intihar sebebim: Bir gün kendimi bir HİÇ hissettim” (Tosun, 2017, s. 79) diyerek intihar sebebini açıklar. Bireyin intihar etmesinin asıl sebebi kendi gözünde değersizleşmesidir. Bireyin toplumun nazarında bir kıymeti yoktur. Birey bunun farkına varmış ve yaşamını sonlandırmak istemiştir. Dolayısıyla varlığı bir anlam ifade etmemektedir. Bu durumda birey kendisini öteki olarak

görür ve toplum sebebiyle değil kendi kimlik arayışı sürecinde bu intiharı gerçekleştirir. Bu tarz intiharlarda ölen kişi, ölümünden sonra toplum tarafından fark edileceğini ve değer kazanacağını düşünmektedir. Bu anlamda intihar bir dikkat çekme, soyut anlamıyla ötekilikten kurtulma çabasıdır. Ancak bu farkındalık çoğu kez gerçekleşmemekte, olayın hatırası yaşandığı günle sınırlı kalmaktadır.

İnsan, hayatını alışkanlıklarıyla ve alışma süreçleriyle geçirir. Her yeni girilen çevre yeni bir uyum sürecini beraberinde getirmektedir. Bu anlamıyla yaşam, insanın anılarının toplamıdır. Bu sebeple içinde olduğu zamanın dışına çıkmak, geçmişine gitmek, bireyi eski yaşantısının yabancı veya ötekisi yapmaktadır. Bu durumda hayatın acemisi olan birey, yeni yaşamına adapte olma sürecinde bazı zorluklar yaşamaktadır. Bu zorluklar bireyin kendisini ötekileştirmesine sebep olmaktadır. Öykülerde birçok kahraman kendi varlığına sığınan ve kendisini toplumdan gönüllü olarak soyutlayan bireyler olarak görülmektedir.

Dağların Çağrısı öyküsünde Artvin, ötekinin yaşam alanıdır; coğrafi ve ekonomik yapısı nedeniyle terk edilen şehir, seyrek nüfuslu olmasıyla ötekinin dikkatini çekerek ona sığınmak olmuştur. İnsanların yaşadığı sorunlar, kendisi ve toplumla yüzleşmemesiyle büyümektedir; bunun sonucunda birey toplumdaki dışlanmaktadır. “Hayattan, insanlardan saklanabileceğim, koruyabileceğim tek yer burası. Bir şehrin sokakları, kahveleri, bürosu beni tanıdı mı orada duramam artık” (Tosun, 2019, s. 11). Öykü kahramanı kimliğini Artvin şehrinde aramaktadır. Kabuğuna çekilerek, varlığını tanımak arzusundadır. Bu durumda Artvin, kahraman için bir kaçış durağı olmuştur. Bu bir anlamda, gönüllü yalnızlık eyleminin başlangıcıdır. “Gönüllü yalnızlıkta başkaldırı düşüncesi yuvalanır. Bu başkaldırı düşüncesi adaletin bir gereğidir. Robin Hood karakteri toplumun uzağında yeşeren bir öfkeyi örneklendirir. Ahlaki vicdaniyle ve ikiyüzlülüğe itirazıyla öne çıkar” (Remaud, 2019, s. 248). Bu durumda yalnızlık olumlu açıdan kişinin düşüncelerinin oluşumunda etkilidir. Necip Tosun, Fatma Atay ile yaptığı söyleşide müfettişlik görevi sebebiyle 5 ay boyunca Artvin ilinde kaldığını ve teftiş sırasında karşılaştığı veznedarın yaşamını *Dağların Çağrısı*'nda anlattığını dile getirmektedir (Atay, 2019, s. 9). Bu bakımdan öykü, gerçek bir yaşamdan alıntı olarak yazarın otobiyografisinden önemli izler taşımaktadır.

4. Sonuç

Öteki kavramı toplumsal yaşamda karşılaşılan ve oradan edebiyata ve sanata yansıyan kültürel, coğrafi, siyasi, dinî ve bedensel içeriklerin bir ifadesidir. Çeşitli şekillerde gerçekleştirilen ötekileşme/ötekileştirilme kişinin çevresi, ailesi ve kendisi bağlamında gerçekleşmektedir. Bu durum sınıflaşmanın ve ayrışmanın birey üzerindeki etkisidir. Ötekileşmenin sonucu genellikle dışlanma, yabancılaşma, kaçış ve yalnızlıktır. Buna göre kavramsal anlamda ötekileştirme üç boyutta gerçekleşir. Birey yaşadığı toplum tarafından uyum göstermediği gerekçesiyle kenara itilmektedir. Bu çoğu kez görmezden gelme, önemsememe ve dışlama şeklinde görülmektedir. Bu durumun tam tersi olarak birey, dışlanmasından ve yalnızlaşmasından toplumu ve kurallarını sorumlu tutmaktadır. Kendisini değerli hissedenden birey, bununla başa çıkmak adına toplumu günah keçisi ilan ederek ötekileştirir. Bu aynı zamanda psikolojik açıdan bir savunma mekanizması ve kendini iyi hissetme yoludur. Birey, kendisine sunulan veya dayatılan şeyleri benimsemez ve yaşamak istemez. Genellikle her şeyden ve herkesten şikâyet etmektedir. Kendisi dışında her şeyin değiştiğini ve önemini yitirdiğini söyler. Bunun sonucunda yabancılaşır ve kendi ‘ben’ine sığınır. Bu kişinin kendini ötekileştirmesi ve gerçeklerden kaçmasıdır.

Toplumla yaşanan çatışma sonucunda insan yalnız kalır. Bu yalnızlık hâli insanı kendi içerisinde hesaplaşmalara götürür. Yalnızlığın yaşanması bireyi ruhsal olarak da etkiler ve insan bu düzen içerisinde yaşamdan soyutlanır. Yaşanmışlıklardan duyulan pişmanlık, kişinin kendi içinde bir kimlik arama sürecini başlatır. Bireyin yalnız bir hayata uyum sağlaması aidiyet duygusunun zedelenmesine sebep olmaktadır. Bu durumda kişinin çocukluk yıllarına kaçması/sığınması toplum tarafından öteki konumunda olmasıyla ilişkilendirilir. İç dünyasında sorunlar yaşayan insan, kendine bir sığınak aramaktadır. İnsanların kendini anlatacağı birinin olmaması kişiyi yazmaya sevk etmiştir. Bu durum birçok yazarda kendisini farklı şekillerde gösterir. Birey ölüm, intihar, kaçış, güzel günlere duyulan özlem ve hayallerini, yazma aracılığıyla gerçekleştirir.

Necip Tosun, öykülerinde bireyin toplum tarafından dışlanması üzerinde durmaktadır. Yalnız bir hayatın içine bırakılan insan kendini sorgulamıştır. Bu durumda yazar öykülerinde kimi yerde geçmişe kaçmakta kimi yerde geleceğe sığınmaktadır. İnsanın kimliğini araması öykü kahramanlarının dilinden verilmektedir. Kendini var olduğu yere ait hissedemeyen birey farklı bir yer aramaktadır. Bu durum Necip Tosun'un öykülerinde kaçış üzerine kuruludur.

Yazarın hemen hemen birçok öyküsünde hayatın en başına dönülmesi fikri vardır. Bu durum yazarın öykülerinde geçmişe kaçışın izleridir. Genel olarak bakıldığında Necip Tosun, öykülerinde toplumun dışladığı ötekileri, kendi kimliğini arayan insanları, siyasi olayların bireye etkisini, ölüm ve intihar duygularını ve kasaba yaşamındaki insanları anlatır. Karakterler, ötekileştirilen, kendi varlığını ararken kendisinden kaçan tiplerdir. Öyküde, kişiler toplum içerisinde kendine ait bir dünya kuramayan bireyler olarak yer almaktadır.

5. Araştırmanın etik yönü

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Bu araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğunu beyan ederim.

6. Çıkar çatışması beyanı

Çalışmanın sonuçları veya çıkarlarını etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.

7. Katkı oranı

Çalışmanın tüm aşamaları yazar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

Notlar

¹ Bu çalışmada birey, ben, özne ve kişi sözcükleri aynı göndermeye karşılık kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

Atay, F. (2019). *Necip Tosun'un öykülerinde postmodern unsurlar ve varlık algısı* (Tez No. 573171) [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir.

Günay-Erkol, Ç. (2021). *Yaralı erkeklikler*. İletişim Yayınevi.

Kayıhan, İ. (2017). *Necip Tosun'un öykülerinde yapı ve tema* (Tez No. 477207) [Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir.

Kayıhan, İ. (2019). Necip Tosun'un gidilmemiş yerlerin türküsü öyküsünde melankoli, *Anasay*, 3 (9), 63-81.

Millas, H. (2000). *Türk romanı ve öteki ulusal kimlikte Yunan imajı*. Sabancı Üniversitesi Yayınevi.

- Murat, A. (2019). Edebiyat söyleşileri: Necip Tosun ile söyleşi, (39. Bölüm), (Erişim Tarihi: 29 Kasım 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=f9NHJU249gQ>).
- Oktaç Rifat. (2015). *Bütün şiirleri I*. Yapı Kredi Yayınları.
- Özdemir, M. (2019). *Aşk ve kahramanlık konulu türk halk hikâyelerinde düşman tipi*. Arı Sanat Yayınevi.
- Remaud, O. (2019). *Gönüllü yalnızlık*. (Çev. E. Özdoğan). Kırathane Kitapları.
- Schnapper, D. (2005). *Sosyoloji düşüncesinin özünde öteki ile ilişki*, (Çev. A. Sönmezay). Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Şengül, A. (2007). Edebiyatta ötekilik meselesi ve Türk edebiyatında öteki. *Karadeniz Araştırmaları*, 15, 97-116.
- Şenol-Cantek L. F. (2020). *Yabancılar ve yerliler*. İletişim Yayınevi.
- Tosun, N. (2014). *Ansızın hayat*. Hece Yayınları.
- Tosun, N. (2017). *Küller ve uçurumlar*. Dedalus Kitap.
- Tosun, N. (2017a). *Otuzüçünü peron*. Dedalus Kitap.
- Tosun, N. (2019). *Emanet hikâyeler*. Dedalus Kitap.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe sözlük*. (Haz. Ş. H. Akalın vd.). (11. Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk, E. B. (2016). *Kurmacadan gerçeğe Hasan İzzettin dinamo (Roman-Otobiyografi)*. Serander Yayınları.

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Dergisi

KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	Araştırma Makalesi	Yıl	2021	ss.	56-77
Gönderi Tarihi	29.09.2021	Cilt	3	DOI	10.51177/kayusoder.1001894
Kabul Tarihi	06.12.2021	Sayı	2		
Online Yayın Tarihi	31.12.2021	Ay	Aralık		

Liberal muhafazakârlıktan muhafazakâr demokrasiğe: Türkiye’de yeni muhafazakârlık*^Δ

From liberal conservatism to conservative democracy: Neoconservatism in Turkey

 Deniz Alca¹

Öz

Farklı alanlarda çalışan birçok akademisyen, değişik ekoller içinde yer alan birçok düşünür, sağ ve sol ideolojileri benimsemiş birçok siyasetçi, 1970’lerin başından beri dünyanın yönü, sınırları, kapsamı ve içeriği bakımından üzerinde bir türlü uzlaşılabilen bir dönüşüm içinde olduğundan bahsetmektedir. Bu çalışmanın amacı, bahsedilen dönüşümün, siyasetin yeniden yapılandırılması başlığında, Türkiye örneği etrafında incelenmesidir. Çalışmada, siyasetin yeniden yapılandırılmasının, yeni hegemonyanın esaslı bir bileşeni olan, yeni-muhafazakârlığın ilkeleri etrafında geliştiği, yeniden yapılandırma olarak tarif ettiğimiz sürecin ise Türkiye için Turgut Özal’la beraber başladığı öne sürülmektedir. Bu süreç, çalışmada Özal dönemi olarak anılacak; hegemonyanın Türkiye’ye özgü ulusal popüler programı ise Özalizm olarak adlandırılacaktır.

Türkiye’de siyasetin yeniden yapılandırılması meselesi, yeni bir hegemonya ve buna entegre olma süreciyle ilişkili/bağımlıdır. Dolayısıyla çalışmada yeni hegemonya ve onun kurucu unsuru olan yeni muhafazakarlık ağırlıklı olarak ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Muhafazakârlık, Dönüşüm, Siyasetin Yeniden Yapılandırılması, Hegemonya, İki Ulus Hegemonik Proje

Abstract

Many academics working in different fields, many thinkers from other schools, and many politicians who have adopted right and left ideologies have mentioned that since the beginning of the 1970s, the world has been undergoing an irreconcilable transformation in terms of its direction, borders, scope, and content. This study aims to examine the mentioned transformation in the context of the restructuring of politics around the example of Turkey. In the study, it is argued that the restructuring of politics developed around the principles of neo-conservatism, which is an essential component of the new hegemony. The process we describe as restructuring

^ΔYazar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

* Bu çalışma 2012 yılında Prof. Dr. Aykut Çelebi Danışmanlığında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalında yapılan “Özal Döneminde Türkiye Siyasetinin Yeniden Yapılandırılması: Muhafazakâr Uyanış” adlı doktora tezinden üretilmiştir. Etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalardandır.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Karabük Üniversitesi, denizalca@karabuk.edu.tr

started with Turgut Özal for Turkey. This process will be referred to as the Özal period in the study, and the "national popular program" of hegemony specific to Turkey will be called Özalism.

The issue of restructuring politics in Turkey is related/dependent on a new hegemony and the process of integration into it. Therefore, the new hegemony and neoconservatism, which is its founding element, will be discussed in the study.

Keywords: Neoconservatism, Transformation, Restructuring of Politics, Hegemony, Two-Nation Hegemonic Project

1. Giriş

Bu çalışma, Türkiye siyasetinin 1980’lerden başlayarak 2000’lerin ilk çeyreğine kadar bir yeniden yapılanma sürecinden geçtiği ön kabulüne dayanmaktadır. Savımız, Türkiye siyasetinin yeniden yapılanması sürecini, yeni muhafazakâr ideolojinin belirlediği yönündedir. Çalışmanın amacı, bu savı, Türkiye siyasetinin son 30 yıllık dönemindeki muhafazakâr yeniden yapılanmayı, liberal muhafazakârlık ve muhafazakâr demokrasi temaları etrafında inceleyip açıklamaktır.

Elbette, siyasi muhafazakârlığın, ilk derli toplu ortaya konuş biçimi olan, modern muhafazakârlıktan günümüzün başat siyasal ideolojisi haline gelen yeni muhafazakârlığa doğru geçirdiği değişim hem Türkiye özelinde ve hem de dünya genelinde, siyasetin yeniden yapılanmasında oynadığı rol, ideolojinin üç yüzyıla yaklaşan tarihiyle, kapsamlı bir teorik çalışma olarak da incelenebilir. Ancak, siyasi muhafazakârlığın bu tarihsel ve teorik incelemesi, bizim asıl meselemizi oluşturan, Türkiye’de siyasetin muhafazakâr yeniden yapılanması, başlığını, muhafazakârlığın tarihsel gelişimini, sonuçları bakımından incelemenin bir aracına indirgemek olacaktır. Oysa belirlenen temalar etrafında, Türkiye siyasetinin, siyasal söylem düzeyinde yansıyan, muhafazakâr yeniden yapılanmasını, kullanılan kavram setleri ve referans verilen düşünüş biçiminin çevresinde ve beslendiği, yeni muhafazakâr çerçeveyi ortaya koyarak yapmak çok daha anlamlı olacaktır. Yeni muhafazakârlığı ve Türkiye’de yeni muhafazakârlığın incelenmesi ise bu kavram setleri ve referansların muhafazakâr gelenekte nereye denk düştüklerinin ve nasıl temellendirildiklerinin, dolayısı ile nasıl bir anlam sistemine ve siyasi yapıya işaret ettiklerinin incelenmesi ile ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu, bizim, muhafazakâr düşünce geleneğinin, doğrudan, çalışmanın ana meselesi ile ilgili olmayan detaylarını, objektif kıstaslara göre dışarıda tutmamızı sağlayacağı gibi, bizi, Türkiye’de siyasal muhafazakârlıkla ilgili, orijinal teorik üretimin yokluğundan kaynaklanabilecek, dönüp dönüp batı siyasal düşünce geleneğini tartışmak zorunluluğundan da kurtaracaktır.

2. Muhafazakâr düşüncenin 300 yıllık serüveni

Siyasetin yeniden yapılandırılmasını yeni muhafazakârlık üzerinden temellendirme nedenimizi net bir biçimde ortaya koyabilmek için, muhafazakârlık kavramını ve Türkiye’de muhafazakârlığın ne anlama geldiğini, genel çerçevesi ile de olsa incelemek gerekir.

Öncelikle genel anlamda muhafazakârlık ile başlarsak, kavramı tanımlamakla ilgili olarak karşımıza çıkan önemli bir güçlük, muhafazakâr düşüncenin, ortaya çıktığı günden bugüne, geçirdiği değişim sonucu neyin düşüncenin genel çerçevesine dâhil ve neyin artık onun sınırlarının dışında kaldığının tam olarak saptanamamasından ileri gelmektedir. Gerçekten de Yargıç Oliver Wendell Holmes özgün bir mutlulukla, “söz berrak ve değişmemiş bir kristal değildir; o yaşayan bir düşüncenin derisidir ve rengi ve içeriği içinde kullanıldığı durum ve zamana göre fazlasıyla değişir,” diye yazarken aklındaki muhafazakârlık olabilirdi (Rossiter, 1962, s. 6).

2.1. Geleneksel muhafazakârlık reaksiyoner muhafazakarlık

Her ne kadar muhafazakarlık imgesel canlılığını yukarıda bahsedilen muğlaklığından alıyor olsa da ortaya çıkabilecek kavram karmaşalarını aşabilmek için muhafazakârlığı ve muhafazakârlık kavramsallaştırmalarını genel çerçeveleri ile dönemselleştirmekte yarar vardır.

Öncelikle Reaksiyoner muhafazakarlığa bakarsak reaksiyoner muhafazakarlığın esas olarak karşı devrimci ve görece kısa bir dönemi kapsadığını söyleyebiliriz. Reaksiyoner muhafazakarlık, tarihsel olarak modern muhafazakarlıkla kesişse bile, düşünsel olarak onun gerisine düşer.

Geleneksel muhafazakarlık ise, Türkiye’de akademik ve entelektüel yazında zaman zaman modern muhafazakarlık yerine kullanılıyorsa da reaksiyoner ve modern muhafazakarlığın, tarihsel olarak gerisine düşen feodal düşüncenin altın çağ mitlerine dayalı ve genellikle bu altın çağlara dönerek, burada terk edilen geleneklerin yeniden benimsenmesi ile sistemin ıslah edilebileceğini vaaz eden bir politik yaklaşımdır

2.2. Modern muhafazakarlık

Modern muhafazakarlığın kurucusu olarak kabul edilen Edmund Burke, bir Whig ve İngiliz Parlamentosu’nun ateşli bir savunucusudur. Burke’ün Fransa’daki devrimi amansızca eleştirdiği *Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler* adlı eseri haklı olarak bilinçli muhafazakar prensiplerin ilk ve en büyük ifadesi olarak kabul edilir (Rossiter, 1962, s. 16). Burke (Burke, 1986) muhafazakar düşünceye temel oluşturan bu eserinde Aydınlanma düşüncesi ve yani bilimi ve bunların yöntemi ve uygulama ve bu uygulamaların toplumsal ve politik yapı üzerindeki etkilerini şiddetli biçimde eleştirmiştir ancak bilinen dünyayı etkileyen ve dönüştüren bir başka etmeden hemen hemen hiç bahsetmez: Ekonomik hayat ve teknolojik gelişmeler. Feodal yapının ve ona has üretim biçiminin yerini bir yeniye bıraktığı adeta görmezden gelmiştir.

Muhafazakar düşünce en az büyük çelişkisi Fransız devriminin devrimci idealleri kadar hızla yayılmıştır. Muhafazakar düşüncenin bu hızlı yükselişi, onun “ne”liğini önemli ölçüde etkilemiş; hem kelimeyi etimolojik olarak hem de kavramı siyasi anlamı açısından muğlaklaştırmıştır. Burada muhafazakarlığın etimolojisi üzerinde durmadan siyasi bir kavram olarak modern muhafazakarlığın ne olduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

Muhafazakar düşüncenin temel geleneği birbirine bağlı üç merkezi öğretiye dayanmaktadır. Bu öğretiler; gelenekselcilik, siyasi kuşkuculuk, kurum ve uygulamalara saygıdır.

Gelenekçilik öğretisi; Muhafazakar düşüncenin çatısını kuran öğretilerdir. Değişim-ilerleme ile gelişim-dönüşüm kavramları ve fikirleri arasındaki gerilim, gelenek üzerinden kurulmaktadır. Modern muhafazakarlık geleneği baskın olarak ulus düşüncesi üzerinden kurarken, yeni muhafazakarlık kesin olarak inanç üzerinden kurar. Gericilik ya da durağancılıktan farkını dönüşüm üzerinde kuran muhafazakarlığın, dayandığı gelenekçilik düşüncesinin anlam veremediği veya doğru bulmadığı değişiklikler, ani değişikliklerdir. Ani değişikliklerden daha sakıncalı bulunduğu ise, sistematik ve vahşi biçimde cereyan eden devrimsel değişikliklerdir (Quinton, 1993, s. 244-268).

“Mannheim’a göre muhafazakarlık, gelenekselciliğin özgül tarihsel bir biçimini benimseyerek bunu mantıksal sonuçlarına ulaştırır. Gelenekselci davranışın basitçe biçimsel, yarı-gerici doğasından ötürü izlenebilir bir tarihi yokken, muhafazakar davranış, somut koşullara bağlı olarak doğru gelişen belirgin bir tarihsel ve toplumsal sürekliliğe sahiptir.” (Gökmen, 2003)

Gelenekçilik öğretisinin barındırdığı öğelerden biri siyasette, “siyasi bilgi”de devamlılığın savunulmasıdır.

Siyasal kuşkuculuk: Ortodoks muhafazakar görüşe göre, (elbette bir miktar daha liberal ya da çoğunlukla ancien regime’in muhafazakar anlayışına sıkışıp kalmış daha gerici yorumlar da bulmak mümkündür) “(A)ydınlanma devri düşünürlerinin belirli bazı öncüllerden yola çıkarak kurdukları rasyonel ahlakta olandan (insan doğası) olması gereken siyasi sistemleri çıkararak toplumsal sözleşme teorileri de tek bilgi kaynağı yaşantıya (deneye) dayanmadıkları için birer yanılsamadan ibarettir. Burke’ün “teori insanına” karşı eleştirisi, Hegel’in Fransız devrimcilerinin “soyut akıl”ını kınayışı ve Metternich’in “küstah insana” karşı alaycı tavrının her biri, siyasi soruya aklın, nihai olarak hakemlik edeceği iddiasını reddedişin, neredeyse üzerinde fikir birliği edilmiş biçimdir (Wolin, 1954, s. 1001).

Her ne kadar muhafazakar düşüncenin de kendisine ait bir “insan doğası” kabulü varsa da, o bu kabulün yüzyılların mirası ve birikimi sonucunda oluşmuş bir kanı olduğunu savunur, oysa Aydınlanma düşüncesi tamamen farazi bir insan ve onun doğasından bahsetmektedir, bunu evrensel değerlerle

harmanlayarak “iyi”yi, “doğru”yu yeniden tanımlamaya çalışmaktadır. Muhafazakâr düşüncenin meselesi, “(s)oyut anlamda insan değil, ‘doğal’ insan değil; doğal halinde ya da ideal bir toplum içinde öngörülebilir insan değil, tarihsel somutlukta insan(dır)” (Nisbet, 1990, s. 94). Ayrıca, muhafazakârların, insan doğası ile ilgili vardıkları kanı, onlara insanların bir ve aynı olmadıklarını vaaz etmektedir.

Bu özgün yaklaşım, muhafazakâr düşünceye, onu, reaksiyoner bir tavır olmaktan, bir düşünce akımı olmaya sıçratan perspektifi katmıştır. Var olanı korumaya dönük muhafazakâr tavrın, sofistike bir açılımını ortaya koymuştur. Zira var olan yasalara, kurumlara olan saygı ve güven muhafazakârlığın diğer merkezi öğretisini teşkil etmektedir (Quinton, 1993).

Var olan yasa ve kurumlara saygı: Muhafazakârlar, kesinlikle, teorisyenlerin masa başında üretip doğruluğuna, daha yerinde bir deyimle rasyonelliğine karar verdikleri yasalar ve kurumlardansa, zaman içinde oluşmuş ve süreç içinde varlığının faydasını, gerekliliğini ya da gereksizliğini ispat etmiş, yasa ve kurumları tercih ederler. Gelenekçilik ve var olan kurum ve yasalara olan güven, elbette bunların tersini savunanların taşıdığı mantığa da karşı çıkmaktadır. Değişimi ve bu değişimi yönlendirecek olan siyasal teorileri ortaya koyan ve savunanlar, evrensel değerler kabulü ile yola çıkmakta ve buna uygun olarak insanların genel ihtiyaçları, ilgileri ve davranış biçimleri üzerine tezler üretmektedirler. Bu belirlemelerin sonucunda ise bahsedilen evrensel değerlere uygun toplumsal düzenler kurmak istemektedirler. Bunu başarabilmek için ise var olan yasal ve kurumsal yapıyı tahrip etmek eğilimi içinde davranmaktadırlar. Oysa Muhafazakârlara göre, “seküler anlamı içinde ‘evrensel değer’ ifadesi tanımsızdır” (Yeşilyurt, 2002, s. 140).

Muhafazakârlık, her ne kadar dönemin düşünüş biçimini şiddetle eleştirse de ilhamını gerici de Maistre’den değil Whigci Burke’den alır; meselesi saf, basit ve bedeli ne olursa olsun bir özgürlük değil düzenlenmiş bir özgürlüktür (Rossiter, 1962, s. 18).

Modern muhafazakârlık, geleneksel değerlerin ve kurumlaşmış yapıların korunması, bunun karşısında soyut teorilere kuşku ile yaklaşma dışında, tüm toplumlar için ortak evrensel herhangi bir kabul ortaya koymamaktadır. Yine modern muhafazakârlar, içinde yaşadıkları dünyaya baktıklarında, doğu ya da batı; İslam ya da Hıristiyan medeniyetini değil, İngilizleri, Almanları, Fransızları vb. görürler ve korunması gereken geleneğin temelini buradan kurarlar. Din, toplumsallaşma süreçlerinden, ya da ulusu kuran veya bir arada tutan unsurlardan, kurumsallaşmış yapılardan yalnızca biri olarak ele alınır.

2.3. Yeni muhafazakarlık

Yeni muhafazakârlık kendini ve korunup savunulması gerektiğini öne sürdüğü değerleri modern muhafazakarlıktan farklı biçimde nerdeyse tamamen dinsel referanslarla tarif etmektedir. Örneğin, Edmund Burke; “insanlık veya akıl adına geleneksel Fransız adetlerinin bozulmasına nasıl karşı çıktysa, İngiliz kamu hukuku adına Hint ve İrlanda göreneklerinin bozulmasına da aynı şekilde karşı çıkmıştır” (Nisbet, 1990, s. 112). Oysa yeni muhafazakârlık, medeniyetin ve geleneğin tek ve meşru kaynağını Judeo-Hıristiyan öğretiye bağlayarak, tüm diğer, gelenek, görenek ve bunlar için öne sürülebilecek kaynakları geçersiz saymaktadır. Yeni muhafazakâr ideolojide, özellikle teosantrik hümanizm anlayışında yansıyan, evrensel ya da yeni muhafazakâr literatüre uygun olarak söylersek kozmolojik bir ilke mevcuttur. (daha fazla ayrıntı için bkz. W.R Harbour, 1982) İslam dininde de örnekleri bulunan bu öğretiye göre, insan (mikro kozmos) ve evren (makro kozmos) bir ve aynı ilke etrafında yaratılmış ve bağlanmışlardır. Muhafazakârlığın, her toplum kendine has olanı korumalıdır, temel tezi ile ciddi bir çatışkı yaratan bu yeni evrenselcilik, özellikle kültürel küreselleşmenin önünü açan bir yapı ihtiva eder.

Yeni muhafazakârlar, hem düşüncenin ana hatlarının kapitalist dünya içinde şekillenmesinden dolayı ve hem de tek ulus hegemonik projenin başarısızlığı sonucu daha işlevsel buldukları, “elitist eşitsizlikçilik” yerine, “dinamik eşitsizlikçiliği” tercih etmişlerdir. Dinamik eşitsizlikçilik, sınıf bağımlı olmayan karakteri nedeniyle toplumu boyuna kesen bir eksen, dolayısıyla iki ulus hegemonik projeyi oluşturabilmek içinde kullanışlı bir araç olarak öne çıkmıştır. Ayrıca toplumsallaşan bir muhafazakarlığın var edilmesi içinde elzemdir.

Yeni muhafazakâr ideolojinin eşitlik ve adalet anlayışı, oransal bir eşitlik tezi üzerine inşa edilmiştir. Bu tez, insanlar arasında doğal bir hiyerarşi olduğu inancına dayanır. Var olan bu doğal hiyerarşi nedeniyle de adil olan, herkese değerlerin, doğal olarak hak ettiği oranda paylaştırılmasıdır (Livingston, 1956, s. 642). Bunun ötesinde, muhafazakâr denge teorisi öğretisi, insanın kendi kaderini, bilinçli ve rasyonel olarak, kontrol edebilmesi ihtimalinin de reddine dayanır (Livingston, 1956, s. 643).

Geçen yüz yılın son çeyreği ve içinde bulunduğumuz yüzyılın ilk on yılını, neredeyse rakipsiz biçimde karakterize eden yeni muhafazakârlık, ne Fransız Devrimi öncesinde var olan geleneksel muhafazakârlıkla, ne devrim sonrası ortaya çıkan modern muhafazakârlıkla, ne Kıta Avrupası muhafazakârlığı ile ve hatta ne de içinde doğduğu toplum, yani Amerikan muhafazakârlığı ile belirgin ve kritik benzerlikler taşır. Yeni muhafazakârlığın, siyaset felsefesi ya da siyaset bilimi, ama daha çok ikisinin kesişiminde yer alan ve üzerinde en ciddi bilimsel ve düşünsel çabanın harcanmış olduğu modern muhafazakârlığın, Avrupalı kökenleriyle neredeyse tek bağlantısı, alt tür bir muhafazakârlık olarak sınıflandırılmış ve açılmış olan mülkiyet muhafazakârlığıdır.

Clinton Rossiter, mülkiyet muhafazakârlığını, “değişimin erozyonuna karşı savunacağı esaslı şeyleri –bu ister statü olsun, ister itibarı ister gücü olsun ister daha yaygın olan mal varlığı olsun– olan bireyin, takındığı tavidir,” (Rossiter, 1962, s. 8) şeklinde tanımakta ve bu sayılanların “kendisinden başka hiç kimse için esaslı bir şey olma zorunluluğu da yoktur,” (Rossiter, 1962, s. 8) diye eklemektedir. Bu yeni dönemde muhafazakârlık, adeta mülkiyet muhafazakârlığının ve denge teorisinin (Livingston, 1956, s. 643), siyasallaşmış iktidara gelmiş biçimidir.

Yeni muhafazakâr ideolojinin, genel çerçevesi aynı kalmakla beraber, her ülke için o ülkenin kendi özel koşulları doğrultusunda uyarlanarak kullanıldığı söylenebilir. Yeni muhafazakârlık simgelediği ahlak anlayışı, yasa ve düzen vurgusu, aile ve ailevi değerlere geri dönüşü özendirici yapı ve kendine has romantik özgürlük anlayışı (Van Der Pijl, 1998, s. 65-77) (Overbeek & Van Der Pijl, s. 12-15) ile toplumsal uzlaşının temellerini ve kaynağını yeniden tarif etmeye çalışmaktadır.

Yeni muhafazakâr ideoloji, Albert Wohlstetter, Irving Kristol, Richard Perle, Zalmay Khalilzad, Paul Wolfowitz ve bu isimlerin bir ekol olarak bir araya gelmesini sağlayan düşünsel çerçevenin temellerini atan Leo Strauss’un fikirleri çerçevesinde ele alındığında- ki bu isimler yeni muhafazakârlığın kurucuları olarak görülmektedirler- karşımıza çıkan manzara anlamlıdır. Bu isimlerin her biri, Türkiye’ye yeni hegemonik projenin uygulamaya konmasında özel önem atfetmiş, Türkiye’yle, herhangi bir dış politika meselesinin ötesinde meşgul olmuşlardır. (daha fazla ayrıntı için bkz. Perle, 1999) Türkiye’ye atfedilen özel önem ve sayılan isimlerin çoğunun Birleşik Devletler’le Türkiye arasında kurulması öngörülen Stratejik Müttefiklik meselesini, bizzat Türkiye’nin önemli siyaset adamlarıyla ve henüz bir siyasal partiye üye olmayan Turgut Özal’la istişare etmeleri dikkat çekicidir.

Turgut Özal’ın bu çizgiyi Türkiye toplumuna taşımaktaki en büyük başarısı, liberal muhafazakâr ruhu yaşamına taşıması ve bu sayede bir rol model oluşturabilmesidir. Özal, iki kamp arasındaki sınırdaki durabilmeyi ustalıkla başarmış hem liberaller için hem muhafazakârlar için, kendi düşünce ve özlemlerini yansıtan bir lider portresi çizmiştir.

2.4. Türkiye’de muhafazakarlık

Türkiye’de muhafazakârlığı tanımlamak, incelemek ve üzerine söz söylemek kendine has bazı problemler taşımaktadır. “Türk siyasi hayatında etkili olan fikir akımları üzerinde değerlendirici bir girişimde bulunmak, çoğu kez işin başından itibaren bir dizi ön teorik problemle yüklü olmuştur” (Köker, 2003, s. 274). İnceleme nesnesinin, ardında yatan tarihsel süreçlerin ve “ontolojiden epistemolojiye, ekonomiden siyaset ve hukuk alanlarına dek uzanan (...) felsefi” (Köker, 2003, s. 275) bir bütünün, sonradan ve çoğu zaman yalnızca “işe yarar” parçalarının benimsenmesi hem inceleme nesnesini “bizim” sayarak içerden bir analizi, hem “onların” kabul edip dışında durarak incelemeyi, imkânsız kılmaktadır.

Bu tespit uyarınca, Türkiye siyasi tarihine göz attığımızda ve onun etkilendiği, ürettiği ya da en azından biçimlendirdiği siyasal düşünceleri, belirlemeye çalışığımızda ulusçuluk, İslamcılık,

çağdaşlaşma eğilimleri ve bunların yanında ya da üstünde, adının zikredilmesine bile gerek duyulmaksızın bir şemsiye gibi duran, muhafazakârlıkla karşılaşırız.

Ziya Gökalp’a göre Osmanlı’daki düşünce akımları incelenecek olursa, “görülür ki düşünürlerimiz ilkin çağdaşlaşmak (muasırlaşmak) gereğini duydular. III. Selim döneminde başlayan bu eğilime, II. Meşrutiyet’ten sonra İslamlik isteği katıldı. Son zamanlarda ortaya bir de Türkleşmek akımı çıktı” (Göka, 2003, s. 303). Aynı kapsamda Yusuf Akçura’nın, *Üç Tarzı Siyasette* tespit ettiği üç eğilim de Ziya Gökalp’inkilerle özdeşlik gösterir. Yusuf Akçura’ya göre Osmanlı düşüncesinde hâkim olan siyasi eğilimlerin;

“Birincisi, Osmanlı Hükümet’ine tabi muhtelif unsurları temsil ederek ve birleştirerek bir Osmanlı ulusu vücuda getirmek. İkincisi, hilafet hakkının Osmanlı Devleti hükümdarlarında olmasından faydalanarak, bütün İslamları söz konusu hükümetin idaresinde siyaseten birleştirmek. Üçüncüsü, irka dayanan siyasi bir Türk ulusu teşkil etmek” (Göka, 2003, s. 303) tir.

Siyasi tarihimizde, düşünce üslupları olarak milliyetçilik ya da ulusçuluk, İslamcılık ve çağdaşlaşma ya da muasırlaşma, uzun bir geçmişe sahip olmalarının yanı sıra; bunların üst başlığı olarak adeta adı telaffuz edilmeksizin, orada olması şart koşulan muhafazakârlık, zaten bu sayılan eğilimlerden müteşekkildir. Konuyu bir de siyasi jargonda hemen her gün duymaya alışık olduğumuz kalıpla söze dökersek; “milli ve manevi değerlerimizi kaybetmeden modern dünyaya yetişmek”. Türkiye’de siyasetin temel problemi olarak karşımıza çıkar. Toplumsal, ekonomik, siyasal hayata bu problematik çerçevesinde bakışın adıyla; herkesçe malum olduğu üzere, muhafazakârlıktır.

Kuruluşundan bugüne, oluşturduğu siyasanın temel problemi muhafazakâr bir perspektiften modernleşmek olan bir ülkede, muhafazakârlığın ne yeniliği ne de bu yeniliğin küreselleşme olarak anılmaya başlayacak olan, kapitalist dünyaya eklenme sürecinde oynadığı belirleyici rol tam olarak anlaşılabilmiştir. Türkiye’de toplum ve siyaseti, bu yeni dönem içinde yeniden anlamlandırmak üzere yapılan birçok çalışmada ve özellikle Özal ve dönemi ile ilgili yapılan değerlendirmelerde, yeni dönemi koşullayan dinamikler incelenirken, muhafazakârlığın silik bir tema olarak karşımıza çıkmasının altında yatan neden de budur.

3. Yeni hegemonya ve dünya

Yeni sağ olarak adlandırılan akımın, 1970’lerin sonlarına doğru, mevcut siyasal, ekonomik ve hukuki çerçeveye muhalif bir tutumu yansıtmaktan, bu alanlarda egemen yaklaşım halini alışı, genellikle Keynezyen ekonominin ve Sosyal Refah Devleti modelinin krizi ile anılır.

Sol siyasetlerin, gözle görülür biçimde, iktidar perspektifinden uzaklaşmaları, yeni sağın toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel, hukuki daha açığı beşere dair ne varsa hızla kapsayan ve dönüştüren sahipleniciliği ile çakışarak, yeni dönemin beklenmedik bir süratle kendini var etmesine yol açmıştır. İçinden geçilen dönemde, Dünya, muhafazakârlık ve liberalizmin koşulladığı bir “devrime” sahne olmuştur.

3.1. Yeni hegemonya

Yeni hegemonya iktisadi ve siyasi ayaklar üstüne neredeyse eşit güç vererek ilerleyen, bir “ideolojik hegemonya” (daha fazla ayrıntı için bkz. Jessop, 2008) biçiminde karşımıza çıkar.

İdeolojik hegemonya Jessop’un kavramsallaştırmasına göre;

“Hâkim sınıf ya da iktidar bloğunun halk sınıfları üzerindeki entelektüel ve ahlaki liderliği bağlamında ele alınmaktadır. Bu bağlamda bir iktidar bloğu, hâkim sınıflar ya da sınıf fraksiyonları arasında kurulan ve birliğin bu sınıf veya fraksiyonların karşılıklı, ama kısa dönemli çıkarlardan verdiği makul ödünlere ve ortak bir dünya görüşüne bağlılığına da (dayanan) oldukça istikrarlı bir ittifaktır” (Jessop, 2008, s. 66).

Yine Jessop’a göre:

“Genel bir ifadeyle, hegemonya, farklı sınıf-bağlantılı (ama zorunlu olarak sınıf- bilinçli olmayan) güçlerin, belirli bir sınıfın (ya da sınıfsal fraksiyonun) ‘politik, entelektüel ve ahlaki önderliğinde (...)

çağrılmasını ve örgütlenmesini içerir. Böyle bir liderliğin uygulanmasının anahtarı, genel çıkar ile özel çıkar arasındaki soyut çatışma problemini çözebilecek bir ‘hegemonik projenin’ geliştirilmesidir” (Jessop, 2008, s. 279).

Hegemonik projenin ve hegemonik liderliğin başarılı olabilmesi için ayrıca, proje ile tutarlı somut, ulusal-popüler bir eylem programının oluşturulması ve buna dönük desteğin harekete geçirilmesi gerekir (Jessop, 2008, s. 279).

Yine de bizim Jessop’tan alarak, ekonomik değil de ideolojik hegemonya olarak çalışmamızda kullandığımız hegemonya kavramsallaştırmasının yüzleşmesi gereken somut bir durum vardır. Bu da Özalizm ve çağdaşı olan diğer sağ siyasetlerin, radikal bir alt yapı dönüşümünü hedefledikleri, yani ekonomi merkezli bir “yeni”nin kurulmakta olduğu gerçeğidir. 1970’lerin büyük krizinin, kapitalizmin bizzat kendisini sorgulatmadığı, aksine radikalleştirdiği de açıktır.

Egemen sınıfın algısına göre Keynesgil iktisat politikaları kapitalist ekonomiyi zaafa uğratmıştır. Hatta neo-liberaller bundan da öteye (ya da geriye) giderek aslında 1929 dünya ekonomik bunalımı sırasında da kriz tahlilinin yanlış yapıldığı ve dolayısı ile yanlış reçete yazıldığı sonucuna varmışlardır. Bu bakışa göre Dünya ekonomisi, 29 krizi sonrasında, siyasal gücü ellerinde bulduran bir azınlığın yanlış, yavaş ve etkisiz kararları yüzünden istikrarını kaybetmiştir. (Kalmbach, 1987, s. 31) Dolayısı ile yapılması gereken, yatırım ve üretim üzerinde bozucu etkileri olan düzenleyici ekonomi politikalarından hızla vazgeçilmesi, vergi yasalarının rehabilitasyonu, toplumdaki doğal bölüşüm mekanizmasını zaafa uğratan, buna bağlı olarak toplumsal adaleti yaralayan ve doğal dengenin bozulmasına yol açan sosyal refah uygulamalarına son verilmesidir.

Yeni hegemonya, işçi ve iş güvenliği yasalarındaki tahribat, çalışma koşullarının gittikçe ağırlaşması, buna karşın işsizliğin çığ gibi büyümesi, alınan çok sert para politikası önlemlerine karşın stagflasyona çözüm bulunamayışı, sağlık ve güvenlik ve hatta eğitim gibi temel hakların ciddi yaralar almasını beraberinde getiren bir dizi felakete yoluna devam etmiştir. Politik gücü ellerinde bulduranların, tüm bu olumsuzluklara rağmen, yeni hegemonyayı yine de üretip kurabilmiş olmaları, salt ekonomi ve onun kendini var kılmak için bulduğu kimi zaman “canavarca” yollara, halkın, “çaresizce” boyun eğmesi ile açıklanamaz. Ayrıca bu indirgemeci bakış bir hegemonya krizi ve bir yeninin kurulması sürecini analiz etmek bir yana betimlemekte bile yetersiz kalacaktır. Sonunda politik güç hegemonya oluşturmaya yetmez, bunun için “politik desteğe” de ihtiyaç vardır. (Van Der Pijl, 1998, s. 65-77) Bahsedilen politik desteğin yaratılabilmesi için ise birikim stratejisinden bağımsız değilse bile yalnızca buna indirgenemeyecek bir hegemonya kavramsallaştırmasına ihtiyacımız olduğu ortadadır. Çünkü

“(b)irikim stratejileri, doğrudan ulusal ya da uluslararası ölçekte ekonomik genişlemeyle ilgilidir; hegemonik projeler ise, temel olarak (hatta ekonomik olarak koşullanmış ve ekonomik meselelerle ilgili olsa bile) ekonomi-dışındaki çeşitli meselelerle ilgili olabilir. (...) birikim stratejisi temel olarak üretim ilişkilerine ve dolayısıyla sınıfsal güçler dengesine doğru yönlendirilirken, hegemonik projeler tipik olarak sadece ekonomik ilişkilerde değil sivil toplum ve devlet alanında da temellendirilen daha geniş konulara yönlendirilir. Buna bağlı olarak, hegemonik projeler, ilgili bütün toplumsal güçler arasındaki dengeyi, bu güçler nasıl örgütlenmiş olurlarsa olsunlar hesaba katmak zorundadır. İşte bu bağlamda hegemonik projeden, basitçe ve sadece sınıfsal ilişkilerle değil, ‘ulusal-popüler’ kavramı ile bağlantılı olarak da söz edebiliriz (Jessop, 2008, s. 280).

Hegemonya analizimizi bu çerçevede tarif ettiğimizde, hegemonyaya politik destek sağlama meselesinin farklı bir boyutunu da görebilme şansına sahip oluruz. Hegemonyaya özgül, “verili bir hegemonik projenin arkasında seferber olan politik güçlerin, doğrudan sınıfsal güçler olarak çağrılmalarına hiç gerek” (Jessop, 2008, s. 282) (Jessop, 2006) yoktur. Çağrının sınıfsal bir tonu olmaması, daha çok ortak bir dünya görüşüne, görüşülebilir politik bir programa çağrı yapılması aynı zamanda birçok fayda sağlayacaktır. Çünkü “hegemonyanın var olabilmesi için hâkim bloğun, bağımlı sınıfların, (...) toplumsal kategorilerin (...) ve önemli toplumsal güçlerin (...) desteğini sağlaması zorunludur” (Jessop, 2008, s. 66). Politik desteğine muhtaç olunan toplumsal aktörler: Köylüler, kentsel küçük burjuvazi, işçi sınıfının belirli kesimleri, ordu, memurlar, aydınlar, toplumsal güçler; etnik azınlıklar, dinsel hareketler ve sermaye ile ücretli emek arasındaki sınıf mücadelesine kalıcı biçimde etki etme kapasitesine sahip guruplar (Jessop, 2008, s. 66) olarak sıralanabilir.

Tam bu noktada Özal’ın “orta direk” keşfinin ve yeni muhafazakarlığın elitist “eşitsizlikçilikten dinamik eşitsizliğe doğru hareketinin sebebi karşımıza çıkmaktadır.

3.2. İki ulus hegemonik proje ve yeni muhafazakarlık

Yukarıda değindiğimiz üzere Yeni muhafazakâr ideolojinin eşitlik ve adalet anlayışı, oransal bir eşitlik tezi üzerine inşa edilmiştir. Bu çerçevede bakarsak, görürüz ki en azından muhafazakâr ideolojinin “epistemolojisi”, toplumsal eşitsizlik başlığını bir ön deyi olarak kabul edip, açıklamaya gayret sarf etmektedir. Eşitsizliğin kaynağının doğal kabul edilmesi, insanların yaradılıştan gelen özellikleri dolayısıyla hiçbir zaman eşit olamayacakları ve olmamaları gerektiği, bunun doğal adaleti bozan bir çaba olduğu yolundaki muhafazakâr tez özellikle yeni muhafazakârların sosyal politikaya bakış açılarının temelini ve iki ulus hegemonik projenin mantığını biçimlendirmektedir.

Bu konudaki liberal tezin ise çok daha yanıltıcı olduğu ortadır. Toplumsal ve ekonomik eşitsizlik, liberal anlamda ele alındığında, eğer eşitliğin teorik olarak gerçekleşebileceği var sayımı liberalizme içsel bir mantık ise, bugünkü düzenlemeler ve koşullar el vermese de eninde sonunda sağlanacak bir durummuş gibi lanse edilir. Liberalizm, eşitlik konusuna bakışta, muhafazakârlığın gösterdiği düşünsel çabayı bile esirgemştir.

Ciddi bir dönüşümün yaşandığını öne sürdüğümüz bu dönemde yeni muhafazakâr ideolojinin mantığı gereği, güçlü devletin tanımı da değişmiştir. Yeni muhafazakârlığın yükselişi aynı zamanda sivil toplumun ve piyasanın yükselişi anlamına da gelmektedir.

Modern ulus devletin ve sağ siyasetlerin de iktidarını sarsarak kendine yer açan yeni sağın bulaşıcı terminolojisi, çok kısa bir süre sonra, solun ve işçi sınıfının da özne bunalımı ile karşı karşıya kalmasına sebep olacak, bu noktadan sonra ise yeni hegemonya rüşünü ispatlamış, yenedünya düzeninin mantığı herkesçe kavranılmış ve paylaşılr duruma gelmiş kabul edilecektir. Türkiye’de “(ö)rneğin Ergun Özbudun’un, Türkiye’de güçlü bir devletin varlığını devam ettirmesine rağmen piyasa yönelimli politikaların siyasal istikrarla birlikte sivil toplumu güçlendireceğini belirtmesi, bu çerçeve içinden, 1980 darbesinin oluşturduğu siyasal atmosferin olumlanmasının dâhi mümkün olduğunu göstermektedir.” (Güngen, 2014, s. 71)

Modern devletin kendini var etme, egemenlik alanı içindeki bireyleri “ulus” nosyonu altında bir arada tutma ve bir potada eritme tasarımının tam anlamıyla başarıya ulaşamaması tek ulus hegemonik projeden iki ulus hegemonik projeye geçişin temel sebebidir. Refah devletinin krizi ve bunu izleyen dönemde reel sosyalizmin çöküşü ile, modern devletin kapitalist pratiğinin bireyleri atomize edici ve toplumsal bağları tahrip eden rekabetçi yapısının radikalleşmesi de sürece eklendiğinde, sonunda modern kapitalist devletin miti, ulusun birliğini de “bir arada” kalmayı kuran öge olarak işlevsizleştirmiştir. İtiraz ve başkaldırı kendini bir uçta çok kültürlülük, bir uçta mikro milliyetçilik üzerinden yeniden kurarken egemen dil, modern devletin meşruiyetini, gelenek üzerinden yeniden tesis etmeye çalışmaktadır. Yeni muhafazakârlık simgelediği ahlak anlayışı, yasa ve düzen vurgusu, aile ve ailevi değerlere geri dönüşü özendiren yapısı ve kendine has romantik özgürlük anlayışı (Van Der Pijl, 1998, s. 65-77) (Overbeek & Van Der Pijl, 1993, s. 12-15) ile toplumsal uzlaşının temellerini ve kaynağını yeniden tarif etmeye çalışmaktadır.

Elbette Yeni muhafazakâr ideolojinin Türkiye özelinde, ülke siyasetinde yer buluşu, bir başka deyişle, transformasyonun özgünlüğü, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesiyle yakından ilişkilidir.

“1980 sonrasında Türkiye, küresel kapitalizmin yeni evresine öncelikle darbe eşliğinde başlatılan bir pasif devrim yoluyla yapısal uyum göstermeye zorlandı. (...) 80 sonrasında otoriter devletçi egemenlik terimleri ile piyasacı terimler giderek daha fazla birbirine referansla anlam kazanan yeni bir sentez oluşturdular. Toplumsallık, kamusalılık, demokrasi ve yurttaşlık gibi kavramların işaret ettiği tüm değer ve kurumlar, otoriter piyasa modelinin önünde pürüz olarak görülüp temizlenmeye girildi” (Özkazanç, 2005, s. 5-6).

“Bu eşsiz uyum deneyimi elbette daha 1980’lerin başından itibaren eleştiriye tâbi olmuştur. Ancak eleştirinin hem akademik söylemde hem de popüler siyasi eklemleme girişimlerinde dünya piyasasıyla kapitalist birikim temelinde bütünleşme düşüncesini reddetmeyip yeniden üretmesi dikkate değerdir” (Güngen, 2014, s. 68).

ABD için, ana hatlarıyla Soğuk Savaş sonrası kuşağın, güvenlik ve düzen arayışıyla karakterize edilen muhafazakâr uyanış, Türkiye’de, 1980 kuşağı olarak anılan kuşağın benzer biçimde, iç savaş ve darbe hikâyeleri ile dolu benliğinin, istikrar ve güvenlik ihtiyacından kaynaklandı. Darbe hükümeti ve arkasından gelen Özal hükümetlerinin, yeni muhafazakâr ideolojinin mantığı doğrultusunda sınıfsal temelli ekonomik ve siyasal talep ve örgütlenmelere karşı geliştirdiği ödünsüz tavır da dikkate değerdir.

Muhafazakâr retorik, yeni dönemi, Reagan’ın söyleminde reform (daha fazla ayrıntı için bkz. Pearce, 1992), Özal’ın söyleminde transformasyon kavramlarıyla tanımlamıştır. (daha fazla ayrıntı için bkz. Aktan, 1996) Muhafazakârların dilinin bir türlü “değişim” demeye varmamasının birçok nedeni vardır. Transformasyon ya da dönüşüme yapılan vurguyu, öncelikle kavramsal düzeyde ele alırsak, yeni muhafazakârların, “dönüşüm” kavramını; bir önceki dönemin muhafazakâr düşünce akımının kendini ifade etmekte oldukça zorlandığı “değişime karşı alınacak tavır” başlığında, ellerini rahatlatmak için kullandıkları bir koz olarak görmek gerekir.

ABD’de, Woodstock hikâyeleri ile büyüyen “babyboom” (daha fazla ayrıntı için bkz. Robertson, 1980) çocukları, ironik bir biçimde yüz yılın en radikal muhafazakâr tutumlarını geliştirdiler. Türkiye’de ise 1980 kuşağının, geçirdiği ağır travma ve umutsuzluğa sürüklenen toplumun güvenlik ihtiyacı ve toplumsallaşan korku gittikçe depolitize olan bir kuşak yarattı. Bu noktada yeni muhafazakâr dönüşüm ve bu dönüşümün güven ve istikrar için tek yol olduğu tezi geniş halk kitlelerince ve dünya çapında büyük bir hızla kurtuluş reçetesi olarak kabul edilmiş gibi görünmektedir.

Yeni sağ söylemin en baskın unsuru olarak tespit edebileceğimiz, gidilecek başka bir yol olmadığı savıyla dünya ilk kez Margaret Thatcher’ın seçim kampanyası sırasında tanıştı. Margaret Thatcher, Tina (There is no alternative- Alternatif yok) (Kozanoğlu, 2008, s. 197) sloganıyla kendini var etmişti. Daha sonra Türkiye bu savı ilk defa Özal’ın ağzından duydu. (Kozanoğlu, 2008, s. 197) Özal alternatifsizlik söylemine o derece yükleniyordu ki, sanayicilerden bile tepki almaya başladı. Bunlardan Murtaza Çelikel adlı bir sanayici, dönemin, Özalizmin alternatifsizlik söyleminin ve bunun Türkiye’de özellikle 12 Eylül sonrası akademide bulunduğu desteğin esprili bir özetini yapıyordu:

“Bazı sayın profesörlerimiz ve üniversite öğretim üyelerimiz döne döne hep aynı şeyi söylüyorlar ve Özal’ın izlediği politikaların başka alternatifi olmadığını savunuyorlar... Ben ne diyeyim? İnşallah onlar için de İhsan Doğramacı’dan başka bir alternatif olmasın...” (Çölaşan, 1993, s. 224).

Alternatifsizlik tezini savunurken, yeni muhafazakârlığın genel eğilimi diğer siyasi ve ideolojik düşüncelerin yanlışlığını kanıtlamak değil, bunların insanlığa önerdiği “seçeneklerin” beyhude çabalar olduğunu öne sürmek yönündedir. Yeni muhafazakârlara göre, başka bir dünya mümkün mü sorusunun cevabı olumsuz değildir ancak soru anlamsızdır. Muhafazakârlar, mantıklı ve etik olanın ancak, mümkün olan çerçevesinde geçerli olacağına inanırlar(...) muhafazakâr düşünce bu noktada ütopyik düşünceden tamamen ayrılır(.) (Wilson, 1941, s. 37). Mümkün olan ise var olandır. Muhafazakârlığın, mükemmelliğin imkânsızlığı, ilerlemenin olumsuz fonksiyonları ve ütopya karşıtlığı olarak karşımıza çıkan pratik bir yüzü de mevcuttur. O halde muhafazakâr olmak demek; tanıdık olanı bilinmeyene, denenmiş olanı denenmemiş olana, sınırlı olanı sınırlandırılmamış olana, yakın olanı uzak olana, yeterli olanı fazla olana, uygun olanı mükemmele, şimdiki/mevcut mutluluğu ütopyik saadete tercih eden demektir. (Oakeshott, 1991, s. 169)

Alternatifsizlik tezi, Özalizm çerçevesinde her ne kadar ülke ekonomisiyle ilgili kararları ideolojiden ve siyasetten arındırılmış, saf iktisadi gerekçeler ve süreçler üzerinden meşrulaştırmaya çalışmış olsa da bu mantıkta aksayan ciddi bir yan vardır. Sürekli IMF ve Dünya Bankasının konu ile ilgili yaklaşımlarını ve Türkiye’nin bu yaklaşımı kabul ve takip etmesinin en doğrusu ve tek yol olduğunu vaaz eden Özalizm, Thatcherizm ya da Reaganomi’den farklı olarak alternatifsizlik meselesinin bir başka boyutunu dile getiriyordu: “Çaresizlik”.

Türkiye, uluslararası kuruluşlardan alacağı yardımlara muhtaçtı, bu yardımları almaksızın, ülkenin içine düştüğü kaos ve anarşi ortamından kurtulmasına imkân yoktu ve yardımları alabilmek için yeni sağın yeni mantığını aynen kabul edip uygulamaktan başka çare de yoktu. Ne var ki, kabul edilip uygulanacak olan bu mantık kendini ne yalnızca iktisadi temelde kuruyor ne de çaresizlikten bahsediyordu, onun alternatifsizlikten kastı çok daha bütüncüldü.

Alca, D. (2021). Liberal muhafazakârlıktan muhafazakâr demokratiğe: Türkiye’de yeni muhafazakârlık

Türkiye’de yeni muhafazakâr bakış siyasal değilse de felsefî perspektiften, daha bütüncül bir alternatifizlik tezini vaaz eder.

Örneğin Sabahattin Zaim, modern sanayi toplumunu ve özellikle 1980’lerin başında Türkiye’yi analiz ederken, sanayi cemiyetinde ve tarımla uğraşan cemiyetlerde beşerî münasebetlerin büyük farklılıklar göstermesini, sanayi toplumlarında insanların bir türlü rahata ve huzura eremeyişlerini, değişiklik ve yenilik yapmak arzusunun adeta bir “ihtiras” halini alışını, Allah inancının kaybolmasına bağlar. (Zaim, 2007, s. 24) Ona göre, tarım toplumlarında,

“Sosyal kanunlar Allah’ın emirlerine ve dini inançlara dayanmaktadır. Böyle bir toplumda fert bütün sosyal faaliyetlerinin manasına müdrük olup, az çok hepsine iştirak etmektedir. Aile ve akrabalık bağları, fertlerin her türlü sosyal fonksiyonlarını ifa etmesini sağlamakta, beşerî tatmin ve huzur, devamlı ve verimli bir şekilde iş birliği yapabilme kabiliyet ve kudretini yüksek tutmaktadır. Böyle bir toplumda fertlerin birlikte çalışması, hukuki bir mecburiyetten doğmaz. (...) İnsanın iç dünyasındaki inanç ve değer hükümleriyle dış dünyasındaki kaideler nizamı arasında tam bir uyum vardır; İnsan, davranışlarında rahat ve huzurludur.” (Zaim, 2007, s. 24)

Bu bakış içinde çok vurgulu bir biçimde dinselliği barındırır. Öyle ki Sabahattin Zaim, çağdaşı Amerikalı ve Avrupalı muhafazakârların aksine, dinsel referansların, ferdin tüm hayatını ve içinde yaşadığı toplumun tüm hukuki çerçevesini de belirlemesi gerektiğini öne sürer. Ancak bu biçimdedir ki, insan, iç dünyasında da sosyal hayatında da iş hayatında da bir ve bütün olabilsin, kendi ile barışık ve huzurlu bir hayat yaşayabilsin. Aslında Zaim’in çizdiği çerçeve din olgusunu, sosyal bir olgu olarak incelenmesi söz konusu olduğunda, yeni muhafazakârların sıkça öne sürdükleri, dine araçsal yaklaşım, argümanından çok daha samimi görünmektedir.

Bununla beraber, Türkiye’de muhafazakârlık ve onun, dine referansla meşrulaştırdığı alanlarda, laiklik ilkesine sadakat sınırları içinde kalınması meselesi genellikle, anayasal bir zorunluluğun, dayatması ile ilgilidir. Zaim’e göre çok daha felsefî açıdan konuya yaklaşan ve laiklikle İslam’ın özünde bağdaştığını (daha fazla ayrıntı için bkz. Ülken, 2019) iddia eden Hilmi Ziya Ülken bile, konu inancın ihtiyaca indirgenmesine gelip dayanınca isyan etmektedir. (daha fazla ayrıntı için bkz. Ülken, 1933)

3.3. Toplumsallaşan muhafazakarlık

Muhafazakarlığın toplumsallaşması ile kastedilen muhafazakâr düşünce geleneğinin elitist ana çizgisinin değişimidir, pratikteki anlamı ise Thatcher, Reagan (Hoover, 1987, s. 259) ve Özal örneği göz önünde buldurulduğunda, popülizm yoluyla ve elitist muhafazakâr geleneğin hitap kitlesinin değiştirilerek, “orta direğin” muhafazakâr partilerin kalbine yerleştirilmesidir. Muhafazakarlığın yeni dönemde elitist eğilimlerinden sıyrılarak toplumsallaşmasının diğer araçları sivil toplum ve çok kültürlülük denemeleri incelenerek bulunabilir.

Özalizmin çok kültürlülük denemeleri, arabesk müziği meşrulaştırmakla başlamış, Kürtçe konuşmayı serbest bırakmak ve güney doğu meselesini gündeme taşıma denemeleri ile son bulmuştur. Dönemin yeni dinamiklerinden olan ulusal politikaların terki, siyasal haklar yerine sosyal ve kültürel hakların öne çıkarılması gibi başlıklarda çeşitli açılımları da siyasetine katmayı deneyen Özal, bu konuda Thatcher’dan çok Reagan’ı örnek almıştır diyebiliriz.

Özal döneminde sivil toplum tartışmalarının en önemli dinamiği, sivilleşme ve demokratikleşmedir. Bir askeri darbe ile siyasal hayatın kesintiye uğradığı ve demokratik bir siyasal ve toplumsal yapıdan uzaklaşıldığı bir dönemde bu, ilk anda çok da üzerinde durulması gereken bir mesele gibi görünmeyebilir. Bunun yanında sivil toplum temasının, güçlü devletin toplumu sert biçimde kontrol altında tuttuğu ya da toplumda gerilimin ve çatışmanın tırmandığı durumlarda öne çıkması rastlantı değildir. Sivil toplumun güçlendirilmesi ya da sivilcilik (*civility*) bu gibi anlarda tedavi olarak kabul edilir (Rucht, 2011). Ancak, 1980 askeri müdahalesi, Türkiye’de vuku bulan ilk askeri darbe olmadığı gibi, demokratik bir siyasal ve toplumsal yaşamla ilgili kaygılar da ilk defa yaşanıyor değildir. Ancak, sivil toplumculuğun, demokratikleşme sürecinde en etkin belki de tek yol olarak gösterilmesi, bir ilktir.

1970’lerin sonları ve 1980’li yıllarda, başta Doğu Avrupa ve askeri rejimler altında yönetilen Latin Amerika ülkelerinde ve özellikle 80’lerin sonlarına doğru Sovyetler Birliğinin çözülme sürecine

girmesiyle beraber, Sovyet Cumhuriyetlerinde, “medeni hakların” yeniden tesisi ve çözülme sonrası toplumsal yapının dağılmasının önüne geçilmesi amacıyla, Batı sivil toplum kavramını yeniden icat etti (Rucht, 2011). Bu dönemde, SSCB’nin de yıkılışı ile etkin ve güçlü bir sivil toplum, yeni hegemonyanın demokratikleşme ve katılım başlığında ortaya koyduğu alternatifsiz çözümlerden bir başkası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sivil toplum fikrinin kendi geleneği içindeki, evrimini kısaca özetlersek; ilk olarak, geleneksel toplumdan modern topluma geçişi açıklamak ve modern toplumu tanımlamak amacıyla sivil toplumun modern toplumla eş anlamlı olarak ve birey ve serbest Pazar temelinde tanımlandığı “modern burjuva toplumu” (Keyman, 2004, s. 6) karşımıza çıkar. İkinci olarak, 1980’lerde ortaya çıkan haliyle “demokrasi bağlamında sivil toplum” (Keyman, 2004, s. 6) ile karşılaşırız. Bu bağlamda sivil toplum “devletten bağımsız, hatta devlete karşı bir yaşam alanını tanımlar, bu anlamda da bireysel hak ve özgürlüklerin kazanımı mücadelesinin, dolayısıyla da totaliter, despotik devletten demokrasiye geçişin anahtarıdır” (Keyman, 2004, s. 6). Bu çerçevede yapılan sivil toplum tartışmalarında önde gelen isimlerden biri olan “Konrad’a göre, sivil toplum totaliter siyasete karşı geliştirilen “anti-siyaset alanı”, dolayısıyla despotik siyasal iktidara karşı geliştirilen, siyasal iktidara sahip olma talebinde bulunmayan, siyasal iktidarı desteklemek ya da yermek iddiasında olmayan, ama buna karşı bireysel hak ve özgürlükleri yaşama geçirmeye çalışan bağımsız düşünme, tartışma ve demokratik yönetim çağrısının yapıldığı alan(dır)” (Keyman, 2004, s. 7). Yeniden keşfedilen sivil toplum fikrinin belirgin temaları, bireysel haklar, demokrasi, özgürlük ve bunların depolitize bir üslupla savunulmasıdır.

1982 anayasasının temel hak ve özgürlükler çerçevesinde ele alınabilecek birçok noktada getirdiği kısıtlamaların, özellikle örgütlenme özgürlüğü ve siyasi yasaklarla ilgili düzenlemelerin, Özal döneminde ortadan kaldırıldığı, bunun yanında TÜSİAD ve çeşitli işveren sendikaları ve örgütlerine verdiği açık destekle ve eşi Semra Özal’ın “Papatyalar” girişimi ile örnek teşkil etmesini sağlayarak, Özal’ın bizzat sivil toplumculuğu teşvik ettiği sıkça dile getirilir. Bahsi geçen, demokratik sivil toplumun olmazsa olmaz üç unsuru ise “yasal olarak düzenlenmiş kapitalist ekonomi ve sosyal ilişkiler için sağlam bir zemin; piyasa koşullarında hareket edebilmek ve dahası gurup çıkarlarını gönüllü organizasyonlar vasıtasıyla hayata geçirebilmek için aile ve devlet arasına yerleştirilmiş bir dizi organizasyon ve kurumların varlığı; bireysel özgürlüklerin ortadan kaldırılamazlığı üzerine kurulmuş bir ideoloji ve hukuk devleti” (Karadağ, s. 947) olarak sıralanabilir. Özalizmin söylemi tam da bu üç unsur, sürekli ve tutarlı bir biçimde dönem boyunca vurgulamıştır. Dahası, muhafazakârların bir insanın tabiatı, kendi kendisini yönetmesi, diğerleri ile ilişkileri, sürmesi gereken hayatı ve layığı ile iddia edebileceği haklar konusunda oldukça güçlü fikirleri vardır. Muhafazakârlığın kendi tarihi demokrasi ve temel ilkeleri üzerine sert tartışmalarla doludur (Rossiter, 1962, s. 21). Özalizmin genel vurgusu da bu nokta üzerinedir. Ancak retorik ve realite arasındaki fark, Özal dönemine yakından baktığımızda tüm çıplaklığı ile ortaya çıkar.

Özal’ın başbakan yardımcısı olarak görev aldığı Ulusu Hükümetinin programında “Öğretmenler ve yöneticiler politikadan tümü ile arındırılacak ve derneklerin amaç ve faaliyetleri ne olursa olsun kesinlikle politika dışında tutulmaları için her türlü yasal ve idarî düzenlemeler yapılacaktır” (Aktürk, 1998, s. 19) denilmektedir ve gerçekten de 1982 anayasası ile bu sağlanmıştır. Askeri darbe, 1982 anayasası ve Ulusu hükümetinden önce de Özal’ın konu hakkındaki düşünceleri pek farklı değildir. 24 Ocak Kararlarının açıklanmasını izleyen hafta içinde alınan kararlar konusunda askerlere bir brifing veren Özal işçi hakları ve mevcut sendikal yapı hakkındaki görüşlerini de dile getirmiştir:

“Toplu sözleşmelerde işçilerin çok büyük para artışları aldıklarını, bu durumun da enflasyona neden olduğunu belirten Özal, “(...) Herkes, belli bir sistemle toplu sözleşmede ne kadar ücret artışı alacağını bilmelidir. Bu da ücretlerin enflasyona göre ayarlanmasıdır. Bu durumda sendikalar arasındaki rekabet de önlenmiş” (Sönmez, t.y., s. 28) olur.

Aslında bu tutum ve sivil toplumculuğun bu yeni kavranışı bir iki yüzlülükten ziyade, gerçekten temellerinde fertler olan ve bu fertlerin anlık çıkar ve haklarının ötesinde bir zeminde, derin ve tarihselleştirilebilecek bağlar kurmaksızın bir araya geldikleri, sınıf siyasetinin tamamen, hak ve özgürlük mücadelesinden dışlandığı yeni bir siyasal mantığın kurulmasında ve siyasetin yeniden yapılandırılmasında önemli adımlardan biridir.

4. Yeni hegemonya ve Türkiye

Türkiye’de siyasetin yeniden yapılandırılması meselesi, yeni bir hegemonya ve buna entegre olma süreciyle ilişkili/bağımlıdır. 1970’lerden bu yana ister ekonomik parametrelerdeki değişimde ister siyasetin yeniden yapılandırılmasında başat rol üstlenen ilkeler ve söyleme ister toplumsal yapıya ve ister sürecin getirdiği, ekonomik, sosyal, siyasal çerçevedeki değişime odaklanalım, karşımıza çıkan en genel çerçevesi ile yeni sağ olarak adlandırılan ve düşünsel temelleri, 1960’lara kadar geri götürülebilecek çizgidir. Her ne kadar çalışma özelinde bu yeni hegemonyaya adapte olma sürecinin siyasal ayağı yani yeni muhafazakarlığın Türkiye siyasetinde yer buluşu merkeze alındıysa da, iktisadi hayatta ülkenin geçirdiği dönüşümü de analizde göz önünde bulundurmak gerekir.

Türkiye’nin yeni hegemonya ile entegrasyonu çoğu zaman doğrudan 1980 askeri darbesine bağlanmaktadır. 24 Ocak kararları ile ilk adımları atılan entegrasyon sürecinin, yine bu kararların uygulamaya konulamaması sebebi ile kesintiye uğraması sonucu ciddi bir askeri müdahalenin söz konusu olduğu, döneme dair yapılan çalışmalarda sıklıkla dile getirilen bir düşüncedir. Bu çıkarım tümüyle yanlış olmamakla beraber, 24 Ocak kararlarının kapsamının ve ardından gelen 1980 askeri darbesinin, var olan sistemi konsolide etmenin ötesinde, hegemonik bir perspektife sahip oldukları oldukça tartışmalıdır.

Bunun da ötesinde 24 Ocak Kararları, 1980 askeri darbesi, darbenin arkasından kurulan ilk hükümetin programı ve 1982 Anayasası, yeni hegemonyanın var etmeye çalıştığı zihniyet ve ideolojik hegemonyanın hayata geçirilmesinde belirleyici rol oynayacak, iktisadi ve siyasi temeller bakımından çok zayıf olduğu halde, Özal’ın kişisel siyasi tarihi bunlarla kıyaslandığında yeni hegemonyaya uygun tutarlı bir görüntü arz etmektedir.

Özal’ın bir siyasetçi, bir “devlet adamı” olarak da ayrıksı bir kişiliğe ve özgünlüğe sahip olduğu ortadadır. yeni muhafazakârlığın en önemli isimlerinden sayılan İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher, konuşmalarında sorulan sorular üzerine, Özal’a büyük saygı duyduğunu ve kendisinin bir Özalist (Baksan, 2010) olduğunu söylemiştir. Ayrıca Özal, sanılanın aksine, yeni muhafazakârlığın esasları üzerine ve yeni sağın mantığı hakkında, oldukça derin bilgiye ve kendine özgü görüşlere sahip bir liderdir. Özal’la ilgili, aklına estiği gibi davranma, konuşma, eyleme; daha ötesinde plansız veya spontane bir siyaset yürütme savları, alt yapı eksiliği ya da siyaseti anlık kararlara bağlamaktan çok, bildiğini okuma/yapılması gerektiğini düşündüğü şeyleri hiç kimseye danışmadan hayata geçirme konusundaki eğilimi ve inadından ileri gelmektedir.

Sıklıkla, yerleşik devlet, siyaset, dış politika teamüllerini ve ekonomik teamülleri hiçe saydığı; hukuki/yasal çerçeveyi tahrip ettiği için eleştirilere maruz kalan Özal’ın; tüm bu sayılan başlıklarda, ciddi bir *transformasyonu* öngörerek ve bu amaçla hareket ettiği akıldan çıkarılmamalıdır. Yeni muhafazakâr dönüşüm hakkında, bir kısmı sezgisel olmakla beraber, ABD’de bürokrat ve siyasetçi olarak yaptığı temaslarda ciddi bir alt yapı edindiği de unutulmamalıdır.

Özal’ın yeniden yapılandırmaya dönük olarak attığı ilk adım, 24 Ocak Kararları olarak ortaya konuyorsa da bu amaçla, düşünsel bir çaba göstermesinin tarihi daha eskidir. Bahsedilen bu düşünsel çaba, ilk defa sistematik olarak, Süleyman Demirel’in, Özal’ı milletvekili adayı olarak gösterme niyeti ile ondan istediği, iktisadi ve siyasi bakışını yansıtan bir *mektubu* kaleme olmasıyla ortaya çıkmıştır. Nitekim bu mektubun akabinde Demirel, Özal’ı aday göstermekten vazgeçmiş ve onun politik hedefleri, siyasi iktidarı seçimle ele geçirdiği güne kadar ertelenmek ya da dizginlenmek zorunda kalmıştır.

4.1. Özalizm

Özal’ın Türkiye siyasetinde alışılmadık bir çizgi getirdiği, “çağ atlamak”, “bürokrasiyi önlemek”, “milletin zenginliği sonucu devletin zenginliği”, “orta direği güçlendirmek” gibi ifadelerin “onun dönemine ve söyleme damgasını vuran kavramlar oldu(ğu)” (Gökmen, 1993, s. 55-56) doğrudur. Ancak daha geniş bir açıdan bakıldığında, kavramsal çerçeve de dâhil, Özalizm olarak adlandırılan siyasi çizginin, Thatcherizm ya da Reaganomi olarak adlandırılan siyasi çizgi ile de büyük benzerlikler taşıdığı göze çarpar. Özalizm olarak adlandırılan siyasetin, mantığı ve kullandığı retorik, yeni sağ ana akımın tam içine düşer. Pratikte, hem sosyal refah devletinin tüm kurumları ile Türkiye’de hiçbir zaman

var olamayışından, hem de serbest piyasa aktörlerinin, üretim ve yatırımı kârlı bulacakları alt yapı henüz her alanda tesis edilememiş olduğundan, ana akımdan bir miktar ayrılır. Bu durum, Turgut Özal'ın hegemonyanın başarılı bir tahlilini yapabildiği konusunda bize ilk ipuçlarını vermektedir.

Özalizmin ikinci başarısı ise, hegemonyanın iktisadi ve siyasi ilkelerine özgül bir hegemonik proje ve onu hayata geçirebilmek için Türkiye'ye özgü bir 'ulusal-popüler' program geliştirmek yolunda gösterdiği çabadır.

Toparlayıp söylemek gerekirse, Özal dönemi olarak andığımız süreci var eden, Özalizm olarak anabileceğimiz, iç tutarlılığı yüksek bir siyasi çizginin varlığıdır. Bu siyasi çizgi;1) Yeni hegemonyayı analiz edebilme ve ona entegre olma, 2) ona özgül bir proje ve Türkiye'ye özgü bir program üretebilme ve yürütebilme, kapasitesi sayesinde var olmuştur.

Birçok akademisyen Regan'ın başarısını söyleminin etkinliğine dayandırır. Reagan muhafazakâr politikanın Sosyal Refah karşıtı uygulamalarını ve ön gördüğü ciddi vergi kesintilerini, sağlıklı ekonomi ve sosyal adalet söylemi içinde eritmiş, Afrika kökenli Amerikalılar üzerinden başlattığı azınlık politikalarının uzlaşa ve diyalogla yürümesi çağrısıyla iletişimsellik mesajları vermiştir. Retoriğinde vurgulu olarak kullandığı, Amerikan değerleri, kıssalar ile mitsel hikâyeler ve televizyonu kendi çıkarı doğrultusunda etkili biçimde kullanabilme vasfı, onu öne çıkarmıştır (Lawrence, 2007, s. 37-38).

Özal, Regan'la çok benzer bir yöntem kullanmış, hatta Güneydoğu meselesi (Barlas, 2000, s. 319) olarak adlandırdığı ve merkezinde ana dil probleminin yer aldığını vurguladığı kültür politikalarında da Regan'ın siyahlarla ilgili politikalarını kendine örnek almıştır.

Özal'a göre Güneydoğu meselesinin, Kürt meselesinin çözümünü konsensüse varmaya bağlamakta ve şöyle devam etmektedir: "Bizim Batılı demokrasilerden en büyük farkımız, karşılıklı ikna yolu ile işte bu konsensüse varamayıştığımızdır. Ama ben şunu da müşahede ettim... Son 8-9 senedir, bu işte de ilerledik. Yavaş yavaş, kavga etmeden münakaşa edebilmeye başladık... Belki de ekonominin temel bazı meselelerini hal yoluna sokabildiğimiz için bu böyle" (Barlas, 2000, s. 150).

1987 yılında Kürtçe konuşmanın serbest bırakılışının ardından, Özal'ın, kendi partisi dâhil olmak üzere toplumun geniş kesiminden olumsuz tepkiler almıştır.

Özalizmin bu konudaki en somut adımı ise, ANAP'ın Türkiye siyasetindeki başlıca dört eğilimi birleştirme iddiasıdır.

ANAP, liberalizm, muhafazakârlık, milliyetçilik ve sosyal demokrasiyi bünyesinde barındıran bir yapı ihtiva edeceği ve bu biçimde toplumsal uzlaşmayı da sağlayacak, ülkeye iktisadi ve siyasi anlamda istikrarı getirecek yeni bir siyasetin taşıyıcısı olacağı vaadiyle aktif siyasete başlamıştır.

Özal ANAP iktidarının ilk beş yılının ortalarına doğru, (85-86 yılları arasında) Partisinin içinde barındırdığı dört eğilimi tarif etme ihtiyacı duymuştur. Bu tarife göre Özalizm, siyasi muhafazakârlık, "serbest piyasa manasında liberalizm" (Özal, t.y. a, s. 4) (yani siyasi değil, iktisadi liberalizm), milli ve manevi değerlerin temsili manasında milliyetçilik ve "sosyal adaletçilik" (Özal, t.y.b, s. 147) manasında sosyal demokrasi eğilimlerini içinde barındırır. Bir "yamalı bohça değil", bu dört eğilimin bir sentezidir.

Özal aynı dönemde bu dört eğilimi tarif etmekle de kalmamış, ANAP'ın asıl siyasi çizgisini liberal muhafazakârlık olduğunun altını çizmiştir (Zaralı, 1986, s. 83). Özal'a göre ANAP ekonominin yanında siyasi bir ihtilal de yapmıştır. "Biz kendimizi tarif ederken sağ-sol terimlerini kullanmadık ve dedik ki, biz muhafazakârlarız, serbest ekonomi taraftarıyız. Bir taraftan da sosyal adaletçiyiz... Onların bugüne kadar laf olarak söylediklerinin biz icraatla ellerinden aldık büyükşehirlerdeki reyimizin ana sebebi de budur. Siyasi sahada çok önemli bir ihtilal ANAP tarafından yapılmıştır" (Zaralı, 1986, s. 83).

Yine Özal kendine yöneltilen, partisinin dört eğiliminden biri olan, milliyetçiliğe neden vurgu yapmadığı ve neden siyasetini "milliyetçi muhafazakârlık" olarak tanımlamadığı ile ilgili bir soruyu şöyle cevaplamıştır:

"İyi bir sual... Belki şundan dolayı, memlekette heyecan uyandırıcı ifadelerle fazla yaklaşmak istemiyorum. Ortada bir hadise varsa tamam o yapılır. Durup dururken niye? Yani biraz daha yumuşak

*Alca, D. (2021). Liberal muhafazakârlıktan muhafazakâr demokratiğe:
Türkiye’de yeni muhafazakârlık*

olmamız lazım. Herkese hoşgörü göstermek içinde bu tip yollara fazla müracaat etmemek lazım. Mitinglerde müşahede ediyorum. Bu gibi konuşmalar çok alkışlanıyor.” (Özal, t.y.a, s. 148-149) (...) Bana göre akla hitap etmek hislere hitap etmekten daha verimli” (Özal, t.y.b, s. 148-149).

Ancak Özal, 1987 seçimlerinden kısa süre önce, ANAP’ın milliyetçi muhafazakâr bir parti olduğu yönünde açıklamalarla gündeme gelmeye başlamıştır. Oysa 1985 yılında kendisine dört eğilim meselesi sorulduğunda açıklıkla ANAP’ın “Pazar ekonomisi manasında liberal ve muhafazakâr” (Özal, t.y.b, s. 148) bir parti olduğunu; milliyetçilik ve sosyal adaletçiliğin ise programı destekleyen yan öğeler olduğunu beyan etmiştir.

Özal’ın siyasetindeki bu sapma en önemli siyasi rakibini Süleyman Demirel olarak saptamasından ileri gelmiştir. Bu saptama doğrultusunda söylemini değiştiren ve Demirel’le olan siyasi rekabetini eski siyasetlere dönüşün yıkıcı sonuçlarını propaganda malzemesi biçiminde kullanarak, yeniden muhafazakârlığın en önemli kaynağı korkuyu retorığının merkezine oturtmuştur. Bunu yaparken sosyal adaletçilik kavramı ile tanımladığı ve retorğinde orta direk söylemi ile yansıyan, sosyal demokrat tabana yönelik propaganda, ANAP iktidarının ilk beş yılının sonlarında tamamen ihmal edilmiştir.

Ancak Özal’ın hesabı yanlış çıkmış ve 1987 yerel seçimleri sonucunda hemen bütün büyük kentlerde belediye başkanlıklarını Sosyal Demokrat Halkçı Parti (bundan sonra SHP) almıştır.

Bu noktada iflas eden yalnızca Özal’ın propaganda stratejisi ya da buna uygun olarak yürüttüğü milliyetçi muhafazakâr söylem değildir. Özal çubuğu yeniden kendi eliyle, eski dönemin siyasetine, daha önemlisi modern muhafazakâr temalara bükerek, kendi ulusal popüler programının ciddi yaralar almasına neden olmuştur. Böyle yapmakla, ayrımı toplumsal yapıyı dikine kesen ve yararlı yurttaş, yarasız yurttaş tanımlamasını sınıf, millet, ırk, dil gibi eski ayrıştırmalardan uzaklaştırarak, yurttaşın ekonomik ve tinsel bir varlık oluşuyla karakterize eden yeni mantığı da tahrip etmiştir.

Jessop, Thatcherizmin başarısı için “Geleceği savaşımın can alıcı üç alanı belirleyecektir: Birincisi, politik gündemin Thatcher’i tanımlanmasını kabul ettirmesi ve Thatcher’i sağduyu pekiştirmesi gerekecektir. İkinci(si) Thatcherizme karşı muhalefetin örgütsüzleştirilmesindeki savaş manevraları başarıyla sürdürülmelidir. Üçüncüsü Thatcher iktidarı en azından belli bazı seçmen gruplarına maddi çıkar sağlamaya devam etmelidir.” Şeklinde açıklıyor. (Jessop,1987, s. 47) Özal’ı aynı kriterler içinde değerlendirsek, sayılanları tam olarak başaramadığımızı söyleyebiliriz.

4.2. Yeniden yapılandırma

Bizim ilgilendiğimiz özgün kriz konjonktüründe ortaya çıkan topyekûn alt-üst oluşun, kapitalizmin tükenişi ve yeni bir biçime yönelişin dinamiklerini doğurmadığı, artık bugünden bakıldığında net olarak görülebilmektedir. Böyle bir imkânın, bu çapta (dünya ölçeğinde) ve bu derinlikte (toplumu dikine kesen bir eksende) bir krize rağmen doğmamış olması, hâkim sınıfın kapitalizmin özünü sorgulatmadan bir yeniden yapılandırma ajandası ortaya koyabilmiş olması ise doğrudan, hegemonyanın siyasi ayağı, yani yeni muhafazakârlıkla ilişkilidir. Bu bağlamda, kapitalist üretim biçimini değiştirmeksizin, var olan toplumsallık ve siyaset kavrayışlarını dönüştürebilme çabası etrafında yoğunlaşan sürecin, doğrudan kendini yeni bir dille kuruşu dikkate değerdir. Bu dilin ansızın ortaya çıkmış görünen sözcük dağarcığı (...) “küreselleşme” ve “esneklik”, “yönetişim” ve “istihdam edilebilirlik”, “altsınıf” ve “dışlanma”, “yeni ekonomi” ve “sıfır tolerans”, “toplulukçuluk” ve “çok kültürlülük”, hatta post modern kuzenleri “azınlık”, “etnisite”, “kimlik”, “parçalanma”, ve benzerleri(nin) (Pierre Bourdieu, s. 4) yeni bir iktisadi yapıdan çok, yeni bir zihniyet üretmeyi amaçladığı ortadadır. Bu yeni zihniyet, aniden yaşamımızı kaplayan bu çeşit sözcüklerin kullanımının ötesinde, “(k)apitalizm”, “sınıf”, “sömürü”, “tahakküm” ve “eşitsizlik” gibi, geçersiz ve uygunsuz oldukları gerekçesiyle tedbiren tasfiye edilen terimler(e)” (Bourdieu, t.y., s. 5) bakarak da çıkarsanabilir. Özal da dönemin karakteristik özelliğinin bu zihniyet değişimi olduğunu açıklıkla belirtmektedir:

“Şimdi, esas itibarıyla toplumun hemen hemen her kademesinde bir zihniyet değişikliği var. İstisnası yok bunun. Zihniyet değişikliği her sahada, küçükten büyüğe kadar herkeste meseleleri daha başka bir şekilde görme anlayışı meydana getirmiştir. En önemlisi de budur bence” (Barlas, 2000, s. 315).

Peki, zihniyetteki bu hayati değişikliğin içeriği nedir? Özal değişimin içeriğini;

“Bütün bunların sonucunda vardığımız bir nokta var... Benim kanaatime göre vardığımız nokta şudur. Bizim kendimize, insan olarak kendimize güvenimiz gelmiştir. (...) Aynı konu ihracatta, aynı konu bankacılıkta, aynı konu birçok hususlarda, insanımızın belki 300 senelik ezikliği, artık bitmiştir” (Özal, 1992, s. 7).

Sözleriyle tarif etmektedir. Bu ezikliği yaratan sebepler ise hem Özal’a göre hem de dönemin yeni bireycilik algısına göre devletin düzenleyici rolünün bireyin kendini gerçekleştirme motivasyonunu kırması ve önüne geçmesidir. Özal, devletin fertlerle rekabete girmesi, devletçi eğitim anlayışı ile bireylerin yerine, ne olacakları ve nasıl olacaklarına karar verilmesi, hatta zorunlu kesintilerle, bireylerin kendi geleceklerini güvence altına alma ile ilgili kararlarının bile onlar adına veriliyor olmasını, şimdiye kadar ki “ezik” yurttaş tipini yaratan olgulardan bazıları olarak sıralamıştır (Özal, t.y.c).

4.3. Yeni zihniyet

Özal döneminde, ortaya çıktığı ya da var edilmeye çalışıldığı öne sürülen “yeni birey” meselesi, yeni muhafazakâr ideolojinin, yeni hegemonya için meşruiyet zemini hazırladığı, toplumu dikine kesen iki ulus hegemonik projesinin kendini var edebilmesinin ön koşuludur ve hem işçi sınıfının ve hem de burjuva sınıfının üyelerinin karşılıklı yeniden tarifini gerektirmektedir. Bu karşılıklılık içinde ideolojiyi yayma vasfı olan burjuva sınıfı olduğu kabul edilirse, bu sınıfın, sınıf karakterinin olgunluk düzeyi ile ilgili bir çelişkinin öncelikle ele alınması gerekir.

“Şöyle ki, burjuvazi (...) yeniden yapılandırılma projesinin sorumlusu ve uygulayıcısıdır. 1970’lerdeki kriz bilinçli bir tercihle onu böyle bir yapılanmaya sevk etmiştir. Bu anlamda sınıf hâlihazırda ulusal ölçekte güçlü bir özne olarak kurgulanır. Ancak bu öznenin bir sorunu vardır, o da alt benliğinin burjuva devriminin olmamışlığı/tamamlanmamışlığı nedeniyle bastırılmış olması ve kendisini dünya piyasalarında bir özne olarak konumlandırarak güce sahip hissetmemesidir. Bu kompleksleri onu, yolsuzluğa, rantiyeye götürür, üretken yatırımdan alkoyar. Bu nedenle yeniden yapılanma, devlete bağımlılık mekanizmalarının yeniden üretimi olarak da görünebilir. İrade sahibi, değişim arzusundaki genç burjuvazinin bünyesinin sürekli olarak kendi bağımlılığını yeniden üretme peşinde koşması açıklanmaya muhtaç bir ruhsal dengesizliktir” (Güngen, 2014, s. 75).

Bu çelişki iki ana sebepten kaynaklanmıştır. Bunlardan ilki, Özal’ın, kendine misyon olarak biçtiği, yeni hegemonyayı yerleştirme ve yerelleştirme meselesini aynı anda post-kapitalist bir bakışı benimseyerek ve (post-kapitalizm tezinin kendi arzuları bir yana) Türkiye’deki sınıfların yapı ve bilinç düzeylerini görmezden gelerek ele almış olmasıdır. Özal, *Yeni Görüşün* temel esaslarından biri olarak ortaya koyduğu meseleyi şu sözlerle açıklamaktadır:

“İşçi-işveren münasebetinde Marksist düşünceden kaynaklanan sınıf mücadelesi ve hakların kavga edilerek alınması esasına dayanan, işvereni ve işçiyi birbirine düşman olarak kabul eden kapitalist düşünce tarzından tamamıyla uzaklaşılacaktır. İşçi ve işverenin bir arada ve aynı gaye için çalışması karşılıklı hak ve vazifelerin adil esaslara bağlanması, mücadele ve kavga yerine müşavere, Yeni Görüşün ana esasını teşkil edecektir. Bu esasta grev ve lokavt nihai olarak kaldırılacaktır.” (Özal, Mart 1993, s. 28)

Diğer nedense, hegemonyanın değilse bile, hegemonik projenin, kendine öncel ve verili toplumun, toplumsallaşma sürecine içsel unsurları barındırmasının gerekliliği (daha fazla ayrıntı için bkz. Jessop, 2003) ve bu unsurların, genellikle, siyasi mücadele süreçleri içinden yansıdığı, teknik ve ekonomik terimlerle tanımlanabilir ancak belirlenemez (daha fazla ayrıntı için bkz. Jessop, 2003) oldukları gerçeğinin tamamen ihmal edilmiş olmasıdır.

Temel unsurlar iki ulus hegemonik proje için küresel anlamda yeni muhafazakâr ideoloji tarafından seçilecek olsalar ve özellikle ikinci ulus için, iman etme, kanaat etme ve itaat etmeyi öngörüyor olsalar bile, en azından ilk ulus için, iman edilecek kutsalı seçme/yaratma, kanaat edilecek koşulları üretme, itaat edilecek kuralları belirleme ve bunları özgül bir ulusal popüler program halinde sunma yükünü doğurmaktadır. Özal döneminde ortaya çıkan yeni sağ, dayandığı oydaşmanın zayıf temelleri nedeniyle Özal’ın şahsını da aşan bir biçimde, bu tür bir önderliği top yekûn üstlenmek konusunda başarısız olmuştur. Recep Tayyip Erdoğan ve AK partinin ise bu konuda Özalizme göre daha başarılı bir program ürettiklerini ileri sürmek mümkündür.

Turgut Özal, ilk ulusun hegemonik önderlik konusundaki yetersizliğini ve birey-toplum-devlet-siyaset ilişkilerini dönüştürmek konusundaki başarısızlığını, 1982 anayasasında yaptığı değişikliklerle çözmeye çalışmıştır. Türkiye’de toplumsallaşmanın yeni hegemonik projeye öncel ancak onunla uyumlu öğeleri olarak seçilen ve Özal döneminde anayasada yeniden düzenlediği bu unsurlarla beraber, Anayasanın kendisi bir hegemonik proje olarak ortaya konmuştur. Bu haliyle anayasa “devletin iktisadi alan dışındaki her kesime el atmasını mümkün ve meşru kılan bir “yetkiler kılavuzu” niteliğindedir” (Tanör, 1986, s. 61). Bu yaklaşımıyla Özal, 12 Eylül askeri müdahalesinin, eksik bıraktığı kısımları tamamlamış, “(...) daha önce Türkiye’de hiç var olmamış ve Anayasanın kalbinde yer bulacağı bir ‘organik ideoloji’ oluşturulmaya çalışılmıştır” (Kaya, s. 30). Bu ideoloji dönem içinde, ‘liberal muhafazakârlık’ olarak isimlendirilmiştir.

Özal, ön gördüğü dönüşüm sürecinin gerektirdiği toplumsal özverinin boyutunu, “Milletlerin hayatlarında bazı nesillere büyük fedakârlıklar düşer. Mesela memleketimizde I. Cihan Harbi ile İstiklâl Harbine iştirak eden nesil böyle bir nesildir. Ekonomik gelişmede de her nesle bir fedakârlık düşmektedir. Her nesil kendi evlatları olan gelecek neslin daha iyi bir yaşama düzeyine çıkmasını düşünerek bu fedakârlığı yapmalıdır” (Özal, 1993, s. 27); sözleri ile ortaya koyan Özal, 1992 yılında, artık SSCB’nin de aynı dönüşümün parçası olduğunu belirttiği bir konuşmasında (Özal, 1992), girilen yolun alternatifsizliğini, bütün dünya da bu yeni görüşün hâkim olduğu tezi üzerinden savunmuştur.

Özalizm ve çağdaşları Reaganomi ve Thatcherizm kendilerini oldukça çalkantılı bir dönemde var ettiler. 1970’li yıllar her ne kadar modern muhafazakârlığın içinde doğduğu Fransız devrimi konjonktürü ile bir tutulamazsa da dünya ölçeğinde yayılan ve toplumların anahtar kurumlarının çöküşüne kadar ilerleyen kriz, toplumsal psikolojiyi ciddi ve olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle Özalizm “1980 öncesi 3,5 yıllık yoğun politik çalkantıların kitlelerde yarattığı yorgunluktan, sosyal demokrasinin yarattığı büyük hayal kırıklığından ve iç savaş dehşetinden yararlanmasını bil(miştir)” (Zaralı, 1986, s. 82).

Ancak Özal, 1987 seçimlerinin hemen öncesinde Demirel’in milliyetçi muhafazakârlık temasını vurgulu biçimde propaganda malzemesi olarak kullanmasının siyasi sonuçlarını göze alamayarak, bu yaklaşımından vazgeçmiştir. Oysa Özal’ın ulusal popüler programının önemli köşe taşlarında biri “sağ ve solun, gericilik ve modernitenin ve Türklüğün tamamen revize edilmesi(dir)”. (Tünay, 1993, s. 4) ANAP’ın ve Özal’ın bu hamlesi Özalizm açısından birçok şeyi değiştirmiştir diyebiliriz.

4.4. Liberal muhafazakârlık özgünlük mü, örtülülük mü

2000’ler Türkiye’inde toplumsallaşan muhafazakârlık ve dolayısıyla muhafazakâr bir siyasal toplumun temellerini atan zihniyet, liberalizmin siyasi değil, ekonomik manada benimsenmesi konusunda kayda değer bir çaba göstermiştir. Ragıp Zaralı, liberalizmin Özal döneminde “ANAP’ın ABD’de Reagancılık ve İngiltere’de Thatcherizm ile yaptığı önemli siyasal ve ideolojik alışverişler” (Zaralı, 1986, s. 79) üzerinden takip edilebileceğini ifade eder ve ekler: “ideolojik olarak batıda da ekonomik liberalizm ve siyasal liberalizmin yolu birbirinden ayrılıyor. Siyasal liberalizme yeni sağ, atması gereken bir yük olarak bakıyor. Özal, ekonomik liberalizmin kendiliğinden siyasal liberalizmi doğuracağını söylemişti, ama bugün burjuva kesiminde Özal’a yöneltilen eleştirilerden biri de siyasal liberalizmi boşlamasıdır” (Zaralı, 1986, s. 79).

Esas itibarı ile eleştiriye konu olan siyasal liberalizmin boşlanması meselesi, iktidardan muhalefete düşen ortodoks liberal (daha fazla ayrıntı için bkz. Jessop, 2002) bakışın, iktisadi liberalizmin siyasi liberalizm olmaksızın yaşayamayacağı yönündeki kabulünden ileri gelmektedir. Özal bu görüşe katılmadığını şu sözlerle açıklıkla ifade etmiştir; “(d)evletçi görüşe sahip olmadığım kadar da klasik liberal özel sektör görüşüne de sahip değilim.” (Uras, 2009, s. 114). “Somut ifadesini “geleneksel liberalizm” projesinde bulan bu muhafazakâr-liberal çizgi millet, din, yerlilik, gelenek gibi kavramların küresel kapitalizm, piyasa ekonomisi, hukuk devleti, formel liberal haklar ile eklenmesine dayan(ır)” (Akça, t.y., s. 461). Siyasal alana hâkim olan ilkeler hemen tamamen muhafazakâr ideolojinin belirlenimindedir. Ancak muhafazakârlıkça belirlenen bu “yeni siyasalın” çerçevesi, yine muhafazakârlığın geçirdiği dönüşümün yarattığı çelişkiler sebebiyle oldukça muğlâktır.

Yeni muhafazakârlığın önemli paradokslarından biri, muhafazakârlığın temellerinin prekapitalist toplumsal düzene dayanması ve onun sınıfsal çatışkılarını göz önünde bulundurarak şekillendirilmiş bir felsefe olmasına karşın, bugün artık kapitalist piyasacı toplumun gelişimini ve sınıfsal çıkarlarını koruyan başlıca felsefe haline gelmiş olmasıdır (Hoover, 1987, s. 247).

Diğeri ise, muhafazakârlığın “bireylerin analizlerine dayanan rasyonel toplum mühendisliğinin yerine bireyin daha araçsal bir rol üstlendiği toplumsal evrimci düşünceyi” (Özsel, 2010, s. 421) öne çıkarması ve “böylelikle özünde toplumsal bir varlık olan insanın bizatihi kendi varlığını tehlikeye atmasının” (Özsel, 2010, s. 422-423) önüne geçilmesi yolundaki kabulünün, siyasal liberalizm bir yana bırakılsa dahi, liberal ilkelerle ciddi biçimde çelişen mantığıdır.

Ancak liberalizm ve muhafazakârlığın birbiri ile uyumsuz görünen mantığı pratikte, iktisadi ve siyasi davranışta çok basit bir ilke; pragmatizm etrafında ortaklaşır. İki kampı birbirinden ayıran görünür bir çizgi yoktur. Bunun yerine aralarında bir yerde, aynı anda muhafazakârların en liberali ve liberallerin en muhafazakârı olan bir adam durur. Gerçek liberallerde donuk bir muhafazakârlık rengi, gerçek muhafazakârlarda acı bir liberalizm tadı vardır ve herkes, aşırı radikaller bile, kendi çıkarları saldırı altında ise muhafazakârca davranabilirler (Rossiter, 1962, s. 13). Muhafazakârlık ve liberalizm birlikteliğinin “gerçek doğası” dolayısıyla Özalizmin kilit taşı pragmatizmdir.

Turgut Özal’ın bu çizgiyi Türkiye toplumuna taşımaktaki en büyük başarısı, liberal muhafazakâr ruhu yaşamına taşıması ve bu sayede bir rol model oluşturabilmesidir. Özal, iki kamp arasındaki sınırdaki durabilmeyi ustalıkla başarmış hem liberaller için hem muhafazakârlar için, kendi düşünce ve özelemlerini yansıtan bir lider portresi çizmiştir.

Özalizm, Özal’ın şahsında cisimleşmiş; açıkça bir askeri darbeyi arkasına alarak iktidarı elde eden bir siyasetçi olmasına karşın tarz olarak asla bir diktatör gibi davranmamıştır. Özal’ın darbe hükümetinde başkan yardımcılığı yapmasının hemen ardından yeni kurduğu partisi ile ve yüksek bir oy oranıyla iktidara gelişi, halkın da onu bir diktatör olarak görmediğinin kanıtıdır.

5. Sonuç

Özalizmin yeni muhafazakâr ilkeleri Türkiye toplumuna ve siyasetine uyarlama biçimini ele alırsak, karşımıza tahlili güç karmaşık bir yapı çıkar.

Hem yeni hegemonyanın ve hem de onun bir bileşeni olarak yeni muhafazakâr ideolojinin, Türkiye’ye girişi birçok aşama ve birçok stratejinin ardı ardına, üst üste ve yan yana uygulanması ile sağlanmaya çalışılmıştır.

İlk aşama Türkiye’nin yeni zihniyete uygun ilk “sivil toplum” örgütü olan TUSİAD’ın inisiyatif olarak, “sosyal demokrat” hükümeti düşürmesidir. İkinci önemli gelişme ise, 24 Ocak kararları, yani ekonomik entegrasyon aşamasıdır. Bunu takiben, neredeyse tam bir adanmışlıkla burjuvazinin yapısal uyum programını desteklemek üzere yapılan 12 Eylül darbesi vuku bulmuştur. Ardından darbe hükümeti, yeni anayasa ve Özal hükümetleri gelir. Tüm bu sayılan adımların ve girişimlerin detaylarına bakıldığında bulunabilecek farklılıklar ve yeni hegemonyaya tam olarak uygun düşmeyen eğilimleri bir yana, hepsinin ortak paydası Özal’ın çizdiği perspektiftir.

Bu perspektifin neo-liberal açısının dönem içinde ve sonrasında da yoğun biçimde analizlere konu olmasına karşın, yeni muhafazakâr açısının genellikle ihmal edilmişin iki nedeni vardır. Bunlardan biri Türkiye’ye özgü sağ siyasetin genel mantığından, diğeri ise Özalizmin kendi tercihinden kaynaklanmıştır.

Öncelikle, Türkiye’ye özgü sağ siyasetin genel mantığına bakarak başlarsak; karşımıza en genel hatlarıyla ulusçuluk, İslamcılık, çağdaşlaşma eğilimleri ve bunların yanında ya da üstünde, adının zikredilmesine bile gerek duyulmaksızın bir şemsiye gibi duran, muhafazakârlık çıkar. Bir başka deyişle, Türkiye’de sağ siyasetin ana teması, “milli ve manevi değerlerimizi kaybetmeden modern dünyaya yetişmek”tir. Yeni dönemi koşullayan dinamikler incelenirken, muhafazakârlığın silik bir tema olarak karşımıza çıkmasının altında yatan neden de budur. Kuruluşundan bugüne, oluşturduğu siyasetin

temel problemi muhafazakâr bir perspektiften modernleşmek olan bir ülkede, muhafazakârlığın ne yeniliği ne de bu yeniliğin küreselleşme olarak anılmaya başlayacak olan, kapitalist dünyaya eklenme sürecinde oynadığı belirleyici rol tam olarak anlaşılabilmiştir.

Özalizme özgü yanı ise, Özal’ın kendi siyasi çizgisini ulusal popüler programına uygun olarak liberal muhafazakâr olarak adlandırmayı tercih etmesi ve eski ile yeni ayrımını bu siyasi çizgiyi mutlaklaştırmak için kullanmasından ileri gelmiştir.

Özal’ın yeni hegemonyayı Türkiye’ye taşımak ve buna uygun bir zihniyet ve toplumsal yapı oluşturmakla ilgili en önemli adımı da yine liberal muhafazakârlık kavramsallaştırmasıdır. İlk bakışta çok önemli görünmeyen bu girişim aslında Özalizmin en büyük başarısıdır. Artık Türkiye siyasetinde, sıradan insanın yalnızca bir partinin seçmeni hatta taraftarı (“Demokrat partililer” / “Halk partililer”) olması dönemi kapanmış; insanlar bir siyasi görüş etrafında örgütlenebilme, siyasi görüşü sorulduğunda göğsüne gererek “biz liberal muhafazakârlık” diyebilme lüksüne kavuşmuştur. Özalizm liberal muhafazakâr çizgi ile iki ulus hegemonik projenin sınırını da belirginleştirmiştir. Böylece, genellikle eski siyasetler olarak toplulaştırılarak muhalefete ittiği sağ ve sol görüşlerin karşısına darbe öncesi, darbe hükümeti ve darbe hükümeti sonrası yer aldığı oluşumları değil, bir zihniyet yapısını koymayı hedeflemiştir.

Böylece bu çerçevede içinde güdülecek siyasetler sayesinde, yurttaşların hem “kendi vicdani inançları içinde mutlu ve huzurlu yaşama” hakkı temin edilmiş olacak, hem de daha çok çalışma, daha çok kazanma istek ve kabiliyetlerinin önüne set çekilmemiş olacaktır. Özalizm ve yeni sağ bu görünüşleriyle, “Protestan Ahlakın” yeniden keşfidir.

Üçüncü olarak, Özal döneminde başlayan yeniden yapılandırma sürecinin ne derecede etkili olduğuyla ilgili elde ettiğimiz sonuçlara bakarsak, öncelikle üzerinde durmamız gereken mesele Özal döneminin bitmemiş, ancak Özal’ın ölümü ile kesilmiş olmasıdır.

Sonuçları öncelikle bu açıdan değerlendirmek istememizin sebebi ise, Özal’ın bizzat kendisinin “İkinci dönüşüm” adını verdiğini bir süreci başlatmak üzereyken hayatını kaybetmesidir.

Özal, her ne kadar cumhurbaşkanlığı yaptığı süreçte ülke siyasetine doğrudan müdahil olmaya çabalamışsa da ne kendi partisinin iktidarı döneminde ne de Süleyman Demirel hükümeti sırasında işler istediği gibi gitmiştir. Özal’ın kendi tahlilleri Özalizmin, dolayısıyla da yeni sağ çizginin, Türkiye’de tam anlamıyla oturmadığı yönündedir. Özal’ın ağabeyi Yusuf Bozkurt Özal, Türkiye siyasetinin yeniden yapılandırılması meselesinin Özal’ın görüşüne göre de tamamlanmamış olduğunu şu sözlerle dile getirir:

“Bana göre, Özal’ın yapmak isteyip yapamadıkları, yaptıklarından daha çok ve belki de daha önemlidir. Zaten öyle olmasaydı, “ikinci değişim programına” gerek duymaz, hatta bu uğurda canını vermezdi.” (Doğan, 1994, s. 367)

Ercüment Konukman ise, Özalizmin ulusal popüler programının, ANAP dâhil merkez sağda yeni bir oydaşma yaratamaması dolayısıyla Özal’ın başlatmayı hedeflediği süreci şöyle anlatır:

“(Özal) cumhurbaşkanlığını bırakarak yeniden siyasete dönmek, başlattığı yeni siyasi hareketin başına geçmek ve ‘ikinci değişim programını’ hayata geçirmek istiyordu. Bunu düşünmek bile onu sevindirmeye yetiyordu. Sayıları az da olsa 17 yürekli arkadaşı onun başlattığı yeni harekette yer alma sözü vermişti. Bin bir emekle kurdukları partilerinden istifa ederek Özal’ın yanında yer almışlardı. (Özal) bizim bu hareketimize sevinmişti ancak bu sevinci buruktuk çünkü bu yeni hareketin içinde her zaman çok yakınında olan ikbal ve değer verdiği, birçok arkadaşı ve dostu yoktu” (Doğan, 1994, s. 366).

Özalizmin en belirgin hatalarından biri, en önemli hamlesi olan liberal muhafazakârlığı, Özal’ın şahsını ve liberal ve muhafazakâr kampların her ikisini dengede tutan önderliğini öne çıkarttığı kadar vurgulayamamasıdır. Özalizm, hegemonyanın değilse bile, hegemonik projenin, kendine öncel ve verili toplumun, toplumsallaşma sürecine içsel unsurları barındırmasının gerekliliğini (Jessop, 2003) ve bu unsurların, genellikle, siyasi mücadele süreçleri içinden yansıdığı, teknik ve ekonomik terimlerle tanımlanabilir ancak belirlenemez (Jessop, 2003) oldukları gerçeğini tamamen ihmal etmiştir. Yeni bir hegemonyayı var etme sürecinin ayrılmaz bir parçası olan hegemonik önderlik, bu unsurlar, iki ulus hegemonik proje için küresel anlamda, yeni muhafazakâr ideoloji tarafından seçilecek olsalar ve

özellikle ikinci ulus için, iman etme, kanaat etme ve itaat etmeyi öngörüyor olsalar bile, en azından ilk ulus için, iman edilecek kutsalı seçme/yaratma, kanaat edilecek koşulları üretme ve itaat edilecek kuralları belirleme ve bunları özgül bir ulusal popüler program halinde sunma yükünü doğurmaktadır. Özal döneminde ortaya çıkan yeni sağ oydaşma zayıf temelleri dolayısı ile Özal'ın şahsını aşarak bu tür bir önderliği topyekûn üstlenmek konusunda başarısız olmuştur.

Turgut Özal, ilk ulusun hegemonik önderlik konusundaki yetersizliğini ve birey-toplum-devlet-siyaset ilişkilerini dönüştürmek konusundaki başarısızlığını, medeniyetin temel unsurları olarak kabul ettiğini söylediği üç temel hürriyet çerçevesinde 1982 anayasasında yaptığı değişikliklerle çözmeye çalışmıştır. Türkiye'de toplumsallaşmanın yeni hegemonik projeye öncel, ancak onunla uyumlu unsurları olarak seçilip anayasada Özal döneminde yeniden düzenlenen bu unsurlarla beraber, Anayasanın kendisi bir hegemonik proje olarak ortaya konmuştur. Bunun yanında Özalizm zihniyette ciddi bir dönüşümün tohumlarını atmıştır. Dolayısıyla Özalizmin Türkiye'nin siyasi ikliminde hiçbir dönüşüme yol açmadığı öne sürülemez. Özal, Türkiye siyasetine "Gelişen Türkiye" mottosunun ifade ettiği yeni bir model çizmiştir.

Yeni model, Özal'ın deyimi ile Türkiye'nin kalkınmasının önündeki tüm engellerin aşılması amacı ile eski siyasetlerin bir yana bırakılarak ferde imkân ve sorumluluk verilmesi esasına dayalı, serbest piyasa ekonomisi sistemidir. Serbest piyasa ekonomisine entegrasyon için ön görülen ilk hedef olan "İhracatı geliştirmeye dayalı kalkınma stratejisine geçiş, 'huzur ve güven' ortamının kurulması, (...) yeni tip bir bireyciliğin ortaya çıkışı ve her şeyden önce Yeni Sağ bir hareketin oluşması, (Türkiye'de siyaseti) yeni dengeye götüren en çarpıcı gelişmelerdir" (Kaya, t.y., s. 29).

Özalizmin diğer "başarısı", ulus devlet mitini temelinden sarsmak olmuştur. Göle'ye göre, Özal "(...) kimliğimizden ödün vermeden, kimliğimizi inkâr etmeden, hatta kimliğimizi daha çok ön plana çıkararak çağı yakalayabildiğimizi kanıtladı. Müslümanlıkla modernliğin sentezini yaparak Müslüman ve modern olunabileceğini haykırdı. (...) Toplumun yaşam tarzını değiştirdi" (Doğan, 1994, s. 307-308). Böylelikle Kemalist ideolojide ciddi bir yarık açılmasına neden oldu. Ancak yine de önünü açtığı dönüşüm ve sarstığı yerleşik siyaset ve zihniyet yapısında hedeflediği noktaya ulaşamadı. İstenilen sonucun alınmamasının Özal'ın izlediği siyasa ve siyasetten bağımsız nedenleri de olduğuna kuşku yoktur. Bu nedenler şöyle sıralanabilir:

Yapısal dönüşüm için gereken sert ekonomik tedbirlerin kısa dönemde sonuç verecek türden olmayışı ve yeni sağın -henüz burjuva sınıfı haricinde- ilk ulusu oluşturması ön görülen aktörlerinin, yeni bir birlik duygusunu körükleyecek "maneviyatı" yaratacak yeterliliğe ulaşamamıştır.

Sonuç olarak, denilebilir ki Özalizm, Türkiye siyasetinin yeni hegemonyaya ve çalışma özelinde daha öncelikli olmak üzere, yeni muhafazakâr yeniden yapılandırma ile uyumlaştırılması için bir temel atma çalışması niteliğindedir. Liberal muhafazakârlıkla toplumsal tabanı bir parti değil, bir zihniyet etrafında örgütlenme fikri; bu örgütlenmeyi, siyasal bir zeminden çok hatta bunlardan kaçınarak sivil toplum örgütleri üzerinden sağlama girişimi, retorikte otorite figürü olarak ceberut devlet yerine, aşkın bir kaynağın kullanılması, kendisinden sonra iktidara gelen sağ siyasetlerin bakışını ve stratejilerini etkilemiştir.

AK Partinin Muhafazakâr demokrat çizgisi ve dernekler, vakıflar vb. sivil toplum örgütleri üzerinden yürüttüğü başarılı siyasal ve ideolojik programında, Özalizmin derin etkisini tespit etmek mümkündür.

6. Araştırmanın etik yönü

Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Bu araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğunu beyan ederim.

7. Çıkar çatışması beyanı

Çalışmanın yazarı bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

8. Katkı oranı

Çalışmanın tüm aşamaları yazar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Akça, İ. (t.y.). Türkiye günlüğü: Yeni sağın organik aydınları. A. Çiğdem (Dü.) içinde, *Modern Türkiye’de siyasi düşünce muhafazakârlık*, İletişim Yayınları.
- Aktan, C. C. (Mayıs-Haziran, 1996). Turgut Özal’ın değişim modeli ve değişime karşı direnen güçlerin tahlili. *Türkiye Günü Dergisi* (40), 15-32.
- Aktürk, N. D.-B. (1998). *Hükümetler ve programları, Ulusu Hükümeti (Cilt III.)*. TBMM Basım Evi.
- Baksan, B. (12 Temmuz, 2010). <http://Yenisafak.Com.Tr/Yorum/?İ=181659>
- Barlas, M. (Ocak, 2000). Turgut Özal, "Geleceğe Bakış"- "Değişim", EK 6, 16 Ekim 1992, İstanbul, Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın Marmara Kulübü Toplantısı’ndaki konuşmaları, içinde *Turgut Özal’ın anıları*. Birey Yayıncılık.
- Barlas, M. (Ocak, 2000). *Turgut Özal’ın anıları*, Birey Yayıncılık.
- Bourdieu, P. L. W. (t.y.). Neoliberal yenikonuş: Gezegensel yeni dil üzerine notlar. (E. Göker, Çev.) 05 15, 2010 tarihinde alındı.
- Burke, E. (1986). *Reflections on the revolution in France*, Penguin Books.
- Çolaşan, E. (1993). *12 Eylül Özal ekonomisinin perde arkası*. Milliyet Yayınları.
- Doğan, K. (Nisan, 1994). Nilüfer Göle ile röportaj. İçinde, *Özal belgeseli*. Türk Haber Ajansı Yayınları.
- Doğan, K. (Nisan, 1994). *Özal belgeseli, Yusuf Bozkurt Özal’la röportaj*. Türk Haber Ajansı Yayınları.
- Göka, E., S. G. (Ağustos, 2003). Bir hayat insanı olarak Türk muhafazakâri ve kaygan siyasal tercihi. A. Çiğdem (Dü.) içinde, *Modern Türkiye’de siyasi düşünce Cilt 5/ Muhafazakârlık*. İletişim Yayınları.
- Gökmen, Ö. (Şubat, 2003). Tek-Parti dönemi Cumhuriyet Halk Partisi’nde muhafazakâr yönelimler. Turkology Update Leiden Project Working Papers Archive Department of Turkish Studies, Universiteit Leiden, (Universiteit Leiden).
- Gökmen, Y. (1993). I. Bölüm. M. S. Oya Ayman Büber (Dü.) içinde, *Bütün yönleriyle Özal ve dönemi 1983-1993* (Cilt Tempo Kitapları 2). Tempo Yayınları.
- Güngen, A. (2014). 1980’ler Türkiye’inde Devletin yeniden yapılandırılmasına dair yaklaşımlar üzerine eleştirel notlar. *Mülkiye Dergisi*, XXX (250).
- Harbour, W. R. (1982). The foundations of conservative thought: An Anglo-American tradition in perspective. Notre Dame: University of Notre Dame.
- Hoover, K. R. (Nisan, 1987). The Rise of conservative capitalism: Ideological tensions within the Reagan and Thatcher government. *Comparative Studies in Society and History*, 29(2), 245-268.

- Jessop, B. (Temmuz, 2002). Liberalism, neoliberalism, and urban governance: A state-theoretical perspective. *Antipode*, 34(3), 452–472.
- Jessop, B. (Ekim, 2003). Putting hegemony in its place. *Jurnal of Critical Realism*, 2(1).
- Jessop, B. (Mayıs, 2008). *Devlet teorisi, kapitalist devleti yerine oturtmak*. (A. Özcan, Çev.). Epos Yayınları.
- Jessop, B. K. (Aralık, 1987). Otoriter popülizm-iki ulus ve Thatcherizm. Dünün ve bu günün defterleri dünya sorunları dizi-, içinde *Emperyalizmin bunalımı dosyası*. Alan Yayıncılık.
- Jessop, B., N.-L. S. (2006). *Beyond the regulation approach: Putting capitalist economies in their place*. Edward Elgar Publishing Limited.
- Kalmbach, P. (1987). Yeni muhafazakâr Friedmancı. Alparslan Işıklı (Ed.) içinde *Bir Başka İktisat / Yeni Muhafazakar, Friedmancı, Monetarist Görüş Üzerine İncelemeler ve Öneriler*, Alan Yayıncılık.
- Karadağ A., S. B. (t.y.). Özal policies in the process of development of democratic civil society Erişim Tarihi: 12 Ekim 2011.
- Kaya, R. (t.y.). Adını koyalım tutmayan hegemonya. *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, XXI (204), 28-31.
- Keyman, E. F. (2004). Avrupa’da ve Türkiye’de sivil toplum. *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları*.
- Kozanoğlu, H. (Mart, 2008). 5. Oturum Başlıksız Sunum. Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği Sempozyumu. 13-14 Kasım. Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, Ankara.
- Köker, L. (Ağustos, 2003). Liberal muhafazakârlık ve Türkiye. L. Köker, & A. Çiğdem (Dü.) içinde, *Modern Türkiye’de siyasi düşünce / muhafazakârlık* (Cilt 5, s. 274). İletişim Yayınları.
- Lawrence, W. Y. (Ocak-Mart, 2007). Debilitating public deliberation: Ronald Reagan’s use of the conversation metaphor, *Southern Communication Journal*, 72(1), 37–54.
- Livingston, J. (Eylül, 1956). Liberalism, Conservatism, and the role of reason. *The Western Political Quarterly*, (9), 641-657.
- Nisbet, R. (1990). Muhafazakârlık. R. T.Bottomore, içinde, *Sosyolojik çözümlemenin tarihi* (s. 97-133). Verso Yayınları.
- Oakeshott, M. (1991). On being conservative, rationalism in politics and other essays.
- Overbeek H., & Van Der Pijl K. (t.y.). Lockean heartland in political economy. İçinde, *Restructuring hegemony in the global political economy*. Routledge.
- Özal, T. (Mart, 1993). Kalkınmada yeni görüşün esaslar. İçinde, *Değişim belgeleri 1, 1979-1992*. Kazancı Matbaacılık.
- Özal, T. (2 Ekim 1992). Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın "Türkiye ve Gelecek" konulu konuşmaları: Türkiye’de gerçekleşen büyük değişim: İkinci Değişim hedefi 15 ileri batı ülkesinin arasına katılmak İstanbul. Ankara, Conrad Otel.
- Özal, T. (2 Ekim 1992). İkinci değişim hedefi 15 ileri batı ülkesinin arasına katılmak. Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın İş Dünyası Vakfı Toplantısı’ndaki Konuşmaları, *Türkiye’de gerçekleşen büyük değişim*, İstanbul.
- Özal, T. (t.y.a). Başbakan Turgut Özal’ın Hürriyet Gazetesi yazarı Esen Ürün’ün sorularına verdiği cevaplar. İçinde, *Başbakan Turgut Özal’ın basın mensuplarına açıklama konuşma ve mülakatları*.
- Özal, T. (t.y.b). Başbakan Turgut Özal’ın Tercüman Gazetesi yazarı Taha Akyol’un sorularına verdiği cevaplar, içinde *Başbakan Turgut Özal’ın basın mensuplarına açıklama konuşma ve mülakatları*.

Alca, D. (2021). Liberal muhafazakârlıktan muhafazakâr demokratiğe: Türkiye’de yeni muhafazakârlık

- Özal, T. (t.y.c). *Cumhurbaşkanı Sayın Turgut Özal’ın bazı konuşmaları*. Cumhurbaşkanlığı Basın Yayın Enformasyon Müdürlüğü.
- Özkazanç, A. (Haziran, 2005). Türkiye’nin neo-liberal dönüşümü ve liberal düşünce. *Tartışma Metinleri*, No.85. Ankara Üniversitesi.
- Özsel, D. (Nisan, 2010). Radikalizm ve muhafazakâr düşünce: Yeni muhafazakarlık ne kadar yeni? A. Öztürk (Dü.) içinde, *Yeni sağ, yeni sol*. Phoenix Yayınları.
- Pearce, M. W. (1992). *Reagan and the public discourse in America*. (M. W. Pearce, Dü). University of Alabama Press.
- Perle, R. (Eylül, 1999). A Turkish story. *The First Annual Robert Strausz-Hupé Lecture*, 7(11).
- Quinton, A. (1993). Conservatism. A. Quinton, & P. P. Robert E. Goodin (Dü.) içinde, *A companion to contemporary political philosophy* (s. 244-268). Oxford Blackwell.
- Robertson, J. C. (1980). *The conservative decade*. Arlington House Publishers.
- Rossiter, C. (1962). *Conservatism in America: The thankless persuasion*, Alfred A Knopf, New York: Alfred A Knopf.
- Rucht, D. (Haziran, 2011). Civil society and civility in twentieth-century theorising. *European Review of History. Revue europe ’enne d’histoire*, 8(3), 387–407.
- Sönmez, M. (t.y.). *Özal ekonomisi ve işçi hakları*. Belge Yayınları.
- Tanör, B. (Ocak/Şubat, 1986). 1980 sonrası anayasal bilançosu. *Yapıt* (14), 44-72.
- Tünay, M. A. E. (1993). *The political and socioeconomic transformations of Turkey*, Preager Publ.
- Uras, F. B. (Ocak, 2009). *Fikir üreten fabrika: TÜSİAD’ın ilk on yılı 1970-1980*. Doğan Kitap.
- Ülken, H. Z. (1933). *İnsani vatanperverlik*. Remzi Kitaphanesi.
- Ülken, H. Z. (2019). Eğitim krizinin kökleri ve üniversiteler. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 2 (1), 1-22. DOI: 10.1501/Egifak_0000000254
- Van Der Pijl, K. (1998). *Transnational classes and international relations*. Routledge.
- Wilson, F. G. (Şubat, 1941). A Theory of conservatism. *The American Political Science Review*, 35(1).
- Wolin, S. S. (Aralık, 1954). Hume and conservatism, *The American Political Science Review* (48), 999-1016.
- Yeşilyurt, T. (06-08 Eylül, 2002). Globalleşen dünyada dinin anlamı. *Bir Kelam Problemi Olarak Din-Dünya İlişkisi Sempozyumu* içinde (ss. 133-152), Türkiye: Çorum.
- Zaim, S. (Haziran, 2007). *Türkiye’nin yirminci yüzyılı* (Cilt III) İşaret Yayınları.
- Zaralı, R. (1986). *ANAP üzerine tezler ve düşünceler, sağda ve solda liberalizm* (Cilt 11. Tez Kitap Dizisi 2). Belge Yayınları.